

ՔԱՂԱՔԱՑՅԻՄԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԳՐԻԳՈՐ ԲԵՔՄԵՉՅԱՆ

ԿԵՐԱԿՐՈՂԻՆ ԿՈՐՑՆԵԼՈՒ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ
ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՅՈՒՄԸ 2

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՆԱԶԵԼԻ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՁԵՎ, ԳՐԱ ԳՐՍԵՎՈՐՄԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՆԵՐԿԱ ԺԱՍՏԱՆԱԿԱՇՐՁԱՆՈՒՄ 8

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՑԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԸ ՈՐՊԵՍ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՑԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ 14

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀՐԱՉԻԿ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

ՄԱԿ-Ի ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՍՏԵՂԾՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ 20

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԱԲՅԱՆ

ԳՈՂՈՒԹՅԱՆ ՈՐԱԿՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ 2011 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 23-ԻՆ
ԿԱՏԱՐՎԱԾ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՆԹԱՏԵՔՍՈՒՄ 24

ԱՐԱ ԴՈՂՈՍՅԱՆ

ՀԱՓՇՏԱԿՈՒԹՅԱՆ ԾԱՆՐԱՅՆՈՂ
ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 31

ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԿԱՇԱՌԱԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ ԾԱԳՄԱՆ
ԵՎ ՋԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 44

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱԿԻՄԻՐ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱԼՍՈՒՄՆԵՐԸ
ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ՓՈՒԼ 58

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 62

RESUME 78

ԿԵՐԱԿՐՈՂԻՆ ԿՈՐՅՆԵԼՈՒ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ

ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՅՈՒՄԸ

Քաղաքացիաիրավական պրակտիկայում հատկապես կարևորվում է և մեծ նշանակություն ունի վնասի հատուցման ծավալի որոշումը տուժողի մահվան դեպքում, ինչպես նաև այն անձանց շրջանակի պարզումը, ովքեր վնասի փոխհատուցման իրավունք են ստանում:

Անձը քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության է ենթարկվում ինչպես այլ անձի առողջությանը վնաս պատճառելու, այնպես էլ մահ պատճառելու համար, երբ հաստատված են նրա գործողությունների հակաօրինականությունը, այդ գործողությունների և առաջացած վնասի միջև պատճառական կապը, վնասի առկայությունը և մեղքը: Սակայն, ինչպես նշվում է իրավաբանական գրականության մեջ, որպեսզի անձը համարվի տուժող և վնասի հատուցման իրավունք ձեռք բերի իր կերակրողի մահվան դեպքում, վերը նշված պայմաններին անհրաժեշտ է ավելացնել ևս երկուսը.

1. մահացածի խնամակալության տակ գտնվելը,
2. խնամարկյալի անաշխատունակությունը¹:

Տվյալ դեպքում խնամակալությունն իրենից ենթադրում է կերակրողից նյութական օգնության ստացումը, որը անաշխատունակի կամ նյութական օգնություն ստացողի համար հանդիսա-

նում է գոյատևման հիմնական աղբյուր: Ինչպես նշում են Ս.Ե. Դոնցովը և Մ.Յա. Մարինինան, խնամարկյալ ճանաչելու համար անհրաժեշտ չէ ամբողջովին կերակրողի խնամքի տակ գտնվելը, և միայն այն հանգամանքը, որ խնամարկյալը մահացածից ստանում էր կանոնավոր օգնություն, չնայած այլ եկամուտների, բավարար է որպես խնամարկյալ ճանաչելու համար: Հակառակ սրան Մ. Շիմինովան հայտնում է այն տեսակետը, որ անձին տուժող, ուստի և խնամարկյալ ճանաչելու համար անհրաժեշտ է, որ վերջինս ամբողջությամբ գտնված լինի մահացածի խնամակալության տակ կամ էլ մահացածից անընդհատ ստացած լինի օգնություն²: Միևնույն ժամանակ Շիմինովան ընդունում է, որ անպայման չէ, որ խնամարկյալի հիմնական միջոցների այդ աղբյուրը միակը լինի. «Անձը կարող է ունենալ ապրուստի մի քանի աղբյուր, ստանալ թոշակ, կրթաթոշակ և միաժամանակ նյութական օգնություն այլ անձից: Նա կարող է ճանաչվել այդ անձի խնամարկյալ, եթե վերջինիս նյութական օգնությունը մյուսների հետ, որոնք ապրուստի հիմնական միջոցներ չեն, հանդիսանում է հիմնական»³: Ա.Մ. Բելյակովան նշում է, որ օգնության մշտական աղբյուրը բացառում է այդ օգնության պատահականությունը⁴:

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (156)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական իրավունք

Քաղ. օր-ի 1081-րդ հոդվածը սահմանում է այն անձանց շրջանակը, ովքեր, գտնվելով մահացածի խնամքի տակ, անձի մահվամբ առաջացած վնասների հատուցման իրավունք են ստանում: Օրենսգրքի համաձայն՝ տուժողի (կերակրողի) մահվան դեպքում վնասի հատուցման իրավունք ունեն.

1. մահացողի խնամքի ներքո գտնվող կամ նրա մահվան օրը նրանից խնամք ստանալու իրավունք ունեցող անաշխատունակ անձինք,

2. մահացածի մահվանից հետո ծնված նրա երեխան,

3. ծնողներից մեկը, ամուսինը կամ ընտանիքի անդամը՝ անկախ նրա աշխատունակությունից, որը չի աշխատում և զբաղված է մահացածի խնամքի ներքո գտնվող նրա տասնչորս տարեկան չդարձած կամ թեկուզև նշված տարիքին հասած, սակայն բժշկական մարմինների եզրակացությամբ իր առողջական վիճակով կողմնակի խնամքի կարիք ունեցող երեխաների, թոռների, եղբայրների և քույրերի խնամքով,

4. մահացածի խնամքի ներքո գտնվող և նրա մահվանից հետո հինգ տարվա ընթացքում անաշխատունակ դարձած անձինք:

Այնուհետև օրենսգիրքը շարունակում է, որ մահացածի ծնողներից մեկը, ամուսինը կամ ընտանիքի այլ անդամը, որը չի աշխատում և զբաղված է մահացածի երեխաների, թոռների, քույրերի ու եղբայրների խնամքով և անաշխատունակ է դարձել խնամքի իրականացման ժամանակաշրջանում, այդ անձանց նկատմամբ խնամքի ավարտից հետո պահպանում է վնասի հատուցման իրավունքը:

Օրենսգրքի քննարկվող հոդվածի համաձայն՝ վնասը հատուցվում է.

1. անչափահասներին՝ մինչև տասնութ տարեկան դառնալը,

2. տասնութ տարեկանից բարձր տարիքի սովորողներին՝ մինչև ցերեկային ուսուցման ձևով ուսումնական հաստատություններում ուսման ավարտը, սակայն ոչ ավելի, քան մինչև քսաներեք տարեկան դառնալը,

3. հիսունհինգ տարեկանից մեծ կանանց և վաթսույն տարեկանից մեծ տղամարդկանց՝ ցմահ,

4. հաշմանդամներին՝ հաշմանդամության ժամանակ,

5. ծնողներից մեկին, ամուսնուն կամ ընտանիքի այլ անդամին, որ զբաղված է մահացածի խնամքի տակ գտնվող նրա երեխաների, թոռների, եղբայրների և քույրերի խնամքով՝ մինչև վերջիններիս տասնչորս տարեկան դառնալը:

Ինչպես տեսանք, որոշ դեպքերում օրենքը խնամարկյալներին է հավասարեցնում անձանց, որոնք չնայած մահացածի կենդանության օրոք նրանից չէին ստանում ոչ մի նյութական օգնություն, բայց նրա մահվան օրվա դրությամբ ունեցել են նրա կողմից խնամքի իրավունք: Որպես ասվածի օրինակ կարելի է նշել թոշակառու մորը, որը մահացածի կենդանության օրոք, առանձին ապրելով վերջինից, չի օգտվել նրա միջոցներից (չնայած այն հանգամանքին, որ ունեցել է ալիմենտ ստանալու իրավունք), սակայն, համաձայն օրենսգրքի, իրավունք ունի ցմահ ստանալու վնասի հատուցում:

Օրենսգիրքը անձի մահվան դեպքում վնասի հատուցում ստանալու իրավունք է վերապահում միմիայն անաշխատունակ, այսինքն՝ իրենց աշխատանքով իրենց համար միջոցներ հայթայթելուն անընդունակ անձանց համար և այն անձանց համար, ովքեր չնայած աշխատունակ են, սակայն տվյալ պահին չեն աշխատում՝ զբաղված լինելով մահացածի խնամքի տակ գտնվող անաշխատունակ անձանց խնամքով: Անաշխատունակ են հա-

Քաղաքացիական իրավունք

մարվում առաջին, երկրորդ և երրորդ կարգի հաշմանդամները, ինչպես նաև 63 տարին լրացած կանայք և 65 տարին լրացած տղամարդիկ⁵: Այսպիսով, վերոնշյալ պայմանները պարտադիր են, որպեսզի անձը համարվի մահացածի կողմից օգնություն ստացող և իրավունք ունենա վնասի հատուցման:

Կերակրողին կորցնելու դեպքում նրա խնամքի տակ գտնվող անձանց վնասի հատուցման ծավալը որոշվում է ըստ ՀՀ քաղ. օր-ի 1082-րդ հոդվածի, որի համաձայն՝ կերակրողի մահվան հետ կապված վնասի հատուցման իրավունք ունեցող անձանց վնասը հատուցվում է մահացածի աշխատավարձի կամ եկամտի այն մասի չափով, որը նրանք ստանում էին կամ ստանալու իրավունք ունեին իրենց ապրուստի համար մահացածի կենդանության օրոք:

Գատական պրակտիկայում օրենքի այս դրույթի կիրառելիությունը կարելի է փաստել հետևյալ օրինակով:

07.09.2000թ. ժամը 22.00 սահմաններում ՀՀ ՆԳՆ «02» շաբաթաթերթ ՊՓԲԸ սրբագրիչ Վ. Գրիգորյանը խմբագրության հանձնարարությամբ գտնվել է «Տիգրան Մեծ» հրատարակչության տպարանում: Երբ ցանկացել է օգտվել տպարանի վերելակից, փորձելով պարզել, թե որ հարկում է կանգնած վերելակի խցիկը, կողմնակի առարկայով բացել է վերելակի հորանի չորրորդ հարկի դռները և ընկել է առաջին հարկում կանգնած խցիկի տանիքի վրա, ինչից էլ ստացել է մարմնական վնասվածքներ և հիվանդանոցում մահացել: Տուժողի կինը՝ Զ. Մարությանը, դիմել է դատարան և խնդրել՝ որպես ամուսնու խնամքի տակ գտնվող անձ՝ իր օգտին բռնագանձել 35.000 դրամ և 1000 ԱՄՆ դոլար՝ որպես հուղարկավորության ծախսեր:

ՀՀ քաղաքացիական գործերով վե-

րաքննիչ դատարանը 06.07.2001թ. վճռով հայցը բավարարել է և որոշել հոգուտ հայցվորի ՀՀ ՆԳՆ «02» շաբաթաթերթ ՊՓԲԸ-ից ցմահ բռնագանձել յուրաքանչյուր ամիս 35.000 դրամ (այստեղ դատարանը հաշվի է առել, որ մահացածի ամսական աշխատավարձը եղել է 70.000 դրամ), իսկ ՀՀ ՆԳՆ «02» շաբաթաթերթ ՊՓԲԸ-ից և «Տիգրան Մեծ» հրատարակչությունից՝ 500-ական ԱՄՆ դոլարին համարժեք դրամ, որպես հուղարկավորության ծախսերի փոխհատուցում⁶:

Օրենսգիրքը նշում է, որ մահացածի աշխատավարձի չափը ենթակա է որոշման ՀՀ քաղ. օր-ի 1079-րդ հոդվածով սահմանված կարգով, որի համաձայն, ինչպես նշվեց վերը, տուժողի ամսական միջին աշխատավարձը (եկամուտը) հաշվարկվում է առողջությանը վնաս պատճառելուն նախորդած տասներկու ամսվա նրա աշխատավարձը (եկամուտը) տասներկու մասի բաժանելու միջոցով: Այն դեպքում, երբ տուժողը վնաս պատճառելու ժամանակ աշխատել է տասներկու ամսից պակաս, նրա ամսական միջին աշխատավարձը (եկամուտը) հաշվարկելու համար անհրաժեշտ է փաստացի աշխատած ամիսների աշխատավարձի (եկամտի) ընդհանուր գումարը բաժանել աշխատած ամիսների թվի վրա: Այս հաշվարկելուց հետո, ինչպես նշում են Ս.Ե. Գոնցովը, Մ.Յա. Մարինինյան և մի շարք այլ հեղինակներ, անհրաժեշտ է կերակրողի որոշված աշխատավարձը կամ եկամուտը բաժանել նրա խնամակալության տակ գտնվող անձանց վրա՝ պարզելու համար, թե որքան գումար է հասնում նրանցից յուրաքանչյուրին: Այստեղ, ինչպես նշում է Ա.Մ. Բելյակովան, առանձնացվում է նաև եկամտի այն մասը, որը կերակրողը ծախսում էր ինքն իր վրա⁷: Ինչպես

Քաղաքացիական իրավունք

նշում են հեղինակները, եթե վնասի հատուցման իրավունք միաժամանակ ունեն անաշխատունակ անձինք, ովքեր գտնվել էին մահացածի խնամակալության տակ, և անաշխատունակները, ովքեր չէին գտնվել նրա խնամակալության տակ, ապա սկզբում որոշվում է այն անձանց վնասի հատուցումը, ովքեր գտնվել են մահացածի խնամակալության տակ: Այս անձանց փոխհատուցման որոշված գումարը հանվում է կերակրողի աշխատավարձից, որից հետո վերոնշյալ կարգով որոշվում է փոխհատուցման չափը այն անձանց համար, որոնք չեն գտնվել մահացածի խնամակալության ներքո⁸: Իսկ այն դեպքում, երբ վնասի հատուցման իրավունք ունեցող անձը մահացածից նախկինում ալիմենտ է ստացել դատական կարգով որոշված չափով, անկախ աշխատավարձի չափից՝ իրավունք ունի ստանալ դատարանի կողմից որոշված գումարի չափով փոխհատուցում⁹:

Հատուցման չափը որոշելիս մահացածի եկամուտների կազմում աշխատավարձի կամ եկամուտների հետ միասին ներառվում են կենդանության օրոք ստացած նրա կենսաթոշակը և այլ նմանօրինակ վճարներ¹⁰: Ինչպես նշված է հոդվածում, վնասի հատուցման չափը որոշելիս կերակրողի մահվան հետ կապված անձանց նշանակված կենսաթոշակը և թոշակների այլ տեսակները, որոնք նշանակվել են ինչպես կերակրողի մահվանից առաջ, այնպես էլ հետո, այդ անձանց կողմից ստացվող աշխատավարձը կամ եկամուտը և կրթաթոշակը չեն հաշվարկվում նրանց վնասի հատուցման հաշվին: Օրենսգրքի նույն հոդվածը սահմանում է նաև, որ կերակրողի մահվան հետ կապված վնասի հատուցման իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր անձի համար սահմանված հատուցման

չափը ենթակա չէ վերահաշվարկի, բացառությամբ հետևյալ դեպքերի.

1. երեխայի ծնունդը կերակրողի մահվանից հետո,

2. մահացած կերակրողի երեխաների, թոռների, եղբայրների և քույրերի խնամքով զբաղված անձանց հատուցման վճարի նշանակումը և դադարումը:

Ինչպես վերջում նշում է հոդվածը, հատուցման չափն օրենքով կամ պայմանագրով կարող է մեծացվել:

Հատուցման են ենթակա նաև մահացածի հուղարկավորության հետ կապված ծախսերը: Քաղ. օր-ի 1087-րդ հոդվածի համաձայն՝ տուժողի մահվան հետ կապված վնասի համար պատասխանատու անձինք պարտավոր են հատուցել այդ ծախսերն այն անձին, ով այդ ծախսերը կատարել է: Այս դեպքում գտնում ենք, որ թաղման ծախսերը հատուցելու պահանջներ կարող են բերվել ինչպես այն անձանց կողմից, ովքեր տուժողի մահվան դեպքում ունեն փոխհատուցման իրավունք, այնպես էլ մահացածի հետ կապ չունեցող անձանց և կազմակերպությունների կողմից, ովքեր փաստացիորեն կրել են այդ ծախսերը¹¹:

Օրինակ՝ 1997թ. հուլիսի 27-ին ժամը 18-ի սահմաններում Կոռնիձոր գյուղի բնակիչ Ա. Ջ. Հովհաննիսյանը, հավատարմագրով վարելով հոր՝ Ջ. Հովհաննիսյանին պատկանող ԳԱԶ-53 մակնիշի մեքենան, Տեղ-Կոռնիձոր ճանապարհահատվածի չորրորդ կիլոմետրում վրաերթի է ենթարկել Հ. Բաբաջանյանին և պատճառել մահ:

Տուժողի հուղարկավորության հետ կապված ծախսերը կատարել է Ս. Բաբաջանյանը, որն էլ հասցված վնասը 2.104.200 դրամի չափով վերականգնելու պահանջով դիմել է Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարան, որը բավարարել է դատարանի կողմից մասնակիորեն՝ բռնագանձելով պատաս-

Քաղաքացիական իրավունք

խանդողներից հոգուտ հայցվորի 800.000 դրամ գումար¹²:

Միաժամանակ օրենսգիրքը նշում է, որ այս ծախսերը կատարած քաղաքացիների կողմից հուղարկավորության համար ստացած նպաստները չեն հաշվարկվում վնասների հատուցման հաշվում: Անձի մահվանից հետո փոխհատուցման իրավունք ունեցող անձանց շրջանակն ավելի հստակ պատկերացնելու և այդ անձանց հասանելիք փոխհատուցման չափն ավելի կոնկրետ հաշվարկելու նպատակով, ինչպես նաև խուսափելու համար առանձին վեճերից, կարծում ենք, նպատակահարմար է, որ նման գործերով վճիռ կայացնող դատարանները վճռում կոնկրետ նշեն փոխհատուցման իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը և փոխհատուցման չափը:

2000թ. օգոստոսի 28-ին ք. Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների առաջին ատյանի դատարանում քննվել է գործն ըստ մեղադրանքի Գավառ քաղաքի բնակիչ Հ.Զ-ի ՀՀ քր. օր-ի 88-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 99-րդ հոդվածի 1-ին կետով: Այս քրեական գործի՝ մեզ հետաքրքրող մասն այն է, որ ամբաստանյալը, իմանալով, որ քաղաքացի Շ.Բ-ի մոտ օրվա՝ առավոտյան և երեկոյան ժամերին գումարներ են լինում, հետևել է նրան և գումարներին տիրանալու նպատակով հարձակում է գործել Շ.Բ-ի վրա և իր կողմից նախօրոք պատրաստած մետաղյա խողովակով շահադիտական դրողումներով սպանելու դիտավորությամբ 3 անգամ հարվածել է նրա գլխին՝ պատճառելով նրա կյանքին վտանգ սպառնացող ծանր մարմնական վնասվածքներ, որի հետևանքով տուժողը հիվանդանոցում մահացել է: Դատարանը, քննելով գործը, վճռել է, որ ամբաստանյալը մեղավոր է և բացի քրեական պատասխանատվությունից, բավարարել է նաև

քաղաքացի, և հոգուտ Ս.Զ-ի, որը դատարանում հանդես է եկել որպես տուժողի իրավահաջորդ, ամբաստանյալից բռնագանձվել է 3000 ԱՄՆ դոլար:

Դժվար չէ նկատել, որ դատավճռից չի երևում, թե ինչ քաղաքացի է, չկան տուժողի բոլոր իրավահաջորդների վերաբերյալ տվյալներ, չի ասվում, թե ինչպես պետք է բաշխվի բռնագանձված գումարը, ո՞ր մասն է հանդիսանում հանգուցյալի թաղման ծախսերի փոխհատուցում:

Տուժողի կյանքին կամ առողջությամբ պատճառված վնասի հատուցման գումարը կյանքի թանկացման դեպքում, օրենքով սահմանված կարգով, ենթակա է ինդեքսավորման¹³: Հողվածը սահմանում է նաև, որ նվազագույն աշխատավարձի չափը բարձրացնելու դեպքում կորցրած աշխատավարձի (եկամտի) և տուժողի կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու հետ կապված այլ վճարների գումարները մեծանում են աշխատավարձի նվազագույն չափի բարձրացմանը զուգընթաց: Այս դրույթը հնարավորություն է տալիս տուժողներին հետագայում դիմել վնասի փոխհատուցման պարտականություն ունեցող անձանց կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու հետ կապված այլ վճարների գումարները մեծացնելու պահանջով, իսկ վերջիններս պարտավոր են հարգել այդ պահանջը և մեծացնել փոխհատուցման գումարների չափը: Սակայն այս դեպքում, կարծում ենք, ևս պետք է ուշադրություն դարձվի կողմերի գույքային դրությանը և հատկապես վնաս պատճառողի իրական ֆինանսական հնարավորություններին:

Ինչպես ցույց է տալիս պրակտիկական, առողջությանը վնաս հասցնելը կարող է լինել մի քանի պատճառների հետևանք, այդ թվում՝ և՛ վնաս հասցնողի, և՛ տուժողի մեղավոր գործողություն-

Քաղաքացիական իրավունք

ների հետևանք: Արդար չէ վնասի հատուցման ողջ պարտականությունը դնել վնաս հասցնողի վրա, եթե առաջացած վնասի մեջ իր մեղքի բաժինն ունի նաև տուժողը: Հետաքրքիր սկզբունք է գործում Ֆրանսիայի օրենդրության մեջ, որի համաձայն՝ վնասը պետք է հասցված լինի օրինական շահի խախտումով: Երրորդ անձի սխալի պատճառով ոստիկանության կողմից հայտնաբերված հանցագործը չի կարող պահանջել այդ երրորդ անձից վնասի հատուցում: Այս կապակցությամբ Ֆրանսիայի վերաքննիչ դատա-

րանը որոշել է, որ կինը չի կարող վնասի փոխհատուցում պահանջել այն դեպքում, եթե սպանվել է նրա հետ արտասամուսնական կապերի մեջ զտնվող սիրեկանը: Վերաքննիչ դատարանն այս կապակցությամբ պատասխանել է, որ արտասամուսնական կապերի հետևանքով առաջացած հարաբերությունները չեն կարող դիտվել որպես իրավաբանորեն պահպանվող կատեգորիաներ՝ հենց նկատի ունենալով նրանց հակաօրինական բնույթը¹⁴:

1. ՀՀ քաղ. օր. 1081-րդ: *Шиминова М.* Возмещение вреда причиненного здоровью. М., 1972, с. 86.

2. *Шиминова М.*, там же. *Донцов С.Е., Маринина М.Я.* Имущественная ответственность за вред причиненный личности. М., 1986г.

3. *Шиминова М.*, там же.

4. *Белякова А.М.* Возмещения вреда, причиненного источником повышенной опасности. М., 1967г., с. 108.

5. Гражданское право,, обязательственное право, учебник, с. 633.

6. ՀՀ վերաքննիչ դատարանի գործ N01-1083, 2001թ.:

7. *Донцов С.Е., Маринина М.Я.*, там же, с. 110. *Шиминова М.*, там же, с. 89. *Белякова А.М.*, там же, с. 109.

8. *Донцов С.Е., Маринина М.Я.*, там же, с. 111.

9. *Шиминова М.*, там же, с. 90.

10. ՀՀ քաղ. օր., 1082-րդ հոդված, կետ 1:

11. *Загорулько А. И.* Обязательства по возмещению вреда. Харьков «Консум», 1996, с. 98.

12. Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 1999թ. ապրիլի 9-ի վճիռը:

13. Քաղ. օր., 1084-րդ հոդված:

14. *Жюллио Де Ла Морандьер Л.* Гражданское право Франции. М., 1960, с. 405.

*ՀՊՏՀ տնտեսական պատմության
և իրավագիտության ամբիոնի ասիստենտ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ*

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՆԱՃՄԱՆ ԶԵՎ, ԴՐԱ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՆԵՐԿԱ ԺԱՄԱՆԱԿԱՆՐԶԱՆՈՒՄ

Պետության ծագման, գործառույթ-
ների ձևավորման գործընթացի ու-
սումնասիրություններն ունեն ոչ միայն ճա-
նաչողական, այլև քաղաքական-գործնա-
կան բնույթ: Այն հնարավորություն է ստեղ-
ծում խորապես հասկանալ պետության սո-
ցիալական բնույթը, նրա առանձնահատ-
կությունները և հիմնական գծերը, ուսումնա-
սիրել և վերլուծել պետությունների ծագման
պատճառները և պայմանները, ճշգրտել
նրանց ներհատուկ գործառույթները, որոշել
վերջիններիս տեղը, դերը և նշանակությունը
հասարակական կյանքում, քաղաքական
համակարգում:

Պետության և իրավունքի հիմնահարցե-
րով զբաղվող իրավաբան-տեսաբանների
միջև ինչպես անցյալում, այնպես էլ այսօր,
պետության հասկացության, նրա հատկա-
նիշների և ամենօրյա գործունեության
ձևերի հարցում միասնություն գոյություն
չունի:

Մարդկային հասարակության պատմու-
թյան բոլոր ժամանակներում տարբեր երկր-
ների քաղաքական կյանքի տեսության և
պրակտիկայի առանցքը եղել և այսօր էլ
մնում է պետությունը՝ որպես ինստիտուտ,
որը ծագման պահից էապես տարբերվել է
ինչպես իրենից առաջ գոյություն ունեցած
պետական կազմավորումներից, այնպես էլ
ոչ պետական ինստիտուտներից և կազմա-
կերպություններից միայն իրեն ներհատուկ
հատկանիշներով:

Ժամանակակից քաղաքակիրթ աշ-
խարհում օրավուր խնդիրների օբյեկտիվ
գոյությունը հրամայաբար պահանջ է առա-
ջադրում խորը ու բազմակողմանի ուսում-
նասիրությունների հիման վրա վերհանել
պետությանը բնութագրող այն առանձնա-
հատկությունները, խնդիրները և գործա-
ռույթները, որոնք ոչ միայն լույս կափռեն
նրա անցյալի սովորույթ կողմերը լուսաբա-
նելու, այլև հասարակության իրավաքաղա-
քական կյանքում վերջինիս զբաղեցրած
տեղի և դերի անհրաժեշտությունը պարզե-
լու հարցում:

Իրավագետների շրջանում պետության,
նրա հիմնական հատկանիշների և պետա-
կան իշխանության դրսևորման հիմնախն-
դիրների հարցում անառարկելիորեն ըն-
դունվում են պետության այնպիսի հատկա-
նիշներ, ինչպիսիք են՝

- ա) քաղաքական իշխանության միաս-
նական տարածքային կազմակերպումը,
- բ) հասարակության կառավարման հա-
տուկ ապարատի առկայությունը բնակա-
նոն կենսագործունեություն և ապահովելու
համար,
- գ) իշխանության ինքնիշխան կազմա-
կերպումը (սուվերենությունը),
- դ) հասարակական կյանքի իրավական
կազմակերպումը:¹

Ժամանակակից իրավագետների մյուս
մասը պետության վերը հիշատակված հիմ-

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (156)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ֆինանսական իրավունք

նական հատկանիշների շարքում, հիմք ընդունելով արևելքի և անտիկ աշխարհի պետությունների ծագման և գոյատևման հարուստ փորձը, որպես հիմնական հատկանիշ առանձնացնում է հենց հարկերի առկայությունը, առանց որի պետության գոյությունը, հատկապես այսօր կարող է կասկածի տակ առնվել:²

Պետության ծագման և զարգացման էվոլյուցիան վկայում է, որ նրա ծննդյան առաջին օրերից հարկերը որպես մայրական կաթ ուղեկցել են պետությանը, ապահովել վերջինիս զարգացումը, արտահայտել նրա հզորությունը:³ Չարգացման որոշ աստիճանում հարկերը դրսևորվել են որպես ոչ միայն ներքին, այլ պատերազմների հետևանքով գերեզմանավաճ պետությունների փոխհարաբերություններում որպես հարկահանման արտաքին գործառույթ, պետական միասնական իշխանության անբաժան մաս, որն անհասկանալի պատճառներով իր տեղը չի գտել իշխանությունների տարանջատման առաջին տեսություններում և որպես պետության ֆինանսական իշխանության դրսևորում այսօր ուշադրության չի արժանանում:

Իրավագիտության ոլորտում պետության ծագման, նրա հատկանիշների լուսաբանման հարցում հարկերի և տուրքերի՝ նրանից անբաժան գոյությունը վկայում է, որ պետությունն իր ծագման պահից իրենից ներկայացրել է նյութական, արտադրական, տնտեսական, բազիսային հարաբերություններ, որոնք հանդիսանում են մարդկանց կենսագործունեության աղբյուր և ժամանակի ընթացքում հասարակության թույլտվության և աջակցության շնորհիվ ձևավորված պետական իշխանության միջոցով վեր է ածվում նրա քաղաքական կազմակերպության և իրեն ներհատուկ ինստիտուտների միջոցով իրականացնում է հասարակության պետական և քաղաքական կառավարում:

Փոխանակալին համարժեքի և դրամի հետ միասին ֆինանսական հարաբերությունների ուսումնասիրությունը, ըստ հա-

սարակության զարգացման պատմական տիպերի, վկայում է այն մասին, որ պետությունը սաղմնավորման պահից հանդես է եկել որպես բազիսային արտադրատնտեսական հարաբերությունների համակցություն, որը զարգացման որոշ աստիճանում, հատկապես հասարակության շերտավորմանը զուգահեռ, ձեռք է բերում քաղաքական, ապա իրավական բնույթ:

Պետության, նրա հիմնական հատկանիշների, գործառույթների և հատկապես իշխանությունների տարանջատման մասին ժամանակակից իրավական տեսությունները, ինչպես նաև քաղաքակիրթ աշխարհում նրա դերն ու նշանակությունը խոսում են այն մասին, որ պետության հիմնական հատկանիշներից մեկի՝ հարկերի, տուրքերի և պետության օգտին կատարվող պարտադիր վճարումների գոյությունը՝ հրամայաբար պահանջում է պետական իշխանության ձևերի շարքում առանձնացնել, ճանաչել և ընդունել **պետության ֆինանսական իշխանությունը**: Առանց դրա անհնար է ներկա աշխարհում պատկերացնել պետություն, խոսել նրա գոյության, առավել ևս հզորության մասին:

Պետական իշխանության հասկացությունը, նրա բովանդակությունը կազմող տարրերը, հատկապես «իշխանության աղբյուրը» իրավագիտության ոլորտում միշտ տեղիք է տվել տարածայնությունների, որոնք նույն սրությամբ շարունակվում են այսօր:

Իշխանությունն առհասարակ բնութագրվել է որպես մի կամքի տիրապետություն մյուսի վրա: Ընդ որում, իշխանությունն ինքը կամք չէ, այլ մի կամքի որոշակի հարաբերություն մեկ այլ կամքի հետ, մի կամքի ենթարկվածություն մյուսին:⁴

Իշխանության հասկացության ժամանակակից տեսություններում անփոփոխ պահպանվում է «մի կամքի ենթարկվածությունը մյուսին» արտահայտությունը, միայն որոշակիորեն ավելացվում է «ենթարկվածությունը» տվյալ պահին իշխող հանրային կամքին:⁵

Ֆինանսական իրավունք

Հասարակական կյանքում իշխանությունն անհրաժեշտություն է առանձին անհատների կամքը կոլեկտիվի կամքին ենթարկելու, մարդկանց գործունեության կազմակերպման և կոորդինացման համար: Այսպիսի հարցադրմամբ իշխանությունը հասարակական գործառույթ է: Այն ներհատուկ է հասարակական կեցության ցանկացած ձևին:

Ժամանակին Կ.Մարքսը նշում է, որ ամեն մի հասարակության բնույթից բխում է իշխանության, կառավարման օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը: Համեմատաբար խոշոր չափերով կատարվող հասարակական կամ համատեղ ամեն մի աշխատանք ավել կամ պակաս չափով կարիք ունի կառավարման, որը ներդաշնակություն է սահմանում անհատական աշխատանքների միջև, և կատարում է այն ընդհանուր գործառույթները, որոնք ծագում են արտադրական ամբողջ մարմնի շարժումից՝ ի տարբերություն նրա ինքնուրույն մարմինների շարժման:⁶

Պետության ծնունդով հասարակական իշխանությունը յուրացվում է նրա կողմից, այն տրանսֆորմացիայի է ենթարկվում, այսպես կոչված, **հրապարակային իշխանության** կամ, որ իր էությանը նույնն է, պետական իշխանության:

Հրապարակային իշխանությունն իր բովանդակությամբ, կազմակերպվածությամբ և ձևով արդեն հատուկ բնույթի հասարակական իշխանություն է, որի պայմաններում կազմավորվում է բնակչությունից անկախ և բնակչության մեծամասնության կամքին հակառակ, իր կամքը պարտադրող մարդկանց հատուկ տարակարգ, որոնք առանձնանում, վեր են կանգնում հասարակությունից, որպեսզի ուրիշներին կառավարեն: Ելնելով կառավարման շահերից ու նպատակներից՝ ձևավորվում է հարկադրման որոշ սպարատ, որի հիմնական գործելաձևը բնության կիրառումն է:

Պետության մեջ **հրապարակային իշխանությունն** արդեն բնակչությունից առանձնացված իշխանություն է, այն արդեն ձուլված չէ ողջ հասարակությանը, ան-

միջականորեն չի համընկնում բնակչության հետ:

Դժվար չէ նկատել, որ իրավական բովանդակության իմաստով հասարակական իշխանությունն իր ծավալով նշանակալիորեն լայն է հրապարակային իշխանություն հասկացությունից, քանի որ իր մեջ ներառում է «իշխանություն» բառը լայն առումով՝ որպես սոցիալական գործառույթ և որպես քաղաքական կատեգորիա:

Հրապարակային իշխանությունը, աստիճանաբար զատվելով բնակչությունից, կենսագործվում է վերջինիս պաշտոնական ներկայացուցիչ պետության միջոցով, որը բնակչության և հասարակական կյանքի մյուս ոլորտների կառավարումն իրականացնում է միասնական իշխանության դրսևորումներով (որոնք հասարակության կառավարման առօրյա կյանքում հանդես են գալիս իշխանության կազմակերպման գործունեության տարբեր ձևերով):

Իրավագիտության տեսական մտքի պատմությունը վկայում է այն մասին, որ պետության ծագման պահից նրա **իշխանության կազմակերպման ձևերի** հարցը միշտ էլ տեղիք է տվել տեսական վեճերի, որոնք այսօր ևս շարունակում են իրենց զգացնել տալ համաշխարհային իրավագիտության տեսության բնագավառում:

Պաշտպանելով **պետական իշխանության անբաժանելիության** տեսության դպրոցի ներկայացուցիչների կարծիքները՝ գտնում ենք, որ տեսական և գործնական հետաքրքրությունների տեսակետից միայն բաժանելի են պետական իշխանության գործառույթները (գործունեության ձևերը), որի հասկացության կապակցությամբ ևս իրավաբանական գրականության մեջ կարծիքների միասնություն գոյություն չունի:⁷

Պետական իշխանության արդյունքն ի սկզբանե եղել և այսօր էլ մնում են այն արտադրատնտեսական, հարկային-ֆինանսական հարաբերությունները, որոնք ծնունդ են տվել պետությանը: Այլ խոսքով՝ պետական իշխանությունը նրա հատկանիշների հանրագումարային արդյունքի գործնական դրսևորումն է, որոնցից յուրաքանչյուրին

Ֆինանսական իրավունք

համապատասխանում են պետական իշխանության կազմակերպման ձևերը:

Պետության հատկանիշների դրսևորման ձևերին համապատասխան ծնունդ են առել պետության մարմինների համակարգը, որի միջոցով կյանքի են կոչվել իշխանության տարբեր ձևերի դրսևորումներ: Դրանք հասարակության պատմական զարգացմանը համապատասխան պետական կառավարման ոլորտում, ըստ իշխանության կազմակերպման ձևի, գառվել են որպես օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանություններ:

Ժամանակին, պետության հատկանիշներից բխող իշխանության կազմակերպումն իրականացնող մարմինների ամենօրյա գործունեության ձևերին համապատասխան, հասարակության մեջ ձևավորվել է պետական իշխանության իրականացումը սահմանազատելու անհրաժեշտությունը, որից և ծնունդ են առել իշխանությունների բաժանման հանրահայտ տեսությունները:

Պետական իշխանությունների բաժանման ուսմունքները ծնունդ են առել հասարակության կառավարման առօրյա խնդիրների պահանջներից, նրանք վերջնական չեն և հասարակության զարգացմանը զուգընթաց կարող են ծնել պետական իշխանության կազմակերպման նոր ճյուղեր, որոնք էապես կտարբերվեն այսօր հայտնի բոլոր իշխանություններից: Անկասկած, այդպիսի փոփոխությունները կարող են պայմանավորվել միայն պետությունը սնող արտադրատնտեսական հարաբերություններով, որոնք պետության հատկանիշների շարքում պետք է ճանաչել հիմնական: Վերջիններիս դրսևորման ձևերն են հարկերը, պետության օգտին կատարվող բազմաբնույթ պարտադիր վճարները և փողը ժամանակակից աշխարհում իր գործնական բոլոր դրսևորումներով:

Պետությունը, հարկերը և տուրքերը հասարակության երկվորյակ անբաժան օրգանական մասն են, որոնցով են պայմանավորված հասարակության յուրաքանչյուր անդամի տնտեսական, սոցիալական, քա-

ղաքական և քաղաքացիական իրավունքները, առավել ևս ազատությունների երաշխավորված իրականացման հնարավորությունները:

Ժամանակակից քաղաքակիրթ աշխարհում պետական իշխանությունների բաժանման և իշխանությունների կազմակերպման, **նորանոր իրավական տեսություններ են ձևավորվում, որոնց շարքում լայն առումով կարելի է առանձնացնել պետական իշխանության տնտեսական ուսմունքը ժամանակակից ֆինանսական իշխանության դրսևորման ձևերով:** Դրա շնորհիվ աշխարհում ձևավորվում են պետությունների եկամուտները և հիմք հանդիսանում ինչպես հասարակության կենսաբանական, այնպես էլ նրա կյանքի նյութական արտադրության կազմակերպման համար:

Պատահական չէ վերջին շրջանում իրավունքի տեսության հիմնահարցերում իշխանությունների բաժանման համակարգում «փողի իշխանության» հիմնավորման տեսությունը, որը ձևավորվելով պետության հիմնական հատկանիշի՝ հարկերի և տուրքերի հիման վրա, համաշխարհային մասշտաբով հիմք է դրել նոր «Ֆինանսական իշխանության»՝ որպես հասարակության մշտական ուղեկցի անառարկելի օրենսդրական ճանաչմանը:

Հիմնվելով ժամանակին ձևավորված իշխանությունների բաժանման տեսությունների վրա, ապավինելով Շ. Մոնտեսքյուի առավել խորը վերլուծություններին, դժվար չէ նկատել, որ արդի աշխարհի մարդկային հանրությունը, հենվելով նյութական բարիքների արտադրության և շուկայական հարաբերությունների վրա, սկսում է հասկանալ և գնահատել պետության՝ որպես հարկերի և տուրքերի տնտեսական հարաբերությունների համակցության օբյեկտիվ գոյությունը և անհրաժեշտությունը: Դրա ժամանակակից դրսևորման միակ ձևն է դրամական միջոցների հավաքումը, բաշխումը և վերաբաշխումը ինչպես ներպետական, այնպես էլ պետությունների միջազգային տնտեսական և իրավական հարաբերություններում:

Ֆինանսական իրավունք

Ֆինանսական կամ «փողի» իշխանությունը հրամայաբար պահանջ է առաջադրում գործադիր իշխանություններից տարանջատել «ֆինանսական իշխանությունը», քանի որ գործադիր իշխանությունն իր ապարատով և դրսևորման ցանկացած ձևերով (տնտեսական, սոցիալական և վարչաքաղաքական) կազմակերպվում և իրացվում է փողային հարաբերությունների միջոցով: Հետևաբար, գործադիր իշխանությունը գոյություն ունի միայն դրամական հարաբերությունների տեսքով:

Իրավական բովանդակության առումով ֆինանսական և գործադիր իշխանությունները պետական միասնական իշխանության անբաժան մասն են, որոնց տարբերությունը միայն ձևական-իրավական իմաստով է պայմանավորված պետության այն գործառնություններով, որոնց իրականացման համար կյանքի են կոչված որոշակի պետական մարմիններ: Դրանք միմյանցից հիմնականում տարբերվում են պետության համընդհանուր խնդիրների իրականացման ձևերով և գործունեության բնույթով (օրենսդիր, արտադրական, ֆինանսավարկային, կառավարման և այլն): Հիշատակված մարմինների իրավասության հանրագումարը կազմում է պետական միասնական իշխանությունը: Եվ պատահական չէ, որ պետական բոլոր մարմինները հանդես են գալիս պետության անունից:

Այսպիսի հարցադրմամբ անընդունելի և անհիմն պետք է համարել «ֆինանսական» կամ «փողի» իշխանության ժամանակակից տեսության ներկայացուցիչների այն պնդումը, ըստ որի՝ ձևավորվող բանկային համակարգը, որպես պետական իշխանության մարմին, տնտեսվարող սուբյեկտների և ֆիզիկական անձանց հետ ունեցած իր վարկային և հաշվարկային հարաբերություններում հանդես է գալիս որպես հարաբերության իրավահավասար կողմ, որի գործունեությունը հեռու է իշխանակազմակերպական լիազորությունների գործադրմամբ վարկային իրավահարաբերություններում ծագած տարածայնությունները լուծելիս: Այսինքն՝ առանձին սուբյեկտների բանկա-

յին գործունեությունն իրականացվում է դրամական կառավարման միջոցով: Բանկի հաճախորդներն անմիջականորեն նրան չեն ենթարկվում և ցանկացած պահին հնարավորություն ունեն օրենքով սահմանված կարգով ազատորեն դրսևորելու իրենց կամքը: Այլ խոսքով, ըստ «դրամական իշխանության» տեսության ներկայացուցիչների, կենտրոնական բանկը վարկային և հաշվարկային գործառնություններն իրականացնում է տնտեսական ներգործության միջոցներով:⁸

Այս տեսության հեղինակները, վերջին հաշվով, նույնպես վկայում են այն մասին, որ պետությունը և նրա իշխանության աղբյուրը արտադրատնտեսական հարաբերություններն են, որոնք գործնականում դրսևորվում են հարկերի, տուրքերի, վարկային և ֆինանսավարկական այլ հարաբերությունների միջոցով: Դրանց կենսագործման համար կյանքի կոչված պետական մարմինների ֆունկցիոնալ գործունեության լիազորությունների շրջանակը հասարակական հարաբերություններում և ամենուր դրսևորվում է ֆինանսական իշխանության ցուցադրմամբ:

Ժամանակակից աշխարհում, հատկապես բնակչության սոցիալական ապահովվածության բարձր կենսամակարդակ ապահովող պետությունների փորձի ուսումնասիրությունները վկայում են, որ պետական իշխանության, նրա գործունեությունը կազմակերպող պետական մարմինների համակարգի սնուցումն ապահովող արյունատար անոթներով հոսող արյունը «փողն» է, որն օժտված է անփոխարինելի այնպիսի հատկանիշներով, ինչպիսին է հասարակության, որպես միասնական օրգանիզմի, բոլոր բջիջների կենսունակության ապահովումը, նրանց փոխներգործությունը որպես միասնական մարմնի անբաժան մասերի: Այն իր կենսունակությամբ և ինքնակարգավորման օբյեկտիվ գործունեությամբ արձագանքում է ինչպես օրգանիզմի ներսում, այնպես էլ նրանից դուրս կատարվող փոփոխություններին: Փողի ինքնակարգավորման այս հատկանիշը հասարակության գո-

յատևանալու կենսական անհրաժեշտությունն է, որի առանձին դրսևորումների նկատմամբ կարելի է վիրաբուժական միջոցառումներ ձեռնարկել, սակայն այն, որպես հիմնական զարկերակ, անհնար է ամբողջովին փոփոխել:

Պետության և հասարակության հարաբերություններում փողի իշխանության միջամտությունը որոշակի սահմաններ ունի: Չհիմնավորված ցանկացած միջամտություն սկսնաբարձր են կարող է առաջացնել գործառույթային փոփոխություններ, որոնք անմիջապես խաթարում են տնտեսական կառուցակարգի նորմալ գործունեությունը, պետության համար ստեղծում դժվար, երբեմն նաև անլուծելի խնդիրներ:

Դրական արձագանքերով տնտեսագիտության ոլորտում վերջին տարիներին փողի և ապա՝ «Ֆինանսական իշխանության» հիմնահարցերին նվիրված մի շարք տնտեսագետների առաջադրած տեսություններին⁹, կարծում ենք, որ «բանկային», «արդյունաբերական» և «պետական» ֆինանսների և հատկապես գործնականում ֆինանսական կապիտալն իրացնող պետական մարմինների նոր համակարգի ձևավորմամբ և դրա ընդլայնմամբ չի պայմանավորված պետության ֆինանսական իշխանությունը, որի հիմնավորման համար ջանք չեն խնայում հիշատակված հեղինակները:

Պետության ֆինանսական իշխանության աղբյուրը եղել և մնում են նրա հիմքը կազմող հարկերը և տուրքերը, որոնք հասարակության զարգացմանը համընթաց այսօր իրենք դրամական արտահայտությամբ ցուցադրում են պետության, որպես հասարակության երևույթի ֆինանսական իշխա-

նությունը, այն բոլոր ժամանակների պետական իշխանության հիմքն է, որի խոսուն վկան ցանկացած երկրի պետական բյուջեն է:

Ուշադրության կենտրոնում պահելով «Ֆինանսական իշխանության» և իշխանությունների բաժանման տեսությունը՝ դժվար չէ նկատել, որ «իշխանությունների բաժանումը» քաղաքական և իրավաբանական իմաստով սնանկ է, այն իրականում հանգում է ոչ թե «իշխանությունների բաժանմանը», այլ պետական առանձին մարմինների կողմից իրականացվող միասնական իշխանության գործառույթների սահմանազատմանը, որը բնավ չի նշանակում բուն պետական իշխանության բաժանում, ինչպես այսօր տնտեսագիտության ոլորտում հիշատակված հեղինակները ջանում են բանկային մարմինների և նրանց ժամանակակից դերի միջոցով հիմնավորել, թե «փողի» իշխանությունը պետական իշխանության առանձին տեսակ է:

Հարագատ մնալով պետական միասնական իշխանության գաղափարին՝ պետք է նկատել, որ գերագույն պետական իշխանությունը ենթակա չէ բաժանման: Գերագույն իշխանության միասնությունը ոչնչով չի խախտվում, եթե նրա կողմերը մի քանի մարմիններ են (ֆինանսավարկային, օրենսդիր, դատական):

Պետական իշխանության միասնությամբ չի խախտվում հասարակության, հետևաբար նաև առանձին անհատի կամքի և գործողության միասնությունը, քանի որ վերջիններիս կամքի արտահայտման համար գործում են ֆունկցիոնալ մի շարք մարմիններ:

1. Проблемы общей теории права и государства (уч. для вузов), изд. "Норма", М., 2001.
 2. **Խրատանյան Վ.Լ.** Փառքային և իրավունքի տեսություն, Ե., «Գ-ն», 1997թ., 69-74 էջեր: Общая теория государства и права (академический курс). уч. для вузов, том 1, М., "Зеркало", 1998, с. 10.
 3. **Федорова Е.В.** Императорский Рим в лицах. М., 1979.
 4. **Королев А.И., Мушкин А.Е.** Государство и власть, "Правоведение", 1963, N2.
 5. Теория государства и права. Курс лекций. М., 1997, с. 44.
 6. **Վ. Միլլեր** Միլլերի, h. 1, Ե., 1954, էջ 348:
 7. **Манин М.** "О функциях власти" Варшава, р. 58. **Գլուշե В.Չ.** "Империалистическое государство. Очерки критики буржуазных

теорий" (изд-во МГУ, 1965), Л.И. аск. вопросу о функциях государства (сб. "Вопросы государства и права", изд-во ЛГУ, 1964).
Черноволовский Н.В. Теория функции социалистического государства, "Юридическая литература". М., 1970. Проблемы общей теории права и государства (учебник для вузов), изд-во "Норма". М., 2001.
 8. **Тосуян Г.А., Визулин А.Ю.** Деньги и власть, там же, с. 37-38.
 9. **Мовсисян А.Г.** Интеграция банковского и промышленного капитала. М., 1997, с. 33-35. **Гильфердинг Р.** Финансовый капитал (пер. С нем.). М., 1959, с. 301; **Энг. Максимо В., Лис Френсис А., Мильер Лоуренс Дж.** Мировые финансы (пер. С англ.). М., 1998, с. 6-8. Проблемы исследования современного финансового капитала. Сб. Научных трудов института мировой экономики и международных отношений АН СССР (отв. Ред. А.В. Аникин и С.В. Пятенко). М., 1989, с. 29-30.

ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԸ ՈՐՊԵՍ ԱՆԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ¹ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Գործադուլների պատճառների և նպատակների բազմազանությունն ու պետության տնտեսական քաղաքականության դեմ հաճախ բողոքի ակցիաների վերաճումը վիճահարույց են դարձնում գործադուլի՝ որպես դրական ներգործություն ունեցող երևույթի լուսաբանումը: Պետք է ասել, որ այն ոչ միայն դրական երևույթ է, այլև, անցնելով պատմական զարգացման ոչ տևական ժամանակաշրջան, ամրագրվել է օրենսդրության մեջ: Ժամանակի ընթացքում հասարակական հարաբերությունների որակական փոփոխությունները ոչ միայն հանգեցրին աշխատողների միությունների, կոլեկտիվ պայմանագրերի, կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի լուծման, գործադուլի օրենսդրական ձևակերպմանը, այլև պետության՝ սոցիալական հակասությունները հարթողի վերափոխվելուն: Գործադուլային շարժումների առաջացման պատճառական հիմքերի պարզաբանման խնդիրը մշտապես եղել է տարբեր գիտությունների (տնտեսագիտություն, իրավագիտություն, հոգեբանություն, քաղաքագիտություն և այլն) ուսումնասիրության կենտրոնում: Օրինակ՝ տնտեսագիտության մեջ գործադուլային շարժումների պատճառական հիմքում դրվում են առավելապես սոցիալ-տնտեսական, քաղաքագիտության մեջ՝ քաղաքական, իրավագիտության տեսանկյունից՝ իրավական գործոնները և այլն: Կարծում ենք, որ գործադուլների պատճառական հիմքում ընկած են ոչ թե առանձին գործոններ, այլև գործոնների համալիր, որոնք և՛ հոգեբանական, և՛ սոցիալ-տնտեսական, և՛ քաղաքական, և՛ իրավական բնույթ ունեն: Ժամանակակից ըմբռնմամբ գործադուլների իրականացու-

մը պայմանավորված է աշխատանքի միաժամանակյա և համաձայնեցված դադարեցման, առավել լայն իմաստով՝ գործատուի վրա ազդելու և աշխատողների առաջադրած պահանջները նրան հարկադրելու հետ: Գործադուլը հետապնդում է կոնկրետ նպատակներ՝ աշխատավարձի բարձրացում, աշխատանքի պայմանների բարելավում, աշխատանքային օրվա կրճատում: Գործադուլը սոցիալական բողոքի ակցիա է, որն իրագործվում է վարձու աշխատողների սոցիալ-տնտեսական և աշխատանքային հետաքրքրությունների պաշտպանության նպատակով, այն նաև պատմական երևույթ է, որն ստիպում է վերանայել գործող օրենսդրությունը և լրացնել դրանում առկա բացերը:

Պրակտիկայում և տեսական գրականության մեջ գործադուլը գրեթե մշտապես դիտվում է որպես կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի լուծման միջոց (կոլեկտիվի իրավունք), այդ պատճառով էլ չեն ընդունվում և չեն ճանաչվում այն գործադուլները, որոնք անց են կացվում անհատական աշխատանքային վեճերի լուծման նպատակով: Հարց կարող է առաջանալ՝ ի վերջո, գործադուլի իրավունքը անհատական, թե կոլեկտիվ իրավունք է, աշխատողների ինչպիսի քանակ է անհրաժեշտ գործադուլ հայտարարելու համար: Տարբեր երկրների սահմանադրություններում (որոշ բացառություններով) գործադուլի իրավունքի սահմանումը, ճանաչումը կամ դրա երաշխավորումը որևէ ձևով չի բացահայտում դրա անհատական կամ կոլեկտիվ իրավունք լինելու հանգամանքը: Այս առումով տարբեր երկրների ներպետական իրավական ակտերում առկա են խիստ հակասական դրույթներ: Կոլեկտիվ և անհատական

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (166)

ՂԱԶԱՐՅԱՆ
Ի. Չխանուկյան

Աշխատանքային իրավունք

իրավունքները թեև փոխկապակցված հասկացություններ են, սակայն դրանց հիմքում ընկած է կոլեկտիվ իրավունքների իրականացման ընթացքում անհատական իրավունքները և ազատությունները չխախտելու սկզբունքը: Գործադուլի իրավունքը դասվում է մարդու երկրորդ սերնդի իրավունքների թվին և բխում է միություններ ձևավորելու կոլեկտիվ իրավունքից: Ի տարբերություն անհատական իրավունքների, որոնք մարդու բնական իրավունքներն են, կոլեկտիվ իրավունքները ձևավորվում են հանրության կամ կոլեկտիվի հետաքրքրությունների հիման վրա և ոչ մի դեպքում չեն կարող դիտվել իբրև անհատական իրավունքների պարզ հանրագումար²: Գործադուլի իրավունքն իր բնույթով կոլեկտիվ է և որպես աշխատողների կոլեկտիվ գործունեություն՝ տարբերվում է նրանց անհատական գործունեությունից: Այն հանդիսանում է աշխատողների կոլեկտիվ կամք, որը չի մտնում անհատական աշխատանքային հարաբերությունների մեջ: Կոլեկտիվի գործունեությունը մեխանիկորեն չի կարելի կարգավորել առանձին անհատների գործունեությունը կարգավորող օրենքներով և կանոններով³: Բացի այդ, եթե գործադուլը, որպես կոլեկտիվ ակտ, օրինական է, ապա դրան մասնակցելը չի կարող դիտվել անհատական աշխատանքային պայմանագրի պայմանների խախտում: Այդ պատճառով աշխատողի՝ գործադուլին մասնակցելը, չի կարող դիտվել իբրև աշխատանքային կարգապահության խախտում և աշխատանքային պայմանագրի լուծման հիմք: Հիմնականում գործադուլի իրավունքը կրողներ են համարվում արհմիություններն ու կազմակերպության աշխատողները, բայց կան որոշ երկրներ, որտեղ այդ իրավունքը պատկանում է միայն արհեստակցական կազմակերպություններին: Այդ պատճառով արհեստակցական միության կողմից չհայտարարված կամ դրա կողմից օժանդակություն չստացած գործադուլները համարվում են անօրինական (օրինակ՝ Բել-

գիայում, Հունաստանում, Գերմանիայում, Մեծ Բրիտանիայում, Պորտուգալիայում և այլն): Գործադուլը կոլեկտիվ գործողություն է, երբ գործադուլի սուբյեկտիվ իրավունք ունեցող անհատներն օգտվում են այդ իրավունքն իրականացնելու հնարավորությունից: Վերջինս խիստ վիճահարույց պնդում է, քանի որ տարբեր պետություններում տարբեր են մոտեցումները գործադուլի՝ որպես անհատական կամ կոլեկտիվ իրավունքի վերաբերյալ: Օրինակ՝ ՌԳ՝ «Կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի կարգավորման մասին» օրենքի համաձայն՝ աշխատողների անհատական իրավունքների կոլեկտիվ պաշտպանության հետ կապված կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերը տվյալ օրենքի կարգավորման առարկա չեն⁴: Այլ կերպ ասած՝ աշխատողների կոլեկտիվի կողմից անհատական աշխատանքային իրավունքի պաշտպանության նպատակով աշխատանքի կատարումից հրաժարվելը, չի կարող որակվել որպես գործադուլ: Սինչոեռ Ադրբեջանի Հանրապետության Աշխատանքային օրենսգրքի 270-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ սահմանվում է, որ աշխատողն ունի միայնակ կամ այլ աշխատողների հետ գործադուլի իրավունք, ինչն այս իրավունքի անհատականացման ամենավաղ օրինակներից մեկն է⁵:

ՀՀ Սահմանադրության 32-րդ հոդվածի մեկնաբանության և Սահմանադրական դատարանի որոշման համաձայն՝ *գործադուլ կատարելը* ճանաչվում է կոլեկտիվ իրավունք, որը չի կարող իրականացվել ընկերության հետ ունեցած բոլոր տեսակի տարաձայնությունները լուծելիս⁶: ՀՀ-ում գործադուլի իրավունքի ճանաչմամբ՝ օրենսդիրն աշխատողներին տվել է իրենց տնտեսական, սոցիալական և աշխատանքային շահերի պաշտպանության նպատակով գործադուլի իրավունքից օգտվելու հնարավորություն, մինչդեռ Օրենսգրքով այն սահմանափակել է միայն կոլեկտիվ աշխատանքային պայմանագրերի կնքման, կոլեկտիվ պայմանագրում սահման-

Աշխատանքային իրավունք

ված պայմանների փոփոխման կամ աշխատանքի նոր պայմանների սահմանման առիթով կողմերի միջև ծագած տարաձայնությունների լուծմամբ: ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի (այսուհետև՝ Օրենսգրքի) 73-րդ հոդվածը ոչ թե բացահայտում է գործադուլի հասկացության իրավական բովանդակությունը, այլ հիմնական շեշտը դնում է կողեկտիվ աշխատանքային վեճը չլուծվելու հանգամանքի վրա: Բացի այդ, ՀՀ Սահմանադրության «աշխատողների տնտեսական, սոցիալական և աշխատանքային շահեր» արտահայտությունն ավելի լայն հասկացություն է, քան Օրենսգրքով գործադուլի իրավունքի սահմանափակումը կողեկտիվ աշխատանքային վեճի լուծման ծայրահեղ միջոց դիտարկելը: Գործադուլի կողեկտիվ իրավունքի իրացումը հնարավոր է միայն աշխատողների սուբյեկտիվ իրավունքների իրականացման միջոցով: Նույնիսկ եթե ՀՀ Օրենսգրքով գործադուլ հայտարարելու իրավունքով օժտված է արհեստակցական միությունը, գործադուլ են անում կոնկրետ աշխատողները, ինչն անհնար կլիներ առանց այդ իրավունքի, նշանակում է, որ կողեկտիվ իրավունքների իրականացման ժամանակ դրանք անհատականացվում են:

Ներկայումս մի շարք երկրներում՝ Ֆինլանդիայում, Իտալիայում քննադատության է արժանանում գործադուլի՝ որպես կողեկտիվ իրավունքից ծագող իրավունքի ավանդական մեկնաբանությունը և առաջ է քաշվում նոր տեսակետ, ըստ որի՝ գործադուլի իրավունքը անհատական իրավունք է, և յուրաքանչյուր աշխատող ինքն է որոշում աշխատանքային պայմանագրով ստանձնած ամենագլխավոր պարտականությունը՝ աշխատանքային ծառայություններ մատուցել, թե դադարեցնել⁷: Միաժամանակ այդ նոր տեսակետը չի բացառում այն, որ գործադուլը, անհատական իրավունք լինելով, իրականացվում է աշխատողների կողեկտիվ գործողությունների միջոցով, ընդ որում, ամենևին պարտադիր չէ, որ այդ գործընթացի մեջ ընդգրկված լինի կողեկտիվի մեծամասնությունը, բավարար

է նաև աշխատողների խումբը: Այդ է պատճառը, որ պետությունների մեծ մասում ոչ թե գործադուլի իրավունքն է ճանաչվում որպես կողեկտիվ իրավունք, այլև ճանաչվում է դրա իրականացման կողեկտիվ եղանակը: Գործադուլի իրավունքը կողեկտիվ կատարմամբ իրականացվող անհատական իրավունք է: Գործադուլի իրավունքն անհատական է, այն սուբյեկտի հնարավոր և թույլատրելի վարքագիծն է: Որոշ երկրներ գործադուլի իրավունքը դիտարկում են ոչ միայն որպես կողեկտիվ, այլև անհատական աշխատանքային վեճերի լուծման միջոց՝ ջախջախելով դրա՝ որպես կողեկտիվ իրավունքի մինչ օրս գոյություն ունեցող կարծրատիպը: Օրինակ՝ Էստոնիայի Հանրապետության «անհատական աշխատանքային վեճերի լուծման մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ անհատական աշխատանքային վեճը մեկ կամ մի քանի աշխատողների և գործատուի միջև կողեկտիվ կամ անհատական աշխատանքային պայմանագրի, վարչական օրենսդրության և աշխատանքային հարաբերությունները կարգավորող այլ նորմատիվ-իրավական ակտերի կատարման վերաբերյալ տարաձայնություններն են, որոնք կողմերը չեն կարողանում լուծել փոխադարձ համաձայնությամբ⁸: Անհատական աշխատանքային վեճի սուբյեկտը ոչ թե մեկ աշխատողն է, ինչպես ընդունված է համարել, այլ մի քանիսն են, ընդ որում, մի քանի աշխատող հասկացության համար որևէ քանակական սահմանափակում գոյություն չունի, և ամենահետաքրքիրն է, որ անհատական աշխատանքային վեճեր են համարվում նաև կողեկտիվ աշխատանքային պայմանագրերից ծագող վեճերը: Հնդկաստանի «Արդունաբերական վեճերի մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածում գործադուլը բնորոշվում է իբրև արդյունաբերության ցանկացած ոլորտում աշխատող (սկսնակների՝ անկախ նրանց թվաքանակից) համատեղ կամ ընդհանուր որոշման հիման վրա աշխատանքի համաձայնեցված դադարեցում⁹: Գործադուլը՝ իբրև ան-

Աշխատանքային իրավունք

հատական աշխատանքային վեճի լուծման միջոց, ամրագրված է Ադրբեջանի Հանրապետության Սահմանադրության 36-րդ հոդվածի 1-ին կետում, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ինքնուրույն կամ ուրիշների հետ գործադուլ անելու իրավունք, ինչպես նաև Աշխատանքային օրենսգրքի 270-րդ հոդվածում¹⁰: Ուկրաինայի «Կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի կարգավորման ընթացակարգի մասին» օրենքի համաձայն՝ գործադուլը կարող է սկսվել, եթե հաշտեցման ընթացակարգերը որևէ արդյունք չեն տվել կամ, եթե *աշխատողը* կամ նրա ներկայացուցիչը հրաժարվում են կատարել հաշտեցման ընթացակարգի արդյունքում ընդունված որոշումը¹¹: Սիրիայի Արաբական Հանրապետությունում կոլեկտիվ աշխատանքային վեճ է համարվում ոչ միայն աշխատողների և գործատուների կամ նրանց ներկայացուցիչների միջև ծագած տարաձայնությունները, այլև «ցանկացած վեճ, որը ծագում է աշխատանքային պայմանների բարելավման նպատակով մի կողմից գործատուի և աշխատողների, մյուս կողմից՝ մի քանի արհեստակցական միությունների և գործատուի միջև»: Արաբական Միացյալ Էմիրություններում կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերն առաջանում են ոչ միայն գործատուի և աշխատողների, այլև գործատուի և աշխատողների մի խմբի (որևէ ստորաբաժանման կամ կոնկրետ ոլորտի մասնագիտացում ունեցող անձանց) միջև՝ կապված աշխատողների կամ նրանց մի մասի ընդհանուր հետաքրքրությունները բավարարելու հետ¹²: Նիդեռլանդներում, Ֆրանսիայում, Իտալիայում գործադուլի իրավունքը ճանաչվում է անհատական իրավունք և տարածվում է առանձին աշխատողների նկատմամբ:

Նման հակասական, երբեմն իրարամերձ պրակտիկայի պատճառը միջազգային-իրավական որևէ ակտով գործադուլի և գործադուլի իրավունքի իրավական բովանդակության բացակայության պայմաններում պետությունների կողմից եվրո-

պական սոցիալական խարտիայով սահմանված «աշխատողների և գործատուների համատեղ գործողություններ՝ ներառյալ գործադուլի իրավունքը» արտահայտությամբ և միավորվելու իրավունքից գործադուլի իրավունքը բխեցնելու տրամաբանությամբ առաջնորդվելն է: Սենք առավելապես հակված ենք պաշտպանելու Արևմուտքում տարածված այն տեսակետը, ըստ որի՝ գործադուլի իրավունքը պատկանում է ոչ միայն աշխատողների ամբողջ կոլեկտիվին կամ արհեստակցական միությանը, այլև նրանց խմբին: Խումբ հասկացությունն այս դեպքում ևս կարող է ընկալվել որպես կոլեկտիվ և չհակասել գործադուլի՝ իբրև կոլեկտիվ իրավունքի բովանդակությանը: Միջազգային հանրության կողմից գործադուլի իրավունքը ճանաչվում է անհատական իրավունքների շարքին պատկանող իրավունք՝ որպես յուրաքանչյուր աշխատողի՝ իր իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնելու միջոց: Այս տեսանկյունից գործադուլի իրավունքը խիստ կարևոր տեղ է գրավում մարդու իրավական կարգավիճակի համակարգում: *Աշխարհի գրեթե բոլոր պետություններում, այդ թվում՝ ՀՀ-ում, գործադուլը և ոչ թե գործադուլի իրավունքն են ճանաչվում կոլեկտիվ իրավունք: Այս առումով կարելի է պնդել, որ գործադուլը անհատական իրավունքների իրագործման կոլեկտիվ եղանակ է: Եթե գործադուլի իրավունքը անձի սուբյեկտիվ իրավունքն է, ապա գործադուլը անձի սուբյեկտիվ իրավունքի իրականացման իրավաբանորեն ամրագրված հնարավորությունն է:*

Մյուս կարևոր հարցը, որն արժանի է ուշադրության, գործադուլի իրավունքն իրականացնող աշխատողների քանակն է: Որոշ երկրների ներպետական օրենսդրության մեջ գործադուլի իրականացման համար նշվում է աշխատողների կոնկրետ քանակ. օրինակ՝ Նամիբիայում գործադուլի իրավունքի իրականացումը հնարավոր է երկու և ավելի աշխատողների, Գվատեմալայում, Կոստա Ռիկայում՝ երեք և ավելի աշխատողների, Պանամայում՝ հինգ և

Աշխատանքային իրավունք

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (166)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

18

ավելի աշխատողների¹³, Ադրբեջանում՝ մեկ աշխատողի, Արաբական Միացյալ Էմիրություններում՝ աշխատողների խմբի միջոցով: ՀՀ օրենսդիրը, գործադուլը բնորոշելով որպես կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի լուծման միջոց և նպատակ, Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նշել է այն իրականացնող սուբյեկտներին՝ մեկ կամ մի քանի կազմակերպությունների աշխատողներին կամ աշխատողների խմբին: Մեկ կամ մի քանի կազմակերպության աշխատողներ հասկացության տակ կարելի է հասկանալ ինչպես մեկ կազմակերպության աշխատողների խմբին, այնպես էլ մի քանի կազմակերպությունների աշխատողների խմբին: «Խումբ» հասկացությունն ընկալվում է տարբեր ձևերով՝ իրական, բնական, մեծ, փոքր, պաշտոնական, ոչ պաշտոնական, կազմակերպված, անկազմակերպ-տարերային և այլն: Սոցիալական հոգեբանության տեսանկյունից գոյություն ունեն փոքր խմբեր, որոնցում ընդգրկված անձանց նվազագույն քանակը 2, 3 մարդ է, որոնք զբաղված են ընդհանուր սոցիալական գործունեությամբ, ունեն ընդհանուր հետաքրքրություններ, անձնային շփման մեջ են գտնվում և նրանց մեջ ստեղծվում են զգայական կապեր: Այս տեսանկյունից փոքր խմբերը դիտվում են իբրև կոլեկտիվ: Փոքր խմբերում ընդգրկված անձանց առավելագույն քանակը կարող է հասնել 25-40-ի: Ինչ վերաբերում է մեծ խմբերին, ապա դրանք բաժանվում են՝ տարերայնորեն ձևավորված խմբերի և կարճաժամկետ գործող խմբերի, որոնց մեջ են մտնում ամբոխը, լսարանը, սոցիալական խմբերը¹⁴: *Կարծում ենք, որ այս տեսանկյունից խումբը անգամ երկու, երեք մասնակցի դեպքում, կարելի է համարել կոլեկտիվ:* Այս հարցում, ավելորդ հակասություններից ձեռնպահ մնալու նպատակով, «մեկ կամ մի քանի կազմակերպության աշխատողներ կամ աշխատողների խումբ» արտահայտության փոխարեն առավել նպատակահարմար կլիներ օգտագործել Օրենսգրքի 19-րդ հոդվածով սահմանված աշխատողների կոլեկտիվ հասկացությունը: «Աշխատողների կոլեկտիվը գործատուի հետ աշխատանքային հարաբերությունների մեջ գտնվող բոլոր աշխատողներն են՝ անկախ նրանց քանակից», ինչը ներառում է և՛ տվյալ իրավաբանական անձի առանձին ստորաբաժանումների աշխատողներին, և՛ աշխատողների առանձին խմբին:

ՀՀ Սահմանադրության 29-րդ հոդվածով սահմանված հավաքներ անցկացնելու կոլեկտիվ իրավունքի իրականացումն ըստ ՀՀ «Հավաքների ազատության մասին» օրենքի¹⁵ 2-րդ հոդվածի՝ վերապահված է երկու կամ ավելի անձանց: «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածով նշված իրավունքն ամրագրված է հետևյալ կերպ. «Յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ հավաքների ազատության իրավունք՝ ներառյալ իր շահերի պաշտպանության համար արհմիություններ ստեղծելու և դրանց անդամակցելու իրավունքը»: Տվյալ դեպքում հավաքների ազատության իրավունքը սերտորեն փոխկապակցված է այլոց հետ միավորվելու իրավունքի հետ և հնարավորություն է տալիս անձանց այլոց հետ միավորված կոլեկտիվ եղանակով իրացնելու իրենց իրավունքների պաշտպանությունը և մասնակցելու ժողովրդաիշխանությանը»¹⁶: Վերջինս նշանակում է, որ ի տարբերություն «Ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին» ՀՀ օրենքի, «Հավաքների ազատության մասին» օրենքով սահմանվում է կոլեկտիվ իրավունքն իրականացնող անձանց նվազագույն քանակ՝ այն է երկու և ավելի անձ: Նույնը կարելի է ասել գործադուլի իրավունքի իրականացման մասին: Երբ կազմակերպությունում գործադուլ սկսած աշխատողների մեծ մասը վերադառնում է աշխատանքային պարտականությունների իրականացմանը, սակայն մի քանի աշխատողներ (օրինակ՝ երկու, երեք, տասը և այլն) շարունակում են գործադուլը, ապա ըստ գործող օրենսդրության՝ կարող է

տողների կոլեկտիվ հասկացությունը: «Աշխատողների կոլեկտիվը գործատուի հետ աշխատանքային հարաբերությունների մեջ գտնվող բոլոր աշխատողներն են՝ անկախ նրանց քանակից», ինչը ներառում է և՛ տվյալ իրավաբանական անձի առանձին ստորաբաժանումների աշխատողներին, և՛ աշխատողների առանձին խմբին:

ՀՀ Սահմանադրության 29-րդ հոդվածով սահմանված հավաքներ անցկացնելու կոլեկտիվ իրավունքի իրականացումն ըստ ՀՀ «Հավաքների ազատության մասին» օրենքի¹⁵ 2-րդ հոդվածի՝ վերապահված է երկու կամ ավելի անձանց: «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածով նշված իրավունքն ամրագրված է հետևյալ կերպ. «Յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ հավաքների ազատության իրավունք՝ ներառյալ իր շահերի պաշտպանության համար արհմիություններ ստեղծելու և դրանց անդամակցելու իրավունքը»: Տվյալ դեպքում հավաքների ազատության իրավունքը սերտորեն փոխկապակցված է այլոց հետ միավորվելու իրավունքի հետ և հնարավորություն է տալիս անձանց այլոց հետ միավորված կոլեկտիվ եղանակով իրացնելու իրենց իրավունքների պաշտպանությունը և մասնակցելու ժողովրդաիշխանությանը»¹⁶: Վերջինս նշանակում է, որ ի տարբերություն «Ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին» ՀՀ օրենքի, «Հավաքների ազատության մասին» օրենքով սահմանվում է կոլեկտիվ իրավունքն իրականացնող անձանց նվազագույն քանակ՝ այն է երկու և ավելի անձ: Նույնը կարելի է ասել գործադուլի իրավունքի իրականացման մասին: Երբ կազմակերպությունում գործադուլ սկսած աշխատողների մեծ մասը վերադառնում է աշխատանքային պարտականությունների իրականացմանը, սակայն մի քանի աշխատողներ (օրինակ՝ երկու, երեք, տասը և այլն) շարունակում են գործադուլը, ապա ըստ գործող օրենսդրության՝ կարող է

Աշխատանքային իրավունք

առաջանալ նման գործադուլի օրինակա-
նության վիճարկման խնդիր: Նշված իրա-
վիճակում այդ մի քանի աշխատողները ևս
պետք է ունենան գործադուլի իրավունքից
օգտվելու հնարավորություն, հակառակ
դեպքում՝ կասանականակվի նրանց այդ
իրավունքը:

Ելնելով վերը շարադրվածից՝ կարծում
ենք, որ ՀՀ Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը պետք
է շարադրվի հետևյալ խմբագրությամբ.

«73. Գործադուլի իրավունքը

Աշխատողների տնտեսական, սոցիա-
լական և աշխատանքային շահերի պաշտ-
պանության նպատակով Սահմանադրու-
թյամբ երաշխավորված իրավունքից օգտ-
վելու հնարավորությունն է:

Գործադուլը

Գործադուլը աշխատողների խմբի՝

(կոլեկտիվի) որպես կոլեկտիվ աշխատան-
քային վեճի լուծման ծայրահեղ միջոցի,
աշխատանքային պարտականությունե-
րի կատարումից ժամանակավորապես
(տրիվ կամ մասնակի) հրաժարվելու
օրենսդրորեն սպահովված հնարավորու-
թյունն է, որտեղ նրանց պահանջները չեն
կարող անհատականացվել»:

Այսպիսով՝ չբացառելով գործադուլի՝
կոլեկտիվ կատարմամբ աշխատանքային
իրավունքների պաշտպանության միջոցի
բացառիկ դերը, կարելի է ասել, որ գործա-
դուլը սուբյեկտիվ իրավունքների իրակա-
նացման կոլեկտիվ եղանակն է: Այն սուբ-
յեկտիվ օրենքով սահմանված հնարավոր-
ությունն է՝ օգտվելու իրավունքների
պաշտպանության վերոնշյալ եղանակից:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Տաբլի Դ. Ա.** Права человека. Учебное пособие. -
Оренбург: ОГУ, 2004.

2. **Лушиков А. М., Лушикова М. В.** Курс трудового
права. Учебник в 2-х т. Т 2. 2-ое изд., перераб. 8 доп. М.,
«Статут», 2009. **Баглай М. В.** Законодательство США в
борьбе с забастовочным движением. М., «Госюриздат»,
1960.

3. Федеральный закон «О порядке разрешения кол-
лективных споров» (20.10.2001 в ред. Фед. Законов от
06.11.2011 N 142-ФЗ от 30.12.2001 N 196-ФЗ).

4. Ադրբեջանի Հանրապետության Աշխատանքային օրենս-
գիրք 01.02.1999թ. (2011թ.17.09 փոփոխություններով):

5. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության
մեկնաբանություններ / ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարու-
թյունյանի, Ա. Վաղարշյանի. - Եր.: «Գրավունք», 2010:

6. **Кисилев И. Я.** Сравнительное трудовое право стран
развитой рыночной экономики. Норма-Инфра. М., 1995.

1. Վերնագրում օգտագործվել է «աշխատանքային» եզրույթը,
սակայն նկատի ունենք նաև սոցիալական և տնտեսական շահերի
պաշտպանության նպատակով աշխատողների գործադուլի իրա-
վունքից օգտվելու հնարավորությունը:

2. **Տաբլի Դ. Ա.** Права человека. Учебное пособие. -
Оренбург: ОГУ, 2004, с. 37.

3. **Лушиков А. М., Лушикова М. В.** Курс трудового
права. Учебник в 2-х т. Т 2. 2-ое изд., перераб. 8 доп. М.,
«Статут», 2009, с. 1044. **Баглай М. В.** Законодательство
США в борьбе с забастовочным движением. М., «Госю-
риздат». 1960, с. 119.

4. Федеральный закон «О порядке разрешения кол-
лективных споров» (20.10.2001 в ред. Фед. Законов от
06.11.2011 N 142-ФЗ от 30.12.2001 N 196-ФЗ), с. 1.3.

5. Ադրբեջանի Հանրապետության Աշխատանքային
օրենսգիրք 01.02.1999թ. (17.09.2011թ. փոփոխություններով),
հոդված 270:

6. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության
մեկնաբանություններ / ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարու-
թյունյանի, Ա. Վաղարշյանի. - Եր.: «Գրավունք», 2010թ., էջ 395:

7. **Кисилев И. Я.** Сравнительное трудовое право стран
развитой рыночной экономики. М., «Норма-Инфра». 1995,
с. 158.

7. <http://www.uznal.org/constitution.php?>, <http://lib.rus.ec/b/189030/read>.

8. Individual Labour Dispute Resolution Act Passed 20
December 1995 (RT1 I 1996, 3, 57).

9. http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex_browse.byCountry?p_lang=en
Industrial Disputes Act, 1947.

10. Act No. 137/98-VR of 3 March 1998 on the
procedure for settlement of collective labour disputes (Text No.
227).

11. Unaited Arab Emirates. Federal Law.No (8) of 1980.

12. **Люттов Н. Л.** Забастовки и другие промышленные
акции работников (международный и сравнительно-пра-
вовой анализ)// Труд за рубежом. 2001.

13. **Андреева Г.М.** Социальная психология. М., Наука,
1994. Гл. 8-9, azips.ru Понятие малой группы и коллектива.

8. Individual Labour Dispute Resolution Act Passed 20 December
1995 (RT1 I 1996, 3, 57).

9. http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex_browse.byCountry?p_lang=en
Industrial Disputes Act, 1947.

10. <http://www.uznal.org/constitution.php?>, <http://lib.rus.ec/b/189030/read>.

11. Act No. 137/98-VR of 3 March 1998 on the procedure
for settlement of collective labour disputes (Text No. 227), article
18:

12. Unaited Arab Emirates. Federal Law.No (8) of 1980. articles
154-155.

13. **Люттов Н. Л.** Забастовки и другие промышленные
акции работников (международный и сравнительно-пра-
вовой анализ)// Труд за рубежом. 2001, с. 96.

14. **Андреева Г.М.** Социальная психология. М., Нау-
ка.1994. Гл. 8-9, azips.ru Понятие малой группы и коллек-
тива.

15. ՀՀՊՏ 2011.04.22/23(826):

16. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության
մեկնաբանություններ / ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարու-
թյունյանի, Ա. Վաղարշյանի. - Եր.: «Գրավունք», 2010, էջ 323:

Հրաչիկ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

ԳՄՀԸ (GIZ) «Հարավային Կովկասում իրավական և դատական բարեփոխումների համար խորհրդատվություն» ծրագրի փորձագետ Հայաստանում

ՄԱԿ-Ի ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՍՏԵՂԾՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ

ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանը (ICJ) հիմնադրվել է 1945թ-ին և սկսել գործել 1946թ-ից: Այն հանդիսանում է մինչ այդ գործող Ազգերի լիգայի Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի (PCIJ) իրավանախորհրդ, հետևաբար կանոնադրության բացարձակ մեծամասնությունը կրկնօրինակվել է Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի կանոնադրությունից: Ինչպես Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի, այնպես էլ ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի կանոնադրության 38-րդ հոդվածը սահմանում են. «Դատարանը, որը պարտավոր է իրեն հանձնված վեճերը կարգավորել միջազգային իրավունքի հիման վրա, կիրառում է.

- միջազգային կոնվենցիաները, ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հատուկ, որոնք սահմանում են վիճող պետությունների կողմից հստակորեն ճանաչված կանոններ,
- միջազգային սովորույթը՝ որպես համընդհանուր պրակտիկայի ապացույց՝ ճանաչված որպես իրավական նորմ,
- քաղաքակիրթ ազգերի կողմից ճանաչված իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները,
- 59-րդ հոդվածում նշված վերապահումով՝ տարբեր ազգությունների հանրային իրավունքի բնագավառի առավել որակյալ մասնագետների հայեցակարգերը և դատական որոշումները՝ որպես

օժանդակ միջոց իրավական նորմերի սահմանման համար»:

ՄԱԿ-ի կանոնադրության 59-րդ հոդվածն իր հերթին սահմանում է. «Դատարանի որոշումը պարտադիր է միայն գործին մասնակցող կողմերի համար և միայն տվյալ գործով»:¹

1920 թվականին Ազգերի Լիգայի խորհուրդն ստեղծեց իրավաբանների խորհրդատվական հանձնաժողով, որը պետք է նախագիծ պատրաստեր Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի հիմնադրման համար:² Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի կանոնադրության 38-րդ հոդվածը ներկայացվեց Դեսկամպի նախագծում:

38-րդ հոդվածի սահմանումն ունեցավ երկակի ազդեցություն միջազգային իրավունքում: Կարելի է ասել, որ միջազգային իրավագետները բաժանվել էին երկու խմբի: Մի մասը դրական էր համարում այն փաստը, որ, վերջապես, միջազգային պայմանագրով տրվեց միջազգային իրավունքի ձևական աղբյուրների թվարկումը, և դրանով իսկ որոշակի հստակություն մտցվեց միջազգային իրավունքի ձևական աղբյուրների սահմանման հարցում:

Սակայն այս նորմի նախատեսումն ինքնին դարձավ մի շարք բանավեճերի առարկա: Նախ՝ պետք է նշել, որ Դատարանի կանոնադրությունում որևէ ուղղակի նշում չկա այն մասին, որ 38-րդ

Միջազգային իրավունք

հողվածի 1-ին մասում թվարկվածը միջազգային իրավունքի աղբյուրների ցանկն է: Չնայած ժամանակակից միջազգային իրավունքում մի շարք տեսաբաններ 38-րդ հողվածի թվարկումը համարում են որպես միջազգային իրավունքի աղբյուրների սպառնիչ ցանկ, այս փաստը ևս վիճարկվում է այլ տեսաբանների կողմից:

ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի դատավոր Կանկադո Տրինիդադը, խոսելով ժամանակակից միջազգային իրավունքի աղբյուրների մասին, նշում է, որ ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի կանոնադրության 38-րդ հողվածում աղբյուրների թվարկումը վերաբերում է միայն ձևական աղբյուրներին, և միջազգային իրավունքի ձևավորման գործընթացի ուսումնասիրությունը չի կարող իրեն սպառել՝ միայն ձևական աղբյուրների նշված ցանկը հաշվի առնելով:³

Միջազգային իրավունքի մեկ այլ տեսաբան Մ. Սոերսենը նշում է. «Պետք է հիշել, որ 38-րդ հողվածը երբեք նախատեսված չի եղել միջազգային իրավունքի աղբյուրների ցանկի պարտադիր և սպառնիչ սահմանումը տալու համար, այլ նախատեսված է եղել ծառայելու որպես Հաագայի դատարանի համար ուղեցույց»:⁴

38-րդ հողվածում թվարկումը երբեք նախատեսված չի եղել, ոչ էլ կարող էր սպառնիչ լինել: Այսպիսով՝ կարելի է եզրակացնել, որ 38-րդ հողվածում թվարկված միջազգային իրավունքի ձևական աղբյուրները քարացած կատեգորիաներ չեն, այլ մշտական և դինամիկ փոխազդեցության մեջ են, որոնք ոչ սպառնիչ ձևով արտացոլում են տվյալ ժամանակաշրջանում միջազգային իրավունքի մանիֆեստացիայի ճանապարհներն ու միջոցները:⁵

38-րդ հողվածը սահմանում է, որ դատարանն իրեն ներկայացված վեճերը լուծելիս իրավական նորմերի սահմանման համար որպես օժանդակ աղբյուր

օգտագործում է դատարանի որոշումները:

Պրոֆեսոր Շահարուդենը, ըստ էության, միջազգային դատարանների որոշումները բաժանում է երկու խմբի՝

1. որոշումներ, որոնք որպես օժանդակ միջոցներ են ծառայում իրավունքի կանոնները սահմանելու համար,

2. դատարանի ավելի ուշ ընդունված որոշումներ, որոնցում սահմանվում են իրավունքի կանոններ՝ որպես օժանդակ աղբյուր օգտագործելով նախկինում ընդունված որոշումները:

Այսպիսի տարբերակման դեպքում մի շարք խնդիրներ են լուծվում: Առաջին խնդիրն այն է, որ որոշ հեղինակներ պնդում են, թե ասել, որ ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի որոշումները ստեղծում են իրավունք, նշանակում է հատել այն սահմանը, որը գծվել է ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի կանոնադրության 38-րդ հողվածով, որտեղ դատական որոշումները համարվում են որպես օժանդակ միջոցներ: Սակայն շատ հետազոտողներ համաձայն են մի ընդհանուր մտքի հետ, որ դատարանի որոշումներն ավելին են, քան պարզապես օժանդակ մտքեր:⁷

ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի (այսուհետև՝ դատարան) կանոնադրության 38-րդ հողվածը սահմանում է, որ դատարանը կարող է կանոնադրության 59-րդ հողվածին համապատասխան կիրառել դատական որոշումները և տարբեր ազդեցիկ ամենաբարձր որակավորում ունեցող հեղինակների ուսմունքները որպես իրավունքի կանոնները սահմանելու օժանդակ միջոց: Հնարավոր է, որ այս դրույթը տեսանելի է դարձնում, որ դատարանի որոշումները կարող են գործել երկու ձևով: Նախ՝ այդ որոշումները կարող են որպես նյութ ծառայել դատարանի ավելի ուշ ընդունված որոշման մեջ իրավունքի կանոնը սահմանելու համար: Դատական այս որոշումները, ներառյալ՝ ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի և այլ միջազգային դատարանների որոշ-

Միջազգային իրավունք

ումները այս դեպքում ծառայում են որպես իրավունքի կանոնի սահմանման օժանդակ միջոց:

Երկրորդ ձևը, որով դատական որոշումները (այժմ սահմանափակվում է ՄԱԿ-ի դատարանի որոշումներով) գործում են, ենթադրում է, որ դրանք որոշակի ազդեցություն են գործում իրավունքի կանոնների սահմանման վրա նախկինում ընդունված որոշումների հիման վրա:

Դատարանի այն որոշումը, որով իրավունքի կանոն է սահմանվել նախկինում ընդունված որոշումների հիման վրա, օժանդակ միջոց չէ, այլ միջազգային իրավունքի նոր կանոնի աղբյուր է⁸. այն ստեղծվում է դատարանի կողմից ինքնուրույն: Երբ դատարանի որոշման մեջ արդեն իրավունքի նոր կանոն է սահմանում, դատարանը կկարողանա հետագայում գործերի քննության ժամանակ կիրառել իրավունքի կանոնը, ինչպես սահմանված է համապատասխան որոշման մեջ: Համապատասխան որոշումից դուրս հնարավոր է, որ բացահայտ չլինի իրավունքի նոր կանոնի գոյությունը:

Անհրաժեշտ է նաև հասկանալ, թե ինչ նկատի ունեն դատարանի կանոնադրության 38-րդ հոդվածում, երբ խոսվում է իրավունքի կանոն «սահմանելու մասին»: Արդյո՞ք «սահմանել» տերմինը (անգլերեն՝ determination) ՄԱԿ-ի դատարանի կանոնադրությունում օգտագործելիս նկատի են ունեցել իրավունքի կանոնի «ստեղծումը», թե ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի կանոնադրությունը գրելիս իրավունքի կանոն «սահմանել» տերմինի ներքո նկատի են ունեցել, որ դատարանը հայտնաբերում, գտնում է այն կանոնը, որն արդեն առկա է գոյություն ունեցող միջազգային իրավունքում: Երկրորդ տեսակետի օգտին կարելի է փաստարկել, որ իրավաբանների խորհրդատվական հանձնաժողովի նախնական փաստաթղթերը (travaux preparatoires) ցույց են տալիս, որ հանձնաժողովը ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի կանոնադրությունը

մշակելիս «սահմանել» տերմինի ներքո հասկացել է ոչ թե միջազգային իրավունքի նոր կանոնի ստեղծումը, այլ «հայտնաբերելը» այն, ինչն արդեն իսկ գոյություն ունի միջազգային իրավունքում: Հանձնաժողովի անդամների՝ Գեսկամպի, Լորդ Ֆիլմորի, Լոդերի, պրոֆեսոր Լասկոպոլի և Բիչի Բուգատիի բանավեճերը խոսում են երկրորդ տեսակետի օգտին, այսինքն, որ միջազգային դատարաններին որոշումներում ամրագրվում, որոշակիացվում են արդեն իսկ միջազգային իրավունքում գոյություն ունեցող իրավունքի կանոնները: Սա իրենից ներկայացնում է ուժեղ փաստարկ, որի շրջանակներում ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի կանոնադրության 38-րդ հոդվածում առկա «միջազգային իրավունքի կանոնի սահմանում» ձևակերպումը կարելի է հասկանալ որպես պարզապես արդեն իսկ գոյություն ունեցող միջազգային իրավունքի մեկնաբանում, այլ ոչ թե նոր իրավունքի ստեղծում:

Իհարկե, հնարավոր է նաև հակառակ տեսակետը: Եթե ուսումնասիրում ենք «սահմանել» տերմինի անգլերեն տարբերակի՝ «determine» բառի իմաստը Oxford-ի բառարանում, ապա առաջին իմաստով այն նշանակում է «հաստատ պարզել, համոզվել դիտարկման, քննության, հաշվարկի և այլ միջոցներով», սակայն այն կարող է նաև նշանակել «վճռականորեն հաստատել, հայտարարել, պնդել» կամ «նախապես լուծել կամ կարգավորել»:

Ինչպես նշում է պրոֆեսոր Շահարուդենը «Նախադեպային իրավունքը ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանում» աշխատությունում. «Իրավական կոնտեքստում «սահմանել» տերմինի բովանդակային շրջանակը չի սահմանափակվում՝ արդեն իսկ գոյություն ունեցող իրավունքը գտնելով կամ հայտնաբերելով, ավելին՝ այն կարող է նաև նշանակել «կյանքի կոչել իրավական նոր երևույթ»:

Միջազգային իրավունքի մեկ այլ հայտնի մասնագետ Ռոբերտ Ջենինգսը

(ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի պաշտոնաթղ նախագահ), նշում է, որ իրավունք ստեղծելու և սահմանելու միջև տարբերությունը ավելի շատ ոչ թե տեսակի, այլ աստիճանի մեջ է:⁹ Այլ կերպ ասած՝ շատ դժվար է որոշել սահմանային այն կետը, որտեղ միջազգային դատարանի կողմից որոշում կայացնելու գործընթացը միջազգային իրավունքի կանոնները որոշակիացնելու «գործառույթից» անցում է կատարում և կարողանում միջազգային իրավունքի նորմեր ստեղծել: Այնուամենայնիվ, չի բացառվում, որ այդպիսի հնարավորություն կա:

Ընչտ է, ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանը մի քանի անգամ իր որոշումներում նշել է, որ Դատարանը միջազգային իրավունք չի ստեղծում, բայց մի շարք որոշումներ իրենց բնույթով «իրավաստեղծագործական» են եղել, քանի որ դրանցում սահմանվել են որոշակի իրավունքներ ու պարտականություններ, որոնք մինչ այդ միջազգային իրավունքում սովորույթի, պայմանագրային կամ էլ նույնիսկ համընդհանուր սկզբունքների տեսքով գոյություն չեն ունեցել:¹⁰ Մյուս

կողմից չպետք է մոռանալ, որ իր կազմավորման պահին Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանը, որպես այդպիսին, միակն էր աշխարհում, իսկ այժմ գործում են բազմաթիվ միջազգային դատարաններ, որոնք հսկայական ներդրում են ունեցել միջազգային իրավունքի զարգացման գործում, որի արդյունքում, ի տարբերություն 1922թ-ի, երբ ստեղծվեց Ազգերի լիգայի Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանը և դրա կանոնադրությունը, այժմ միջազգային դատարանների, այդ թվում նաև ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի դերակատարությունը միջազգային իրավունքում անհամեմատելիորեն ընդարձակվել է: Որոշ տեսաբաններ պնդում են, որ արդյունքում ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի գործունեության ընթացքում շատ դժվար է հստակ որոշել այն սահմանը, որը հատելիս իրավունքի զարգացումը վերածվում է միջազգային իրավունքի նոր կանոնի ստեղծման: Այսինքն՝ միանշանակ չի կարելի պնդել, որ ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանը միջազգային իրավունքի նոր կանոններ չի ստեղծում:

1. Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերի ժողովածու, ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության պաշտոնական տեղեկագիր, 2004թ. դեկտեմբերի 20:

2. The Advisory Committee was composed of Adatci, Altamira, Clovis Bevilaqua (subsequently replaced by Raul Fernandes), Baron Descamps, Hagerup, Albert de La Pradelle, Loder, Lord Phillimore, Ricci-Busatti, Elihu Root (assisted by J. B. Scott), with D. Anzilotti its Secretary-General; cit. in Bin Cheng, op.cit. infra footnote 523, p. 6, n. 19.

3. General Course on Public International Law, A. A. Canzado Trindade, 2003, p. 148.

4. M. Sorensen Les Sources de Droit International, Paris, 1 946, op.cit. supra footnote 473, p. 28-33.

5. General Course on Public International

Law, A. A. Canzado Trindade, 2003, p. 148.

6. Mohamed Shahabudden — Precedent in the World, Cambridge, 1996-1997.

7. See W. E. Beckett, ‘Les Questions d’Interet general au point de vue juridique dans la Jurisprudence de la Cour permanente de Justice internationale’, *Hag R*, 39 (1932-1), p. 139.

8. Mohamed Shahabudden — Precedent in the World, Cambridge, 1996-1997.

9. Jennings, „General Course”, p. 341.

10. See *Reservation to the Genocide Convention*, Advisory Opinion, I.C.J., Reports 1951, p.15, Available at <http://www.icj-cij.org/docket/files/12/4283.pdf>, *Fisheries Case (United Kingdom v. Norway)*, Judgment, I.C.J., Reports 1951, p. 116, Available at <http://www.icj-cij.org/docket/files/5/1809.pdf>.

Սերգեյ ՄԱՐԱԲՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի նախագահի խորհրդակցան, իրավագիտության թեկնածու

**ԳՈՂՈՒԹՅԱՆ ՈՐԱԿՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՈՐԲՈՒՄ 2011 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 23-ԻՆ
ԿԱՏԱՐՎԱԾ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՆԹԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Արիմիճոզեն իրադրությունը Հայաստանում շարունակում է մնալ բավականին բարդ: Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական վիճակից ելնելով՝ հան-

ցավորության ընդհանուր պատկերը գնալով առավել վառ շահադիտական նկարագիր է ստանում, իսկ հանցավորության ընդհանուր տեսակարար կշռում սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունները գերիշխող դիրքերում են: Պաշտոնական վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանում գրանցված ընդհանուր հանցագործությունների տեսակարար կշռում առաջին տեղում են գործությունները¹: Ընդ որում, գործությունները ոչ միայն առավել տարածված հանցագործություններից են, այլև դրանք կայուն աճ են գրանցում:

Սույն հոդվածում նպատակ ունենք քննարկելու գործության որակման որոշ հիմնահարցեր ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածում սահմանված գործության հանցակազմում 2011 թվականի մայիսի 23-ին «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ ՀՕ-143-Ն օրենքով կատարված փոփոխությունների ենթատեքստում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2003 թվականի խմբագրությամբ գործությունը բնորոշվում էր որպես «ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը, զգալի չափերով»: Սինդեռ, «ՀՀ քրեա-

կան օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով գործության բնորոշումը ենթարկվեց փոփոխության և ձևակերպվեց որպես «ուրիշի գույքի զգալի չափերով գաղտնի հափշտակությունը»:

Համեմատելով հիշյալ երկու խմբագրությունները՝ տեսնում ենք, որ մինչև 2011 թվականի փոփոխությունները գործության հիմնական հանցակազմի պարտադիր հատկանիշն էր հափշտակության գաղտնիությունը, մինչդեռ փոփոխություններով գաղտնիությանն ավելացվեց նաև զգալի չափը: Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ նախկին խմբագրության դեպքում նույնպես անձի արարքը գործություն որակելու համար պարտադիր էր զգալի չափի առկայությունը, եթե հափշտակությունը զգալի չափերի չէր հասնում, ապա անձը չէր ենթարկվում քրեական պատասխանատվության: Սակայն գործության հիմնական բնորոշումը սահմանափակվում էր «ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակություն» հասկացությամբ, իսկ առաջին մասով որակելու դեպքում պարտադիր պայման էր «զգալի չափը», որն անջատվում էր ստորակետով:

Տեսության մեջ կարծիք էր արտահայտվում, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիայում տրված գործության սահմանումից պարզ չէ, թե որն է այդ հասկացության սահմանումը՝ «ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը», թե «ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը, զգալի չափերով»: Այնուհետև

ՀՈՒՂԻՍ 2012 7 (156)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

համեմատական անցկացնելով նույն հոդվածի 4-րդ մասում սահմանված «Տուժողի հագուստից, պայուսակից կամ ձեռքի այլ պահոցից կատարված մանր չափերով գողության» հետ նշվում է, որ «Մանր չափերով» գողություն հասկացությունը ենթադրում է, որ գողություն հասկացությունն իր մեջ չի ներառում զգալի չափը, հակառակ դեպքում «մանր չափերով գողություն» հասկացությունը կլիներ անհեթեթ²: Հեղինակները, շարունակելով գողության սահմանումը պարզելու անհրաժեշտությունը, համեմատություն են անցկացնում նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածում ամրագրված խարդախության և 179-րդ հոդվածում ամրագրված յուրացման և վատնման հանցակազմերի սահմանումների հետ: Նկատի ունենալով, որ խարդախությունը բնորոշվում է որպես խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով **ուրիշի գույքի զգալի չափերով** հափշտակությունը կամ ուրիշի գույքի նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելը, իսկ յուրացնելը կամ վատնելը՝ հանցավորին վստահված ուրիշի գույքի հափշտակությունը **զգալի չափերով**, այսինքն՝ երկու դեպքում էլ օրենսդիրն օգտագործել է «զգալի չափերի» հատկանիշի շարադրման նույնական և գողության հանցակազմից տարբերվող շարահյուսական ձևը՝ այդ հատկանիշը ստորակետով առանձնացված չէ, ուստի հեղինակները հետևություն են անում, որ գողության հասկացությունը չի ներառում զգալի չափը³:

Համաձայնվելով վերոնշյալ քերականական մեկնաբանության հետ՝ նշենք, որ այդ հետևությունը հիմնավորվում է նաև իրավաբանորեն: «Զգալի չափը» մինչև 2011 թվականի փոփոխությունները սահմանվում էր ոչ թե որպես գողության հիմնական հանցակազմի հատկանիշ, այլ որպես գողությունն առաջին մասով որակելու պարտադիր պայման, որին և կանոնադառնանք ստորի:

Ինչևէ, թվում է, թե գողության հանցակազմը 2011 թվականի փոփոխությունների

արդյունքում էական փոփոխության չի ենթարկվել, քանի որ ինչպես մինչև գողության բնորոշման փոփոխությունը, այնպես էլ փոփոխությունից հետո, եթե հափշտակությունը **զգալի չափերի** չի հասնում, ապա գողության հանցակազմը բացակայում է, մինչդեռ գործող բնորոշման պարագայում իրականությունն այլ է: Խնդիրն այն է, որ առաջին խմբագրության պայմաններում, երբ գողության պարտադիր հատկանիշը հափշտակության գաղտնիությունն էր, իսկ չափը հիմնական հանցակազմի համար էական չէր, ապա օրինակ՝ բնակարանից կատարված նույնիսկ 1000 դրամի գաղտնի հափշտակությունը որակվում էր գողություն, ընդ որում, ծանրացուցիչ հանգամանքներում: Ներկայիս պայմաններում, եթե բնակարանից կատարված հափշտակությունը զգալի չափերի չի հասնում, ապա գողության հանցակազմը բացակայում է, քանի որ գողության հիմնական հանցակազմի հատկանիշ է համարվում նաև զգալի չափը: Ավելին, զգալի չափը դիտարկելով որպես գողության հիմնական հանցակազմի հատկանիշ և հոդվածի երկրորդ և երրորդ մասերում սահմանելով խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը որպես գողության որակյալ տեսակ՝ առաջանում է հակասություն:

Բանն այն է, որ գողության բնորոշման մեջ չափը դիտելով որպես հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, ըստ էության, բացառվում է չափի փոփոխությամբ պայմանավորված արարքը որակել որպես որակյալ, քանի որ հակասություն կառաջանա հիմնական հանցակազմի և որակյալ հանցակազմերի միջև: Այս դեպքում որակյալ հանցակազմը հիմնականի նկատմամբ որևէ այլ լրացուցիչ պայման չի սահմանում, մինչդեռ հոդվածի երկրորդ և երրորդ մասերով նախատեսված այլ որակյալ հատկանիշները համարվում են հիմնականի լրացում, օրինակ, բնակարան մուտք գործելը, խմբի կողմից կատարելը և այլն: Հիշյալ դեպքերում՝ ստացվում է հետևյալը՝ ուրիշի գույքի զգալի չափերով գաղտնի հափշտակությունը բնարական մուտք գոր-

Քրեական իրավունք

ծելով, կամ նախնական համաձայնությամբ խմբի կողմից և այլն: Մինչդեռ՝ ուրիշի գույքի զգալի չափերով գաղտնի հափշտակությունը խոշոր չափերով հանգեցնում է կրկնաբանության: Մինչև փոփոխությունը, երբ գողությունը բնորոշվում էր որպես ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը, ապա որևէ խնդիր չէր առաջանում գողության տեսակները չափերով պայմանավորված դասակարգելու հարցում: Հիմնական հանցակազմը սահմանվում էր «ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակություն» հատկանիշներով, իսկ չափով պայմանավորված արարքը որակվում էր առաջին, երկրորդ կամ երրորդ մասով:

Այստեղ իրավաչափ հարց է ծագում, թե արդյոք տրամաբանական էր օրենսդրի մոտեցումը և ինչով էր այն պայմանավորված:

Կարծում ենք՝ ողջ խնդիրն այն է, որ մանր չափերի գողությունը նույն 2011 թվականի մայիսի 23-ի փոփոխությունների արդյունքում սահմանվեց որպես վարչական իրավախախտում (ՎԻՎՕ, հոդված 53), ուստի օրենսդիրը որպեսզի հստակ սահմանագատեր վարչական պատասխանատվություն առաջացնող գողությունը քրեականից սահմանեց զգալի չափը որպես քրեական պատասխանատվություն նախատեսող գողության հիմնական հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ: Սակայն օրենսդիրը, գնալով նման փոփոխությունների, պատշաճ հաշվի չի առել այդ փոփոխության հետևանքները: Փաստորեն, ստացվում է, որ երբ անձը մուտք է գործում բնակարան, որպեսզի կատարի գողություն, ապա չկոնկրետացված դիտավորության դեպքում, եթե նա հափշտակում է մինչև հինգ հազար դրամ արժողությամբ գույք, ապա չի ենթարկվում գողության համար քրեական պատասխանատվության, քանի որ բացակայում է քրեական գողության հիմնական հանցակազմը, այլ ենթարկվում է պատասխանատվության վարչական գողություն կատարելու համար, իսկ քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում ասպորինի բնակարան մուտք

գործելու համար:

Կարծում ենք՝ հարցի լուծման այս տարբերակը հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի տեսանկյունից իրավաչափ չէ, ուստի անհրաժեշտ է հարցի այնպիսի լուծում, որը համապատասխանի նաև հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմին:

Տեսության մեջ, ելնելով առաջացած խնդրի լուծման անհրաժեշտությունից, կարծիք է արտահայտվում այն մասին, որ անհրաժեշտ է մանր չափերի հափշտակությունը որակել որպես վարչական իրավախախտում (մանր հափշտակություն) միայն այն դեպքում, երբ բացակայում են քրեական օրենսգրքի գողության որակյալ դարձնող հատկանիշները⁴: Այս տեսանկյունից մեր բերած օրինակում, անձի արարքը կորակվի որպես բնակարան մուտք գործելով գողություն⁵:

Թեև ասվածը հարցի լուծման տարբերակ է, սակայն այն չի բխում գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի գողության հանցակազմի էությունից: Բանն այն է, որ հոդվածի առաջին մասը սահմանում է հիմնական հանցակազմը, իսկ մյուս մասերը հիմնական հանցակազմը որակյալ դարձնող հատկանիշները, ուստի եթե անձի կատարած արարքը չի ձևավորում հիմնական հանցակազմ, ապա չի կարող լինել դրա որակյալ հատկանիշը: Այլ կերպ ասած՝ եթե չկա հիմնական հանցակազմը, ապա չի կարող լինել դրա որակյալ տեսակը: Քանի որ տվյալ դեպքում հիմնական հանցակազմի հատկանիշ է համարվում զգալի չափի հափշտակությունը, ապա դրա բացակայության դեպքում խոսք չի կարող լինել որակյալ հանցագործության մասին: Հեղինակների մոտեցումը ճիշտ էր մինչև փոփոխությունը եղած գողության հիմնական հանցակազմի պայմաններում, երբ զգալի չափը ոչ թե գողության հիմնական հանցակազմի հատկանիշ էր, այլ արարքը հոդվածի առաջին մասով որակելու պայման:

Կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է հրաժարվել ՎԻՎՕ-ի 53-րդ հոդվածում սահման-

ված մանր գողություն հասկացությունից, իսկ քրեական օրենսգրքում գողության հիմնական հանցակազմը պետք է ներկայացվի առանց չափ սահմանելու, ինչպես կողոպուտը: Այս մոտեցումն ունի ոչ միայն քրեաիրավական, այլ նաև կրիմինոլոգիական հիմնավորում:

Բանն այն է, որ անձը կատարում է ուրիշի գույքի հափշտակություն, այսինքն՝ նա կրիմինոլոգիական առումով ունակ է խախտելու քրեաիրավական արգելքը, ուստի հափշտակության չափն էական չէ նրա արարքին քրեաիրավական գնահատական տալու տեսանկյունից, այլ էական է նրա հակաօրինական, գիտակցված և կամային վարքագիծը: Առավել ևս, երբ խոսքը վերաբերում է զուտ հափշտակվածի չափին, որով պայմանավորված որոշվում է արարքի հանցավոր կամ ոչ հանցավոր բնույթը:

Մեր պատկերացմամբ՝ գողություն ասելով՝ պետք է հասկանալ «ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը», իսկ զգալի չափը պետք է դիտարկել նախ՝ արարքը հողվածի 1-ին մասով որակելու պայման, երկրորդ՝ որպես հանցակազմի որակյալ հատկանիշ:

Անհրաժեշտ է նկատել, որ գողությունն այսպես է բնորոշվում մի շարք երկրների քրեական օրենսդրությամբ:

Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի համաձայն՝ գողություն է համարվում ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը: Ինչ վերաբերում է գողության չափին, ապա նույն հոդվածի երրորդ մասում նշվում է էական վնաս պատճառելու մասին, իսկ չորրորդ և հինգերորդ մասերում համապատասխանաբար խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերի մասին⁶:

Բելառուսի քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գողություն է համարվում գույքի գաղտնի հափշտակությունը: Այս դեպքում նույնպես հողվածի 3-րդ և 4-րդ մասերում սահմանված են պատասխանատվություն համապատասխանաբար խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերի հափշտակություն կատա-

րելու համար, իսկ էական վնասի կամ զգալի չափի մասին ընդհանրապես խոսք չկա: Ի դեպ, ուշագրավ է նաև այն, որ Բելառուսի քրեական օրենսգրքը չի սահմանում նաև այն, որ հափշտակության առարկան պետք է լինի ուրիշինը⁷:

Լատվիայի քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գողություն է համարվում ուրիշի գույքի գաղտնի կամ բացահայտ հափշտակությունը: Չանդրադառնալով բացահայտ հափշտակությունը որպես գողություն դիտարկելու հարցին, քանի որ այն առանձին քննարկման առարկա է, նշենք, որ հողվածի միայն չորրորդ մասում է խոսվում հափշտակության չափի մասին, այն էլ միայն խոշոր չափերի⁸:

Լիտվայի քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի համաձայն՝ գողություն է համարվում ուրիշի գույքի հափշտակությունը՝ առանց սահմանելու ինչպես չափը, այնպես էլ կատարման իրադրությունը՝ գաղտնի, թե բացահայտ: Ընդ որում, հողվածի 3-րդ մասում նշվում է մեծ արժեքի գույքի գողության, իսկ 4-րդ մասում ոչ մեծ արժեքի գույքի գողության մասին⁹:

Էստոնիայի քրեական օրենսգրքի 199-րդ հոդվածի համաձայն՝ գողություն է համարվում ուրիշի շարժական գույքի գավթումը անօրինական յուրացնելու նպատակով: Միայն հողվածի երկրորդ մասում է, որ որպես որակյալ տեսակ նշվում է նույն արարքը խոշոր չափերով կատարելը¹⁰:

Վրաստանի 1999 թվականի քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գողություն է համարվում ուրիշի շարժական գույքի գաղտնի գավթումը յուրացնելու նպատակով: Հողվածի երկրորդ և երրորդ մասերում խոսվում է համապատասխանաբար էական վնաս պատճառելու և խոշոր չափերով կատարելու մասին¹¹:

Ուզբեկստանի քրեական օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի առաջին մասում նույնպես գողությունը բնորոշվում է որպես ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակություն, իսկ չափը համարվում է գողության որակյալ

Քրեական իրավունք

հատկանիշ¹²:

Նկատենք, որ գողությունը բնորոշվում է առանց չափի սահմանման նաև Բուլղարիայի քրեական օրենսգրքի 194-րդ հոդվածում, Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 139-րդ հոդվածում, Հոլանդիայի քրեական օրենսգրքի 310-րդ հոդվածում, Լեհաստանի քրեական օրենսգրքի 278-րդ հոդվածում, Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքի 311-1.-311-2.-րդ հոդվածներում, Ճապոնիայի քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածում և այլն:

Ի դեպ, Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածում՝ գողությունը բնորոշվում է ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը, սակայն հոդվածի 5-րդ մասում սահմանված է, որ մանր գողությունն առաջացնում է վարչական պատասխանատվություն: Այսինքն՝ Ղազախստանի քրեական օրենսգրքով գողության համար քրեական պատասխանատվությունը վրա է հասնում որոշակի արժեքի գույքի հափշտակության դեպքում, այդուհանդերձ գողության բնորոշման մեջ չափը՝ որպես հանցակազմի հատկանիշ, նշված չէ¹³:

Ինչպես երևում է վերոնշյալից, թեև տարբեր երկրների քրեական օրենսգրքերում «գողություն» հասկացությունը տարբեր կերպ է բնորոշվում. մի դեպքում միայն գաղտնի, մեկ այլ դեպքում՝ նաև բացահայտ հափշտակության իմաստով, առարկան մի դեպքում սահմանվում է ուրիշի գույքը, մեկ այլ դեպքում առանց այդ մասին նշումի, կամ մի դեպքում հստակ սահմանելով շարժական գույքը, որպես գողության առարկա և այլն, այդուհանդերձ վերոնշյալ որևէ երկրի օրենսդրությամբ «գողություն» հասկացությունը չի բացահայտվում չափի միջոցով, այլ կերպ՝ արարքի հանցավորությունը չի որոշվում հափշտակվածի չափով: Գողության առարկայի չափը հիմնականում ներկայացվում է որպես հանցակազմը որակյալ դարձնող հատկանիշ:

Այս մոտեցումն ունի կրիմինոլոգիական հիմնավորում, ուստիև համարվում է իրա-

վաչափ: Կարևորը հափշտակություն կատարելու ինքնին փաստն է, քանի որ հաճախ հանցավորը պատկերացում չի էլ ունենում չափի մասին:

Ելնելով վերոնշյալից՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 1-ին մասը շարադրել հետևյալ բովանդակությամբ. «Գողությունը՝ ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը», իսկ ՎԻՎՕ-ի 53-րդ հոդվածում սահմանված մանր գողությունը բացառել:

Անդրադառնալով մանր գողությանը՝ նշենք, որ այն նախատեսված էր քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 4-րդ մասում և հանդիսանում էր ինքնուրույն հանցակազմ, մասնավորապես՝ հիշյալ հոդվածի իմաստով մանր գողություն էր համարվում՝ **տուժողի հագուստից, պայուսակից կամ ձեռքի այլ պահոցից կատարված ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը:** Ուշագրավն այն է, որ 2011 թվականի փոփոխություններով սպաքրեականացվեց քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և դրա փոխարեն ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 53-րդ հոդվածում սահմանվեց մանր չափերի հափշտակությունը նաև գողության միջոցով:

Թեև քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 4-րդ մասում սահմանված «մանր գողություն»-ը հանցակազմի կառուցման օրենսդրական տեխնիկայի տեսանկյունից սխալ «տեղում էր», քանի որ ընդունված մոտեցումն այն է, որ հոդվածի առաջին մասում սահմանվում է հիմնական հանցակազմը, իսկ հաջորդ մասերում, եթե այդպիսի կան հիմնական հանցակազմը որակյալ դարձնող հատկանիշները, մինչդեռ 177-րդ հոդվածի 4-րդ մասում սահմանված գողությունը համարվում էր ինքնուրույն հիմնական հանցակազմ, այլ ոչ թե հիմնական հանցակազմի որակյալ տեսակ: Այդուհանդերձ, հիշյալ արարքի սպաքրեականացումը, մեր կարծիքով, սխալ էր և չի բխում ինչպես գողության հիշյալ տեսակի, այնպես էլ այն կատարող անձանց հանրային վտանգավորության աստիճանից:

Խնդիրն այն է, որ նման արարքներ կատարող անձինք կրիմինոլոգիական տեսանկյունից համարվում են առավել վտանգավոր և կրիմինալ աշխարհում ընդունված դասակարգման աղյուսակում առաջատար տեղերից մեկն են զբաղեցնում: Մասնագետների գնահատմամբ նման գողություն կատարող անձինք աչքի են ընկնում բարձր «պրոֆեսիոնալիզմով» և հատուկ հանդգնությամբ, ինչն էականորեն բարձրացնում է այդպիսի գողությունների հանրային վտանգավորությունը¹⁴: Իրականում այդպիսի գողություններ կատարելու համար հանցավորից պահանջվում է նախ՝ հատուկ որակներ՝ հետևողականություն, արագություն, հանդգնություն, հոգեբանության իմացություն, երկրորդ՝ հատուկ հնարքների և ունակությունների իմացություն:

Բացի այդ, այդպիսի գողություններ կատարելը ենթադրում է նաև նախապատրաստական գործողություններ՝ հանցանքի կատարման վայրի ընտրություն, որպես կանոն հասարակական տրանսպորտ, ապագա գոհի ընտրություն և այլն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 4-րդ մասի ապաքրեականացման արդյունքում ստացվում է այնպես, որ տուժողի հագուստից, պայուսակից, ձեռքի այլ պահոցից գողություն կատարած անձանց պատասխանատվության հարցը պետք է լուծել փաստացի վրա հասած հետևանքով, քանի որ այս դեպքում, որպես կանոն, խոսքը չկրկնրեսացված դիտավորության մասին է՝ քիչ դեպքերում է, որ կարող է անձը հստակ պատկերացում ունենալ, թե ինչ չափի գումար է հափշտակում: Հետևաբար, ելնելով հետևանքից՝ ստացվում է, որ անձը կարող է ենթարկվել մի դեպքում՝ վարչական պատասխանատվության, մեկ այլ դեպքում՝ քրեական, ընդ որում, մի դեպքում հոդվածի առաջին մասով, մեկ այլ դեպքում՝ երկրորդ, երրորդ և այլն:

Կարծում ենք՝ հարցի լուծման նման տարբերակն իրավաչափ չէ:

Տուժողի հագուստից, պայուսակից, ձեռքի այլ պահոցից գողություն կատարող

անձինք պետք է ենթարկվեն միայն քրեական պատասխանատվության, ընդ որում, բավականաչափ խիստ, այլ ոչ թե ինչպես սահմանված էր քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 4-րդ մասում՝ տուգանքի՝ երկուհարյուրապատիկի չափով կամ կալանքի՝ մինչև երկու ամիս ժամկետով:

Հարկ է նկատել, որ բարձր պատասխանատվություն այդպիսի գողությունների համար նախատեսված է տարբեր երկրների քրեական օրենսդրությամբ:

Օրինակ՝ ՌԳ- քրեական օրենսգրքի 158-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, «գ» կետի համաձայն՝ հագուստից, պայուսակից կամ տուժողի մոտ գտնվող այլ պահոցից կատարված գողությունը համարվում է գողության որակյալ տեսակ և սահմանված է հոդվածի երկրորդ մասում ի թիվ՝ նախնական համաձայնությամբ խմբի կողմից կատարված գողության, բնակարան, պահեստարան կամ այլ շինություն մուտք գործելով կատարված գողության¹⁵:

Այսպես է սահմանում քննարկվող գողության համար պատասխանատվությունը նաև Ռուբելկատանի քրեական օրենսգրքը, որում նույնպես հագուստից, պայուսակից կամ տուժողի մոտ գտնվող այլ պահոցից (գրպանահատություն) կատարված գողությունը համարվում է գողության որակյալ տեսակ և սահմանված է օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի երկրորդ մասում ի թիվ՝ նախնական համաձայնությամբ խմբի կողմից կատարված գողության, բնակարան, պահեստարան կամ այլ շինություն մուտք գործելով կատարված գողության¹⁶:

Նկատենք, որ քննարկվող գողության տեսակը որակյալ գողություն է համարվում նաև այլ երկրների քրեական օրենսդրությամբ: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում այն առանձնացված է որպես ինքնուրույն հանցակազմ, իսկ Ֆրանսիայում գրպանահանությունը դիտարկվում է որպես գողության որակյալ տեսակ, եթե կատարվել է տրանսպորտում կամ կանգառում, Իտալիայում որպես ծանրացնող հանցանք է նախատեսված ծանրոցներից, հյուրանոցներից,

Քրեական իրավունք

ավտոկանգառներից, սննդի մատուցման վայրերից և այլն գողություն կատարելը¹⁷:

Այսպիսով, տարբեր երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ նրանք գնում են հիշյալ արարքի առանձնացման ճանապարհով կամ սահմանում են որպես՝ հանցակազմի որակյալ տեսակ, իսկ ՀՀ օրենսդիրը հրաժարվում է ընդհանրապես գողության մասնատեսակից:

Կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական օրենսգրքում վերականգնել տուժողի հագուստից, պայուսակից կամ ձեռքի այլ պահոցից կատարված գողությունը, ընդ որում, Ռ-Դ և Ուզբեկստանի օրինակով որպես գողության որակյալ տեսակ և նախատեսել խիստ պատիժ:

Նկատենք, որ տեսության մեջ մոտեցում կա, որ անհրաժեշտ է միաժամանակ սահմանել, որ այն կատարվում է հասարակական վայրերում կամ հասարակական նշանակության օբյեկտներում:

Յու.Յու.Ուլանովան նշում է, որ յուրաքանչյուր դեպքում չէ, որ հագուստից, պայուսակից կամ այլ ձեռքի պահոցից կատարված գողությունը պետք է որակել գողության հիշյալ որակյալ հատկանիշով:

Անհրաժեշտ է հստակեցնել նաև վայրը, որտեղից կարող է կատարվել նման գողությունը, օրինակ՝ հասարակական տրանսպորտում, սրճարանում, ռեստորանում, շուկայում և այլ հասարակական վայրերում, որտեղ առավել տարածված են հիշյալ գողությունները: Եթե գողությունը կատարվել է գրպանից, սակայն բնակարանում, ապա գողությունը չի կարող որակվել որպես գրպանից կատարված, այս դեպքում խոսքը կարող է լինել միայն բնակարան մուտք գործելով կատարված գողության մասին¹⁸:

Այսպիսով, ելնելով վերոնշյալից՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասում որպես գողության ծանրացնող հանգամանք նախատեսել գողությունը, որը կատարվել է տուժողի հագուստից, պայուսակից կամ այլ ձեռքի պահոցից...

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ գալիս ենք եզրակացության, որ 2011 թվականի մայիսի 23-ի օրենքով Քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխություններով ոչ միայն չլուծվեցին դատական պրակտիկայում գողության հետ կապված առաջացող խնդիրները, այլև առաջացան նորերը:

1. www.armstat.am.

2. **Ջեյմս Մոլիտերնո, Ռաբին Մեյերյան, Գավիթ Մեյերյան** Իրավաբանական գիր և վերլուծություն, ուսումնական ձեռնարկ 3-րդ հրատարակություն, Երևան, 2010, էջ 76-77:

3. Նույն տեղում:

4. **Малькова И.Ю.** Грабёж: вопросы квалификации, дифференциации ответственности и индивидуализации наказания: Автореф. дис. канд. юрид. наук, Саратов, 2009.

5. Ավելին, մոտեցում կա, որ այդ դեպքում արարքը կորակվի ոչ բն որպես ծանրացուցիչ հանգամանքներում կատարված գողություն, այլ որակյալ հատկանիշը ձեռք է բերում գողության հիմնական հանցակազմի հատկանիշ: // Уголовное право, 2002/4, с. 11.

6. Уголовный кодекс Украины: Принят Верховной Радой Украины 5 апреля 2001 года N2341-III, <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243122&subID>.

7. Уголовный кодекс Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 9 июля 1999 года N275-3; Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года; Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года. <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242720&subID>.

8. Уголовный кодекс Латвийской Республики: Принят 8 июля 1998 года. Введен в действие с 1 апреля 1999 года. <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID>.

9. Уголовный кодекс Литовской Республики: Утвержден 26 сентября 2000 года законом NVIII-1968. <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID>.

10. Уголовный кодекс Эстонской Республики:

<http://ru.wikipedia.org/wiki>.

11. Уголовный кодекс Грузии: Принят 22 июля 1999 года. Введен в действие с 1 июня 2000 года. <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID>.

12. Уголовный кодекс Республики Узбекистан: Утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года N2012-XII. Введен в действие с 1 апреля 1995 года. <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID>.

13. Кодекс Республики Казахстан от 16.07.1997 N 167-1 “Уголовный кодекс Республики Казахстан” <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00087&uro=08182>.

14. **Уланова Ю.Ю.** Проблемы судебной практики по делам о кражах из одежды, сумки или другой ручной клади, находившихся при потерпевшем (пункт <г> части 2 статьи 158 УК РФ), Закон, 2007-04-19.

15. Комментарий к уголовному кодексу РФ. Под ред. В.М.Лебедева, 6-е издание. М., 2006, ст. 423.

16. Уголовный кодекс Республики Узбекистан: Утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года N2012-XII. Введен в действие с 1 апреля 1995 года. <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID>.

17. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть /под. ред. И.Я.Козочкина. М., 2004, с. 140-141, 272, 410-411.

18. **Уланова Ю.Ю.** Проблемы судебной практики по делам о кражах из одежды, сумки или другой ручной клади, находившихся при потерпевшем (пункт <г> части 2 статьи 158 УК РФ), Закон, 2007-04-19.

ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության
Երևան քաղաքի քննչական վարչության
կենտրոնական քննչական բաժնի ավագ քննիչ

ՀԱՓՇՏԱԿՈՒԹՅԱՆ ՇԱՆՐԱՅՆՈՂ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հափշտակությունը, հանդիսանալով սեփականության դեմ ուղղված հանցագործության առանձին խումբ, լուրջ չափաբաժին է կազմում հանցավորության ընդհանուր մակարդակի մեջ ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետությունում, այլև ողջ աշխարհում: Այսպես, ՀՀ դատախազության պաշտոնական վիճակագրական տվյալներով ՀՀ-ում 2010թ. գրանցվել է պետական և հանրային գույքի հափշտակության 410 դեպք, այդ թվում՝ ավագակության միջոցով (1 դեպք), գողության միջոցով (234 դեպք), խարդախության միջոցով (107 դեպք), յուրացման միջոցով (68 դեպք): Առավել բարձր են ցուցանիշներն անձնական ունեցվածքի հափշտակության դեպքերում և կազմում են 4627 դեպք, այդ թվում՝ ավագակության միջոցով (107 դեպք), կողոպուտի միջոցով (249 դեպք), գողության միջոցով (3430 դեպք) բնակարանային (1156 դեպք), խարդախության միջոցով (755 դեպք), յուրացման միջոցով (87 դեպք):¹

Հափշտակությունների դեմ պայքարը դեռ երկար ժամանակ կմնա քրեական քաղաքականության գլխավոր ուղղություններից մեկը: Վերջինիս անբաժան մասն է կազմում հափշտակությունների դեմ պայքարը քրեաիրավական միջոցների կիրառմամբ:

Հափշտակությունների հանցագործությունների որակմանը նվիրված են մի շարք ուսումնասիրություններ, սակայն այս թեմայի ուսումնասիրությունն առ այ-

սօր մեծ արդիականություն ունի, և դա պայմանավորված է առաջին հերթին հափշտակությունների ծանրացնող հանգամանքների հիմնախնդիրների առկայությամբ:

Մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կատարված հափշտակությունը՝ որպես ծանրացնող հանգամանք, առկա է, երբ մինչև հափշտակության օբյեկտիվ կողմի սկսելը երկու կամ ավելի համակատարողներ պայմանավորվում են հափշտակությունը համատեղ կատարելու մասին: Նախնական համաձայնությամբ խումբը կարող է համատեղ նախապատրաստել հանցագործությունը, կատարել հանցավորձ և վերջապես, նախնական համաձայնությամբ կատարել հանցագործությունն ամբողջապես:²

Խմբի կողմից կատարված հափշտակության ժամանակ մասնակիցներից յուրաքանչյուրը կատարում է այնպիսի գործողություն, որն իր մեջ պարունակում է հափշտակության օբյեկտիվ կողմն ամբողջությամբ կամ դրա մի մասը: Օրինակ՝ գողության ժամանակ կոտրում կամ բացում է դուռը, կողոպուտի կամ ավագակության ժամանակ սպառնալիք է տալիս և այլն: Խմբի անդամները մինչև հափշտակության սկսելը համաձայնություն են ձեռք բերում այն համատեղ կատարելու մասին, այսինքն՝ սուբյեկտիվ կողմից ուղղակի դիտավորություն են դրսևորում հափշտակությունը համատեղ կատարե-

Քրեական իրավունք

լու վերաբերյալ:³

Հափշտակությունը չի համարվի նախնական համաձայնությամբ խմբի կողմից կատարված, եթե

ա) կատարողը մեկն է, որի հետ հափշտակությանը մասնակցողը տվյալ հափշտակության սուբյեկտ չէ (չի հասել օրենքով նախատեսված տարիքի կամ անմեղսունակ է).

բ) կատարողի հետ մասնակցում է անձ, որը գործում է անզգուշությամբ (օրինակ՝ հափշտակողը նրան խաբում է, որ գույքը վերցնելը օրինական է).

գ) հափշտակության հանցակիցները համակատարողներ չեն, կատարողը մեկն է, իսկ մյուսը (մյուսները) այլ հանցակից (կազմակերպիչ, դրդիչ, օժանդակող): Նման դեպքում կատարողի արարքը որակվում է հափշտակության համապատասխան հողվածի առաջին մասով (եթե չկա այլ ծանրացնող հանգամանք), իսկ մյուս մասնակցին՝ նույն մասով՝ վկայակոչելով քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասի այն հողվածը, որը կարգավորում է հանցակցության հետ կապված հարցերը.

դ) հանցագործությանը մասնակցում են համակատարողներ, սակայն նրանցից մեկը հանցագործությունից կամովին հրաժարվում է ցանկացած փուլում: Օրինակ՝ երկուսով նախապատրաստում և սկսում են գողությունը, սակայն մինչև գողության ավարտը նրանցից մեկը կամովին հրաժարվում է հանցանքը մինչև վերջ հասցնելուց (բնակարան կամ շինություն մուտք չի գործում կամ ժամանակին դուրս է գալիս դրանից՝ առանց գույքը վերցնելու).

ե) համակատարում տեղի է ունենում հափշտակության օբյեկտիվ կողմը սկսվելուց հետո: Չնայած նման դեպքերը պրակտիկայում հազվադեպ, սակայն հնարավոր են: Օրինակ՝ երկու կատարող իրարից անտեղյակ, առանց նախնական պայմանավորվելու, նույն պահեստից գույք են յուրացնում կամ վատնում):⁴

Եվ նախկին, և գործող քրեական օրենսդրությունում հափշտակության հա-

մար քրեական պատասխանատվությունը տարբերվում է՝ կախված հափշտակության չափից, քանզի ինչքան ծանր է հանցագործության հետևանքը, այդ թվում՝ հափշտակված գույքի չափը, այնքան վտանգավոր է այն:⁵

Հափշտակության չափերը որոշվում են հափշտակված գույքի արժեքով, որը ներկայումս գոյություն ունեցող շուկայական հարաբերությունների պայմաններում, որոշվում է հափշտակության պահին շուկայական միջին գնով: Հափշտակվածի չափը որոշելու ժամանակ պետք է հաշվի առնել գույքի մաշվածությունը, ամորտիզացիան, ապրանքային տեսքը, պիտանելիության աստիճանը և այլն, որոնք անմիջական նշանակություն ունեն իրական գինը որոշելու համար: Որպես կանոն, ապրանքի գնահատումը կատարվում է ապրանքագիտական փորձաքննությամբ:⁶

Մինչև 90-ական թվականների սկիզբը քրեական իրավունքի գիտության մեջ հափշտակության չափի որոշման համար նշանակություն ուներ ոչ միայն գույքի մանրաձախ գինը, այլև այդ գույքի ծավալը, տնտեսական նշանակությունը, ծավալը, պահանջարկը և այլն՝ չնայած հափշտակության չափերը գումարային առումով օրենքով սահմանված էին: Այս հանգամանքն իր հետ առաջ էր բերում սուբյեկտիվ մոտեցում՝ հափշտակվածի չափի որոշման հարցում:

ՀՀ Գերագույն խորհրդի 1992թ. մարտի 10-ի որոշմամբ գույքի հափշտակության չափը սահմանվեց կոնկրետ դրամական գումարով:

Հաշվի առնելով դրամի՝ դոլարի նկատմամբ ունեցած բարձր արժեքը, սահմանվեց մանր հափշտակությունը հինգ հարյուր դրամ, զգալի չափը՝ հինգ հարյուրից մինչև տասը հազար դրամ գումարը (արժեքը), խոշոր չափի հափշտակությունը՝ տասը հազարից մինչև հիսուն հազար դրամ և առանձնապես խոշոր չափի հափշտակությունը՝ հիսուն հազար դրամ

և ավելի գումարը (արժեքը):

1993թ. հունիսի 21-ին ՀՀ ԳԽ-ը, հաշվի առնելով դրամի արժեզրկումը, որոշում կայացրեց հափշտակության չափերի փոփոխման մասին, ըստ որի՝ չափերը սահմանվեցին Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանված նվազագույն աշխատավարձով (հազար դրամ). մանրը՝ նվազագույն աշխատավարձի չափը չգերազանցող գումարը (արժեքը), զգալի չափը՝ մեկից մինչև հիսուն, խոշորը՝ հիսունից մինչև հարյուրհիսունապատիկը, իսկ առանձնապես խոշորը՝ հարյուրհիսունապատիկից ավելին:

Հափշտակության չափերը հետագայում ենթարկվեցին փոփոխության: Վերջինը մինչև նոր քրեական օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելը կատարվեց 2001թ. մարտի 31-ի օրենքով, որով նորից բարձրացվեցին չափերի սահմանները. մանրը՝ նվազագույն աշխատավարձի երեսնապատիկը, զգալին՝ երեսունից մինչև երկուհազարապատիկ, խոշորը՝ երկուհազարապատիկից մինչև վեցհազարապատիկ, իսկ առանձնապես խոշորը՝ վեցհազարապատիկից ավելին:

Այս փոփոխությունն իր մեջ դրական ոչինչ չէր պարունակում, ընդհակառակը, մանր հափշտակության չափը երեսնապատիկ նվազագույն աշխատավարձի հասցնելը (երեսուն հազար դրամ) չէր բխում արդարության գաղափարից, այդ գումարը համարվում էր ՀՀ-ում ապրող 70-80% ընտանիքների ամսական միջին եկամուտը, իսկ կենսաթոշակի չափը որպես կանոն, չէր գերազանցում հինգ հազար դրամը:⁷

Գործող քրեական օրենսգրքը (175-րդ հոդվածի չորրորդ մաս) առանձնացնում է հափշտակության հետևյալ չափերը՝

1. Մանր չափ - հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հնգապատիկը չգերազանցող գումարը (արժեքը): Նշված չափով գողության, խարդախության, յուրացման համար սահմանվում է ոչ թե քրեական պա-

տասխանատվություն, այլ վարչական պատասխանատվություն՝ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով:

2. Չզալի չափ - հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեսնապատիկից հինգհարյուրապատիկը չգերազանցող գումարը (արժեքը), իսկ գողության միջոցով հափշտակություն կատարելու պահին՝ Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հնգապատիկից հինգհարյուրապատիկը չգերազանցող գումարը (արժեքը): Ինչպես արդեն նշել ենք, հափշտակության եղանակների մեծամասնության համար քրեական պատասխանատվությունն սկսվում է զգալի չափից, ինչն ուղղակի նշված է հոդվածի դիսպոզիցիայում (Քր. օր-ի 177-րդ հոդվածի առաջին մաս, 178-րդ հոդվածի առաջին մաս, 179-րդ հոդվածի առաջին մաս, 181-րդ հոդվածի առաջին մաս):

3. Խոշոր չափ - հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հինգհարյուրապատիկից երեքհազարապատիկը չգերազանցող գումարը (արժեքը):

4. Առանձնապես խոշոր չափ - հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեքհազարապատիկը գերազանցող գումարը (արժեքը):⁸

Ի տարբերություն նախկին քրեական օրենսգրքի, նոր քր. օր-ում խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը նախատեսված են զգալի չափից անմիջապես հետո, ինքն արդարացի է և պատասխանատվության առումով շարունակական ու համաչափ:

Հափշտակության չափերի հետ կապված են արարքների որակավորմանն առնչվող մի շարք խնդիրներ:

Նախ՝ անչափ կարևոր է շարունակվող հափշտակության և հափշտակության չափի հարաբերության խնդիրը:

Շարունակվող հափշտակությունն առկա է այն դեպքում, երբ միևնույն օբյեկտից

Քրեական իրավունք

միասնական դիտավորությամբ ընդգրկված առանձին հափշտակություններ են կատարվում, որոնցից յուրաքանչյուրն այլ պայմաններում առանձին ինքնուրույն ավարտված հափշտակություն կներկայացներ, սակայն միասնական դիտավորության մեջ ընդգրկված լինելու և մեկ միասնական նպատակին ուղղված լինելու պատճառով, բոլոր արարքները համարվում են մեկ հափշտակության բաղկացուցիչ մասեր: Օրինակ՝ ցանկանալով պահեստից խոշոր չափերի գողություն կատարել՝ հանցավորն իր նպատակն իրականացնում է, մի քանի անգամ զգալի չափերով գողություն կատարելով (կամ թեկուզ մի քանի տասնյակ անգամ մանր չափերի գողություն կատարելով): Շարունակվող հափշտակության դեպքում ամբողջ հափշտակված գույքի արժեքը գումարվում է, և հանցավորը պատասխանատվություն է կրում ընդհանուր չափի համար: Եթե հանցավորն իր կամքից անկախ հանգամանքներով չի հասնում իր նպատակին, ապա արարքը որակվում է որպես մտադրված չափի հափշտակության փորձ:

Եթե հափշտակությունները կատարվում են տարբեր արարքներով, որոնցից յուրաքանչյուրի դիտավորությունը հանցավորի մոտ առանձին է առաջանում, շարունակվող հափշտակության մասին չի կարելի խոսել, և յուրաքանչյուր հափշտակության չափ որոշվում է առանձին:

Իրենից նաև հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե արդյոք շարունակվող հափշտակությունն առկա է միայն այն դեպքերում, երբ հափշտակությունները կատարվում են միևնույն եղանակով, ինչպես կարծում է տեսաբանների ճնշող մեծամասնությունը: Այս տեսակետի կողմնակիցները պնդում են, որ եթե հափշտակությունները տարբեր եղանակներով են կատարված, ապա դրանց չափերը չի կարելի գումարել, և արարքները պետք է որակել կրկնակիության կանոններով: Կարծում ենք, որ ընդհանուր առմամբ ճիշտ այս մոտեցումը կարող է բա-

ցառություններ ունենալ, երբ միասնական դիտավորությամբ կատարվող և միասնական դիտավորությամբ կատարվող և մեկ եղանակով սկսված հափշտակությունն ընթացքում վերածվում է այլ եղանակով հափշտակության: Օրինակ՝ հանցավորը, ցանկանալով առանձնապես խոշոր չափերի գողություն կատարել պահեստից, երկու անգամ խոշոր չափերով գողություն է կատարում, իսկ երրորդ անգամ տեղում բռնվում է և գույքը հափշտակելու նպատակով կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն է գործադրում ու հափշտակություն կատարում: Արդյունքում՝ հափշտակում է առանձնապես խոշոր չափերի գույք և հասնում իր նպատակին: Թվում է, որ այս դեպքում ամենաճիշտ տարբերակը արարքը, որպես խոշոր չափերով հափշտակություն որակելն է: Նախկինում կատարված գողությունները հանդիսանում են միասնական դիտավորությամբ հափշտակության բաղկացուցիչ մասեր, ուստի կլանվում են նույն միասնական դիտավորությամբ հափշտակության նույնախի բաղկացուցիչ մաս կազմող ավազակության կողմից: Ընդ որում, այսպիսի իրավիճակը համապատասխանում է այն իրադրություններին, երբ որպես գողություն սկսված հափշտակությունը վերածում է ավազակության կամ կողոպուտի: Ավազակությունն իր հերթին որակվում է որպես առանձնապես խոշոր չափերով կատարված (թեկուզ ավելի դեպքում ավազակությունը զգալի կամ մանր չափերով կատարված լինի), որովհետև այդ չափի հափշտակություն կատարելն ընդգրկված է եղել հանցավորի դիտավորության մեջ:

Հափշտակության չափի խնդիրն առաջանում է նաև հափշտակությունը խմբի կողմից կատարելու դեպքում: Նման դեպքերում գնահատվում է հափշտակված ամբողջ գույքի արժեքը, և խմբի յուրաքանչյուր անդամ պատասխանատվություն պետք է կրի այդ չափով (խոշոր կամ առանձնապես խոշոր) անկախ նրանից, թե հափշտակվածը բաժանելիս ում ինչ-

քան է բաժին հասել:⁹

Հափշտակությունը սուբյեկտիվ կողմից կատարվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Եթե հանցավորը գործում է չկոնկրետացված դիտավորությամբ, հափշտակվածի չափը որոշվում է փաստացի հափշտակված գույքի արժեքով: Բացառություն է զգալի չափը: Եթե հանցավորը չկոնկրետացված դիտավորությամբ է գործում, ապա ոչինչ չհափշտակելու դեպքում արարքը պետք է որակվի որպես զգալի չափերով հափշտակության փորձ: Նույն ձևով պետք է որակվի արարքը այն դեպքում, երբ հանցավորը, չկոնկրետացված դիտավորությամբ գործելով, մանր չափերի հափշտակություն է կատարում:¹⁰

Մանր չափերի հափշտակության դեպքում հանցավորը պետք է գիտակցի այդ չափը, նախատեսի ու ցանկանա (օրինակ՝ այդ չափի առարկան իր առջև է կամ եղած մեծ չափի գույքից նա առանձնացնում է մանրը): Հափշտակությունը կարող է որակվել որպես մանր չափերով կատարված միայն կոնկրետացված դիտավորության դեպքում (հարկ ենք համարում հիշեցնել, որ մանր չափերի հափշտակությունը հանցագործություն է միայն ավագակության և կողոպուտի դեպքերին):

Բնակարան, պահեստարան կամ շինություն ապօրինի մուտք գործելով հափշտակությունն ավագակության, կողոպուտի և գողության հանցակազմերում նախատեսված է որպես ծանրացնող և առանձնապես ծանրացնող հանգամանք: Համապատասխանաբար պահեստարան կամ շինություն մուտք գործելով հափշտակությունը նախատեսված է որպես վերոնշյալ հանցակազմերով հանցագործությունների ծանրացնող հանգամանք, իսկ արդեն բնակարան ապօրինի մուտք գործելը նախատեսված է որպես վերոնշյալ հանցակազմերի առանձնապես ծանր հանգամանք:

Հափշտակության այս տեսակների վտանգավորությունը պայմանավորված է նրանով, որ նշված օբյեկտներ մուտք գոր-

ծողն առանձնանում է իր հանդգնությամբ, հատկապես բնակարան մուտք գործելիս, երբ շատ լավ գիտակցում է գույքի սեփականատիրոջ կամ այլ անձանց հետ (հարևաններ) հանդիպելու հնարավորությունը: Հաճախ մուտք գործելու ժամանակ ոչնչացվում կամ վնասվում է որոշակի գույք, հանգամանք, որը լրացուցիչ քրեաիրավական գնահատական պետք է ստանա: Հանցավորը լրացուցիչ միջոցներ է գործադրում, որպեսզի արգելքներ հաղթահարի. առանձին դեպքերում կոտրում է դուռը, դռան կողպեքը, մուտք է գործում վերևի հարկից՝ օգտագործելով տարբեր միջոցներ: Այս ծանրացնող հանգամանքը փոխարինեց «տեխնիկական միջոցների գործադրմամբ հափշտակություն» ծանրացնող հանգամանքին (1982թ.), որի մեկնաբանությունը միանշանակ չէր հատկապես «տեխնիկական միջոց» հասկացության առումով:

Քննարկվող ծանրացնող հանգամանքով հափշտակության համար պատիժ նշանակելիս անհրաժեշտ է, որ դատարանը հաշվի առնի բնակարան, պահեստարան կամ շինություն մուտք գործելու բոլոր հանգամանքները. տվյալ պահին այնտեղ մարդկանց առկայությունը, օրվա ժամը (օրինակ՝ գիշերը բնակարան մուտք գործելը, որտեղ կան մարդիկ, առավել բարձր վտանգավորություն ունի), հանցավորն ինչպիսի արգելք է հաղթահարել, որտեղից է մուտք գործել և այլն:¹¹

Այս ծանրացնող հանգամանքի առկայությունը հավաստելու համար անհրաժեշտ է պարզել «բնակարան», «պահեստարան», «շինություն», «ապօրինի մուտք գործել» հասկացությունների բովանդակությունը:

Բնակարանն այն շենքը կամ շինությունն է, որը հատկապես նախատեսված է մարդկանց մշտական կամ ժամանակավոր բնակության համար (անհատական տուն, բնակարան ընդհանուր շենքում, հյուրանոց, ամառանոց, հանգստյան տուն, առողջարան, տնակ և այլն): Բնակարան են համարվում նաև դրանց հա-

Քրեական իրավունք

մայրող մասերը, որոնցում մարդիկ բավարարում են իրենց տարբեր պահանջումները կամ որտեղ պահվում է գույք (նկուղ, տանիք, պատշգամբ, տան ներսում կամ անմիջապես կից ավտոտնակ և այլն): ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 6-ի 46-րդ կետում տրված է «բնակարան» հասկացության պարզաբանումը, որում բնակարան է համարվում նաև մասնավոր ավտոմեքենան, գետային կամ ծովային նավը, ծառայողական անձնական աշխատասենյակը և ավտոմեքենան, արվեստանոցը:

Բնակարան չի համարվի այն շինությունը, որը նախատեսված կամ հարմարեցված չէ մարդկանց բնակության համար (բնակարանից հեռու գտնվող գետնափորը, անգարը, վրանը և այլ տնտեսական նպատակով պատրաստված շինությունը):

Շինությունը կառույց է, որտեղ կարող են գտնվել մարդիկ կամ նյութական միջոցներ: Այն կարող է լինել մշտական (կազմակերպությունների շինությունները, արտադրամասերը, արհեստանոցները, ավտոտնակը և այլն) կամ ժամանակավոր (փչովի անգարը, վրանը և այլն):¹²

Պահեստարանը հատուկ կառույց կամ հատկապես առանձնացված տեղ է գույքը մշտապես կամ ժամանակավորապես պահպանելու համար, որով գույքը ապահովագրվում է հափշտակությունից, ոչնչացումից, վնասումից կամ փչացումից: Առաջին հերթին պահեստարան են համարվում հատուկ սարքավորումները, որոնցում պահպանվում են նյութատեխնիկական միջոցներ և արժեքներ՝ ապրանքներ, դրամ, թանկարժեք մետաղներ և զարդեր (ավտոֆուրգոններ, չիրկիզվող պահարաններ, փակ կամ պահպանվող երկաթուղային վագոններ, կոնտեյներներ և այլն): Պահեստարան են համարվում նաև այն տարածքները, որոնք հատուկ հարմարեցված են մշտապես կամ ժամանակավորապես նյութական միջոցներ պահպանելու համար՝ ցանկապատված տարածքը շինանյութ, գյուղատնտեսա-

կան կամ այլ տեխնիկա պահելու համար, երկաթուղային կայանների, օդանավակայանների պահպանվող ապրանքատեղերը, անասունների համար հատուկ ցանկապատված տարածքները և այլն:

Մուտք գործելը ենթադրում է ինչպես հանցավորի ֆիզիկական ներթափանցումը կամ ներխուժումը բնակարան, շինություն կամ պահեստարան, որը նա կարող է կատարել՝ նույնիսկ մարդկանց դիմադրությունը կոտրելով (օրինակ՝ պահակի, տանտիրոջ և այլն), այնպես էլ տեխնիկական միջոցներով ներթափանցումը՝ առանց բնակարան, շինություն, պահեստարան ֆիզիկական առումով մուտք գործելու (օրինակ՝ կարթով գույքը դուրս հանելը, մագնիսով մետաղյա իրերը վերցնելը, ռետինե կամ երկաթյա խողովակով հեղուկ նյութը դուրս քաշելը և այլն):

Արարքը քննարկվող ծանրացնող հանցանքներից ցանկացածով էլ որակելու համար անհրաժեշտ է, որ մուտք գործելն իրականացվի ապօրինի, այսինքն՝ բնակարանի, պահեստարանի կամ շինության տիրոջ կամքին հակառակ: Դա կարող է իրականացվել ինչպես գաղտնի, այնպես էլ բռնություն գործադրելով, սպառնալիքով, խաբեությամբ: Օրինակ՝ հանցավորը ներկայանում է որպես իշխանության կամ սպասարկող ծառայության ներկայացուցիչ (թաղապետարանի աշխատակից, էլեկտրաէներգիայի կամ գազի մատակարարման կազմակերպության աշխատող, վերանորոգող-փականագործ և այլն):¹³

Հանցավորը մուտք գործելիս ունենում է որոշակի նպատակ՝ հասնել ուրիշ գույքին և այն վերցնել: Եթե գույքը հափշտակելու դիտավորությունն առաջանում է մուտք գործելուց հետո, ապա քննարկվող ծանրացնող հանցանքը բացակայում է: Օրինակ՝ անձը հյուր է գնում և տեսնելով տանտիրոջ ոսկյա զարդեղենը կամ փողը՝ հափշտակում է, կամ պահեստի բանվորը, խանութի աշխատողը, գտնվելով պահեստի կամ խանութի ներսում, հափշտակում է գույքը: Օրինակ՝ Ա-ն մտել է ձեռնարկության տարածք, ցանկացել է փոխարինա-

բար դիզելային վառելիք խնդրել: Տեսնելով, որ ոչ ոք չկա, իմանալով վառելանյութի տեղը՝ գողացել է 60 լիտր դիզելային վառելիք (երեք անգամ 20 լիտրանոց ամանով դուրս է հանել և լցրել իր բեռնատարը): Այս արարքը չի կարող որակվել պահեստարան մուտք գործելով հափշտակություն, քանզի 60 լիտր դիզելային հափշտակության միտքը Ա-ի մոտ առաջացել է պահեստարան մուտք գործելուց հետո, կամ անձը բնակարան է մուտք գործում վրեժի շարժառիթով գույք ոչնչացնելու կամ ասենք տանտիրոջ սպանելու նպատակով, սակայն հետագայում նրա մեջ ծագում է գույքը հափշտակելու դիտավորություն: Նման դեպքերում արարքը չի կարող որակվել որպես բնակարան, շինություն կամ պահեստարան ապօրինի մուտք գործելով կատարված հափշտակություն:

Հարկ է նշել սակայն, որ գույքը հափշտակելու դիտավորության առաջացման պահը միակ չափանիշը չէ քննարկվող ծանրացնող հանգամանքի առկայության կամ բացակայության հարցը լուծելու համար: Կարևոր է նաև, որ բնակարան, շինություն կամ պահեստարան մուտք գործելն իրականացվի ապօրինի: Եթե հանցավորն ի սկզբանե հափշտակություն կատարելու դիտավորություն է ունեցել, սակայն օրինական է մուտք գործել նշված օբյեկտներ, ապա քննարկվող ծանրացնող հանգամանքը բացակայում է: Օրինակ՝ սեփականատիրոջ ազգականը վաղուց մտադրություն է ունեցել հափշտակելու նրա թանկարժեք զարդերը, ինչը կատարելու համար հարմար առիթ է սպասել, և օրերից մի օր, հերթական անգամ հյուրընկալվելիս, հարմար առիթը ներկայացել է, և նա իր մտադրությունն իրականացրել է:¹⁴

Այսպիսով, քննարկվող ծանրացնող հանգամանքի առկայության համար անհրաժեշտ են հետևյալ պայմանների ամբողջությունը՝ հափշտակության դիտավորությունը ծագել է նախքան բնակարան, շինություն կամ պահեստարան մուտք

գործելը և մուտք գործելն ապօրինի է եղել:

Առանձին հետաքրքրություն և պրակտիկ նշանակություն ունի նշված օբյեկտները մուտք գործելու իրադրությունը հանցակցության ժամանակ, երբ հափշտակությանը մասնակցում են երկու կամ ավելի անձինք, ովքեր նախնական համաձայնությամբ մուտք են գործում նշված օբյեկտները կամ մասնակցում են դրա հետ կապված հափշտակությանը: Մուտք գործելը կարող է համակատարում համարվել, երբ յուրաքանչյուր մասնակից կատարում է որոշակի գործողություն բնակարան, շինություն կամ պահեստարան մուտք գործելու համար, թեև ինքն անձամբ մուտք չի գործում (կոտրում կամ բացում է դուռը, պատուհանը, կողպեքը, կտրում է փշալարը, հանում է սպասկին և այլն): Եթե հանցակիցը նման գործողություն չի կատարում, այլ, օրինակ, հսկում է դրսում, որպեսզի կատարողն առանց խոչընդոտի կատարի հափշտակությունը, ապա նրա արարքը չի կարող որակվել նախ որպես համակատարում, երկրորդ՝ մուտք գործելով (այս դեպքում արարքը պետք է որակել որպես մուտք գործելով հափշտակության օժանդակության):¹⁵

Նախնական համաձայնությամբ խմբի կողմից բնակարան, շինություն կամ պահեստարան ապօրինի մուտք գործելու հատկանիշը բացակայում է նաև այն ժամանակ, երբ համակատարողներից մեկն օրինական հիմքերով գտնվում է շինության ներսում (օրինակ՝ պահեստի բանվորը), իսկ մյուսը՝ հափշտակության նպատակով ապօրինի մուտք գործելով, պայմանավորվում է ներսում գտնվողի հետ, և համատեղ կատարում են հափշտակությունը: Նման դեպքերում քննարկվող ծանրացնող հանգամանքով հափշտակության համար պատասխանատվության կենթարկվի միայն ապօրինի մուտք գործողը: Իսկ եթե հանցավոր համաձայնությունը ձեռք է բերվում այն ժամանակ, երբ մյուս հանցակիցը (բանվորը) դեռևս օբյեկտի ներսում չէ, առկա է մուտք գործելը նախնական համաձայնությամբ խմբի

Քրեական իրավունք

կողմից:

Ինչ վերաբերում է քննարկվող ծանրացնող հանգամանքով հափշտակության հանցակցությանը (կազմակերպիչ, դրդիչ, օժանդակող), ապա հանցակիցը, մասնակցելով հափշտակությանը, գիտակցում է, որ կատարողը պետք է հափշտակությունը կատարի՝ բնակարան, շինություն կամ պահեստարան ապօրինի մուտք գործելով:

Բնակարան, շինություն, պահեստարան ապօրինի մուտք գործելը՝ որպես հափշտակության ծանրացնող հանգամանք, առկա է նաև չավարտված հափշտակության դեպքում, երբ հանցավորը նախապատրաստում է հանցագործությունը՝ ուղղակի դիտավորություն ունենալով ուրիշի գույքն ապօրինի անհատույց, շահադիտական նպատակով վերցնել բնակարանից, շինությունից կամ պահեստարանից, սակայն ինչը չի հաջողվում իր կամքից անկախ հանգամանքներով:

Նույն մոտեցումն առկա է նաև հափշտակության փորձի դեպքում. հանցավորն իր գործողությունն ուղղում է բնակարան, շինություն, պահեստարան ապօրինի մուտք գործելով ուրիշի գույքը վերցնելուն (օրինակ՝ ցանկանում է բացել դուռը, պատուհանը, ցանկապատը կամ արդեն իսկ մուտք է գործել բնակարան, շինություն կամ պահեստարան), բայց իր կամքից անկախ հանգամանքներով չի կարողանում ավարտել հանցագործությունը (չի կարողանում դուռը բացել, գույքը վերցնելուց հետո իրական հնարավորություն չի ունենում այն տնօրինելու կամ օգտագործելու կամ չի հասցնում գործադրել կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն կամ այդպիսի բռնության սպառնալիք):¹⁶

Հափշտակությունը **կազմակերպված խմբի կողմից** ծանրացնող հանգամանքով որակելու համար անհրաժեշտ է ղեկավարվել Քր. օր-ի 41-րդ հոդվածի 3-րդ կետով: Ըստ այդմ էլ հափշտակությունը կհամարվի կազմակերպված խմբի կողմից կատարված, եթե կատարվել է այն-

պիսի անձանց կայուն խմբի կողմից, որի անդամները միավորվել են մեկ կամ մի քանի հանցանք կատարելու համար:¹⁷

Օրենքի ձևակերպումից հետևում է, որ պարտադիր չէ կայուն խմբի անդամների միավորումը միայն հափշտակություն կատարելու նպատակով: Այլ կերպ ասած՝ հափշտակությունը կհամարվի կազմակերպված խմբի կողմից կատարված նաև այն դեպքերում, երբ կազմակերպված խումբն ստեղծվել է այլ հանցանքներ կատարելու նպատակով, սակայն նաև հափշտակություն է կատարում: Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ կազմակերպված խմբի կողմից ավելի ավելի հաճախ կատարվում են հափշտակություններ: Հափշտակության ժամանակ կազմակերպված խումբն ունենում է իր ղեկավարը (կազմակերպիչը) անդամների միջև բաշխվում են դերերը, հափշտակված գույքի իրացման համար մասնակից են դարձնում այլ անձանց (օժանդակողների), խումբն ունենում է իր ներքին կանոնները և կարգապահությունը: Հարկ է նշել, որ, ի տարբերություն մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ հափշտակության, հափշտակությունը կազմակերպված խմբի կողմից որակելու համար համակատարումը պարտադիր չէ: Բավական է նույնիսկ, որ հափշտակության օբյեկտիվ կողմն իրականացնի խմբի մեկ անդամը: Ընդ որում, խմբի այն անդամները, ովքեր մասնակցել են տվյալ հափշտակության նախապատրաստությանը կամ կատարմանը, ենթակա են պատասխանատվության կազմակերպված խմբի կողմից հափշտակություն կատարելու համար՝ որպես կատարողներ: Որպես կատարող ենթակա է պատասխանատվության նաև կազմակերպված խումբ ստեղծողը կամ ղեկավարը, եթե հափշտակություն կատարելն ընդգրկված է եղել նրա դիտավորության մեջ:

Հափշտակությունների ծանրացնող հանգամանքների հետ կապված հիմնախնդիրներն առավել ընդգրկուն ներկայացնելու նկատառումով, առավել քան

նպատակահարմար ենք համարում արտասահմանյան որոշ երկրների օրենսդիրների մոտեցմանն անդրադառնալը այս հարցի հետ կապված:

Հափշտակությունների ծանրացնող հանգամանքների հետ կապված հետաքրքիր մոտեցում է ցուցաբերել Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետության օրենսդիր մարմինը: Նախ՝ այստեղ բացակայում է հստակ տարանջատում հափշտակությունների տեսակների միջև: ԳՖՀ քրեական օրենսգրքում բացակայում են հափշտակության այնպիսի առանձին տեսակներ, ինչպիսիք են՝ գողությունը, կողոպուտը և ավազակությանը: Միևնույն ժամանակ արդեն իսկ կոնկրետ հոդվածների դիսպոզիցիաների ուսումնասիրության արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ խոսքը ոչ միայն գողության մասին է, այլև հենց նույն ավազակության և կողոպուտի մասին: Ինչ վերաբերում է հափշտակության ծանրացնող հանգամանքներին, ապա ԳՖՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի 12-րդ բաժնի 243-րդ պարագրաֆի 1-ին մասի 1-ին կետը, մասնավորապես, սահմանում է. «Առանձնապես ծանրացնող հանգամանքները, որպես կանոն առկա են, երբ անձը

1. արարքը կատարելու համար մուտք է գործում շենք, ծառայողական տարածք կամ կազմակերպության, կամ ֆիրմայի, կամ այլ փակ շինության տարածք հատուկ պատրաստած կեղծ բանալու միջոցով կամ այլ սարքավորման միջոցով, որը նախատեսված չէ սովորական եղանակով դուռը բացելու համար, կամ շինությունում թաքնվելու միջոցով.

2. հափշտակում է այնպիսի առարկա, որը հատուկ կարգով պահպանվում է փակ պահոցում կամ այլ պաշտպանված սարքավորումներով.

3. գողությունը (այստեղ ևս ըստ էության խոսքը գնում է հափշտակության մասին ընդհանուր առմամբ) կատարում է որպես արհեստ.

4. հոգևոր ծիսակատարություններ կատարելու համար նախատեսված եկեղե-

ցուց կամ այլ շենք-շինությունից հափշտակվել է առարկա, որը օգտագործվում է որպես կրոնական պաշտամունքի առարկա.

5. հափշտակում է առարկա, որը մեծ նշանակություն ունի գիտության, մշակույթի կամ պատմության համար կամ այլ եղանակով կարող էր նպաստել տեխնիկական զարգացման գործընթացին և նշված առարկան գտնվում է հանրամատչելի հավաքածուում կամ ցուցադրվում է հրապարակավ.

6. գողությունը կատարում է՝ օգտագործելով այլ անձի անօգնական վիճակը, օգտվում է տեղի ունեցած դժբախտ պատահարից կամ այլ վտանգից.

7. հափշտակում է այլ անձին պատկանող հրագենային զենքը, որը ձեռք բերելու համար, Օրենքի համաձայն, անհրաժեշտ է հատուկ թույլտվություն, ինչպես նաև ինքնաձիգ, ավտոմատ կամ կիսավտոմատ կարգով աշխատող հրացան կամ ռազմական զենք, որն օգտագործում է պայթուցիկ նյութեր կամ սարքեր»:

ԳՖՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի 19-րդ գլխի 244-րդ պարագրաֆը նվիրված է հափշտակությանը, որը կատարվել է զենքի գործադրմամբ, հափշտակությանը բանդայի կողմից, հափշտակությանը՝ բնակարան մուտք գործելու միջոցով:

Նույն գլխի 244a-րդ պարագրաֆը նվիրված է բանդայի կողմից կատարված հափշտակության առանձնապես ծանրացնող հանգամանքներին:

Այսպիսով, ԳՖՀ քրեական օրենսգրքում հափշտակության ծանրացնող հանգամանքների հետ կապված առկա են մի շարք դրական կողմեր, որոնք ճիշտ կլինեն նաև, որ առկա լինեին նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքում: Խոսքը նախ և առաջ վերաբերում է ԳՖՀ քրեական օրենսգրքի հափշտակությունների այն ծանրացնող հանգամանքներին, որոնք առավել խիստ քրեական պատասխանատվություն են սահմանում հափշտակության համար, որը կատարվում է որպես արհեստ:

Քրեական իրավունք

Վերջին տասը տարիների ընթացքում միտում է նկատվում այն անձանց շրջանակում, ովքեր սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություններ են կատարում որպես արհեստ: Անձինք, ովքեր ոտնձգում են այլոց սեփականության դեմ, ունեն պարզ սպառողական ուղղվածություն, բացասական վերաբերմունք առանձին անձանց գույքային իրավունքների նկատմամբ, մինչդեռ նրանք, ովքեր հափշտակությունը կատարում են որպես արհեստ, հակադրում են սեփական «ես»-ով քրեական օրենսգրքով պաշտպանվող այնպիսի արժեքներին, ինչպիսին, մասնավորապես, անձանց գույքային իրավունքներն են: Բացի այդ, հափշտակությունը՝ որպես արհեստ կատարող անձինք ունեն բարձր պրոֆեսիոնալ մակարդակ, ուստի նշված անձանց կողմից կատարվող հափշտակություններն ունեն լատենտայնության¹⁸ բարձր մակարդակ:

Անձանց կրիմինոլոգիական բնութագիրը, ովքեր սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություն են կատարում մասնագիտական-գողական հիմքերի վրա, ինչպես նաև կազմակերպված քրեական խմբավորումների կազմում, լրացվում են որպես արհեստ հանցանք գործողների կողմից:¹⁹

Չնայած ՀՀ քրեական օրենսգրքից հանվեց «կրկնակիության» ինստիտուտը, քանի որ վերջինս հակասում էր ՀՀ Սահմանադրությանը, և «հափշտակությունը որպես արհեստ կատարելն» էլ իր հերթին յուրօրինակ կրկնակիության դրսևորում է, բայց և այնպես գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հափշտակության հանցագործությունների ծանրացնող հանգամանքների շրջանակում ճիշտ կլիներ «հափշտակությունը որպես արհեստ կատարելը» ծանրացնող հանգամանք ներառելը:

Հաջորդ հետաքրքիր հանգամանքը, որ առկա է ԳՖՀ քրեական օրենսգրքում, այն է, որ որպես ծանրացնող հանգամանք ներառված է մի այնպիսի հանգամանք, ինչ-

պիսին է հոգևոր ծխակատարություններ կատարելու համար նախատեսված եկեղեցուց կամ այլ շենք-շինությունից հափշտակվել է առարկա, որը օգտագործվում է որպես կրոնական պաշտամունքի առարկա, հափշտակում է առարկա, որը մեծ նշանակություն ունի գիտության, մշակույթի կամ պատմության համար կամ այլ եղանակով կարող էր նպաստել տեխնիկական զարգացման գործընթացին և նշված առարկան գտնվում է հանրամատչելի հավաքածուում կամ ցուցադրվում է հրապարակավ (ԳՖՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի 12-րդ բաժնի 243-րդ պարագրաֆի 1-ին մասի 1-ին կետի 4-րդ և 5-րդ ենթակետեր): ՀՀ քրեական օրենսգրքում առկա է առանձին նորմ (ՀՀ քր. օր-ի 180-րդ հոդված), որը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում առանձնակի արժեք ունեցող առարկաներ հափշտակելու համար: Միևնույն ժամանակ ՀՀ օրենսդիրը հանցակազմի դիսպոզիցիայի մեջ կոնկրետացնում է առարկաների շրջանակը, որոնց հափշտակության դեպքում, անձը քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում վերոնշյալ հանցակազմի շրջանակում, այդ առարկաների թվին են դասվում պատմական, գեղարվեստական կամ մշակութային առանձնակի արժեք ունեցող առարկաներ կամ փաստաթղթերը: Նշված առարկաներն ընդհանուր առմամբ մնան են ԳՖՀ օրենսդրի հափշտակության ծանրացնող հանգամանքներին (ԳՖՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի 12-րդ բաժնի 243-րդ պարագրաֆի 1-ին մասի 1-ին կետի 4-րդ և 5-րդ ենթակետեր), այն տարբերությամբ, որ ԳՖՀ օրենսդրի տրված բնորոշումն ավելի լայն է և իր մեջ ներառում է նաև առարկաները, որոնք մեծ նշանակություն ունեն գիտության համար կամ այլ եղանակով կարող էր նպաստել տեխնիկական զարգացման գործընթացին: Գտնում ենք, որ առավել հաջողված է ԳՖՀ օրենսդրի կողմից հափշտակության ծանրացնող հանգամանք դիտելը՝ առանձնակի արժեք ունեցող առարկաների հափշ-

տակությունը, քան ՀՀ օրենսդրի կողմից նշված առարկաների՝ առանձին հանցակազմով առանձնացնելը (ներառելով այդ առարկաների շրջանակում նաև գիտության համար մեծ նշանակություն ունեցող առարկաների հափշտակությունը կամ այլ եղանակով տեխնիկական զարգացման գործընթացին նպաստող առարկաների հափշտակությունը): Դ-ա պայմանավորված է ոչ միայն այն հանգամանքով, որ Գ-ՖՀ քր. օր-ում նշված առարկաների ցանկն առավել սպառնիչ է տրված, այլև որ ՀՀ քր. օր-ի 180-րդ հոդվածը վերաբերում է ընդհանուր առմամբ հափշտակության երևույթին և դրանով իսկ չի կոնկրետացնում հափշտակության եղանակը: Հարց է առաջանում, եթե ասենք անձն առանձնակի արժեք ունեցող առարկա է գողացել, իսկ մեկ այլ անձ էլ առանձնակի արժեք ունեցող առարկան հափշտակել է ավագակային հարձակման միջոցով, մի՞թե համարժեք կարող է համարվել երկու անձանց էլ քրեական պատասխանատվության ենթարկելը ՀՀ քրեական օրենսգրքի մույն հոդվածով: Հոդվածի դիսպոզիցիայի մեկնաբանությունը թույլ է տալիս ասել, որ նման պայմաններում վերոնշյալ օրինակում ներկայացված երկու անձինք էլ քրեական պատասխանատվության են ենթակա ՀՀ քր. օր-ի 180-րդ հոդվածի շրջանակներում, որը չի կարող արդարացի համարվել, քանի որ ավագակային հարձակման միջոցով կատարված հափշտակությունը իրենից շատ ավելի մեծ հանրային վտանգավորություն է ներկայացնում, քան գողության, շորթման, յուրացման կամ կողոպուտի միջոցով կատարված հափշտակությունը: Թերևս դրանով է պայմանավորված նաև այն հանգամանքը, որ ճիշտ կլիներ ՀՀ քր. օր-ի 175-րդ, 176-րդ, 177-րդ, 178-րդ, 179-րդ և 182-րդ հոդվածների երկրորդ մասերը լրացնել առանձին ծանրացնող հանգամանքով, որպիսին է «պատմական, գեղարվեստական կամ մշակութային առանձնակի արժեք ունեցող առարկաներ կամ փաստաթղթեր, ինչպես նաև գիտության հա-

մար մեծ նշանակություն ունեցող առարկաների հափշտակությունը կամ այլ եղանակով տեխնիկական զարգացման գործընթացին նպաստող առարկաների հափշտակություն» ծանրացնող հանգամանքով:

Բելգիայի քրեական օրենսգիրքը (ընդունվել է 08.06.1867թ.) հափշտակությանը նվիրված դրույթներ է պարունակում Երկրորդ գրքի 9-րդ բաժնի 1-ին գլխի 461-488-րդ հոդվածներում:²⁰ Ըստ Բելգիայի քրեական օրենսգրքի նշված հոդվածների՝ հափշտակության ծանրացնող հանգամանքների թվին են դասվում գողությունը

1. որը կատարվել է կողպեքը կտրելու միջոցով, ցանկապատը անցնելով կամ կեղծ բանալիների օգտագործմամբ.

2. որը կատարվել է պաշտոնատար անձի կողմից՝ վերջինիս պաշտոնական լիազորություններն օգտագործելու միջոցով.

3. որը կատարվել է այնպիսի անձի կողմից, ով ուրիշի բնակարան մուտք գործելու համար ցույց է տվել պաշտոնատար անձի կեղծ փաստաթուղթ, կամ այլ կեղծ վկայական (Բելգիայի քրեական օրենսգրքի 467-րդ հոդված):

Բելգիայի քրեական օրենսգրքի 471-րդ հոդվածը վերաբերում է ավագակության ծանրացնող հանգամանքներին, որոնց թվին են դասվում, մասնավորապես՝ վերոնշյալ երեք ծանրացնող հանգամանքները, դրանց գումարած.

1. որը կատարվել է գիշերային ժամերին,

2. որը կատարվել է երկու կամ ավելի անձանց կողմից,

3. եթե մեղադրվողն օգտագործել է ավտոտրանսպորտ կամ այլ փոխադրման միջոց՝ ավագակային հարձակումը հեշտացնելու, կամ դեպքի վայրից հեշտ փախուստի դիմելու համար:

Բելգիայի քրեական օրենսգրքի 472-րդ հոդվածում ներառված են ավագակության առավել ծանրացնող հանգամանքները, որոնցից ոմանք առկա են նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքում, այդ իսկ պատճա-

Քրեական իրավունք

ռով մեր կողմից կներկայացվեն այն ծանրացնող հանգամանքները, որոնք բացակայում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածում, դրանք են մասնավորապես.

1. եթե իր մեջ ներառել է առնվազն երկու ծանրացնող հանգամանք, որոնք նախատեսված են օրենսգրքի 471-րդ հոդվածում,

2. եթե մեղադրվողը գործադրել է արգելված կամ թունավոր նյութեր հափշտակությունը հաջողությամբ ավարտին հասցնելու համար, կամ դեպքի վայրից թաքնվելու համար,

3. եթե մեղադրվողն օգտագործել է ավտոտրանսպորտ կամ այլ փոխադրման միջոց՝ իրավապահ մարմինների հատուկ տարբերանշանով՝ ավազակային հարձակումը հեշտացնելու, կամ դեպքի վայրից հեշտ փախուստի դիմելու համար,

4. եթե մեղադրվողը գործադրել է բռնություն կամ բռնություն գործադրելու սպառնալիք՝ իր տիրապետության տակ հափշտակված միջուկային նյութերը պահպանելու համար:

Միևնույն ժամանակ Բելգիայի քրեական օրենսգրքում առկա են առանձին հոդվածներ, որոնք վերաբերում են միջուկային նյութերի հափշտակությանը և դրանց ծանրացնող հանգամանքներին (Բելգիայի քրեական օրենսգրքի 477bis., 477ter., 477quater., 477quinquies., 477sexies.):

Ինչ վերաբերում է ԱՊՀ անդամ երկրների քրեական օրենսգրքերին, ապա այստեղ ՀՀ քրեական օրենսգրքի նմանությամբ առանձնացվում են առանձին հոդվածներով հափշտակությունները՝ ըստ կատարման եղանակների և գրեթե նույնն են նաև ծանրացնող հանգամանքները:²¹

Աշխատանքում կատարված վերլուծությունը թույլ է տալիս ասել, որ հափշտակությունների ծանրացնող հանգամանքներն իրենցից մեծ վտանգավորություն են ներկայացնում և հատկապես այն ծանրացնող հանգամանքները, որոնք

նախատեսված չեն ՀՀ քրեական օրենսգրքում:

Կատարված վերլուծության արդյունքում առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ (ավազակություն), 176-րդ (կողոպուտ), 177-րդ (գողություն), 178-րդ (խարդախություն), 179-րդ (յուրացնելը կամ վատնելը), 181-րդ (շորթում) լրացնել նոր ծանրացնող հանգամանքներով, մասնավորապես.

1. Նշված հոդվածների 2-րդ մասը լրացնել նոր ծանրացնող հանգամանքով, որպիսին է «... պատմական, գեղարվեստական կամ մշակութային առանձնակի արժեք ունեցող առարկաների կամ փաստաթղթերի, ինչպես նաև գիտության համար մեծ նշանակություն ունեցող առարկաների կամ այլ եղանակով տեխնիկական զարգացման գործընթացին նպաստող առարկաների նկատմամբ»:

2. Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ ենք համարում նույն հոդվածների 2-րդ մասերը լրացնել ևս մեկ ծանրացնող հանգամանքով «... որը կատարվել է որպես արհեստ»:

Նման պայմաններում արդեն իսկ անարդյունավետ ենք համարում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի (առանձնակի արժեք ունեցող առարկաներ հափշտակելը) պահպանումը որպես այդպիսին, քանի որ, ինչպես արդեն իսկ նշեցինք, նշված հանցակազմում բացակայում է հստակությունը: ԳՖՀ և Բելգիայի քրեական օրենսգրքերի մոդելներն այս առումով ավելի հստակ են, քան ՀՀ և ԱՊՀ այլ երկրների քրեական օրենսգրքերը, քանի որ ԳՖՀ-ում և Բելգիայում նախ՝ «առանձնակի արժեք ունեցող առարկաների» հասկացությունն առավել հստակ է և լայն է տրված, բացի այդ, նշված երկրների քրեական օրենսգրքերում նշված առարկաների հափշտակությունը նախատեսված է ոչ թե որպես առանձին հանցակազմ, այլ պարզապես նախատեսվում է որպես հափշտակությունների ծանրացնող հանգամանք:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՀՀ Սահմանադրություն:
2. ՀՀ քրեական օրենսգիրք:
3. ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Դատագիրք բուհերի համար: Երևան-2004:
4. Уголовное право. Особенная часть Кратк. курс лекц. Сверчков В.В 2009.
5. Уголовное право. Общая и Особенная части Курс лекций Батычко В.Т 2006.
6. Уголовное право России. Части Общая и Особенная под ред Рагога А.И Курс лекций 2005.
7. Уголовное право Агаев Г.А., Сафин Ф.Ю Уч-метод пос ГУАП.
8. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). СПб., 1890-1907.
9. Криминология. Под ред. Малкова В.Д.
10. Уголовный кодекс РФ.
11. Уголовный кодекс Казахстана.
12. Уголовный кодекс Украины.

1. <http://genproc.am/upload/File/2010-i%20tarekan%20hancavorutyun.pdf>.
2. Уголовное право. Особенная часть Кратки курс лекций Сверчков В.В 2009, с. 79.
3. Уголовное право. Общая и Особенная части Курс лекций Батычко В.Т 2006, с. 145.
4. ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Դատագիրք բուհերի համար: Երևան-2004, էջ 336:
5. Уголовное право. Общая и Особенная части Курс лекций Батычко В.Т 2006, с. 147.
6. Уголовное право России. Части Общая и Особенная под ред. Рагога А.И Курс лекций 2005, с. 270.
7. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Դատագիրք բուհերի համար: Երևան-2004, էջ 338:
8. Уголовное право. Общая и Особенная части Курс лекций Батычко В.Т 2006, с. 149.
9. Уголовное право России. Части Общая и Особенная под ред Рагога А.И Курс лекций 2005, с. 274.
10. ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Դատագիրք բուհերի համար: Երևան-2004, էջ 341:
11. Уголовное право. Общая и Особенная части Курс лекций Батычко В.Т 2006, с. 150.
12. Уголовное право Агаев Г.А., Сафин Ф.Ю Уч-метод пос ГУАП, 2006, с. 56.
13. Уголовное право Агаев Г.А., Сафин Ф.Ю Уч-метод пос ГУАП, 2006, с. 56.
14. Уголовное право Агаев Г.А., Сафин Ф.Ю Уч-метод пос ГУАП, 2006, с. 56.
15. Уголовное право. Особенная часть Кратки курс лекций Сверчков В.В 2009. с. 80.
16. Уголовное право Агаев Г.А., Сафин Ф.Ю Уч-метод пос ГУАП, 2006, с. 56.
17. Уголовное право. Особенная часть Краткий курс лекции Сверчков В.В 2009, с. 80.
18. Լատենտայնությունն ունի լատինական ծագում (լատինական *latentis* բառից) և բառացի բարձրանալու արժանի է բարձրված, անտեսանելի: Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.) – СПб., 1890-1907.
19. Криминология. Под ред. Малкова В.Д. с. 253.
20. Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ Բելգիայի քրեական օրենսգիրքը ևս հստակ տարանջատում չի դնում հափշտակությունների եղանակների միջև (գողություն, կողոպուտ, ավազակություն և այլն) և ԳՖՀ օրենսդրի նման դրանց անվանում է մեկ ընդհանուր բառով՝ «գողություն» և միայն հոդվածի դիսպոզիցիայի ուսումնասիրությունն է թույլ տալիս ասել, որ այստեղ խոսքը գնում է կոնկրետ ավազակության, գողության կամ կողոպուտի մասին՝ «կլասիկ պատկերացմամբ»:
21. Տե՛ս օրինակ ՌԳ քրեական օրենսգրքի 21-րդ գլուխը (158-րդ-164-րդ հոդվածներ), Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի 6-րդ բաժինը (185-րդ-191-րդ հոդվածներ), Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 6-րդ գլուխը (175-րդ-181-րդ հոդվածներ):

ՀՈՒՆԻՍ 2012 7 (156)

ՕՍՏԱԿԱՆ
Ինչպես մոլորվել

ԿԱՇԱՌԱԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ԵՎ ՉԱՐԳԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Օրենքի իմացությունը պատմական զարգացման մեջ համարվում է սկզբունքորեն կարևոր, հատկապես հայկական պետության զարգացման արդի փուլում: Խնդիրն այն է, որ օրենսդրության հետագա կատարելագործման ժամանակ ամիրաժեշտություն է առաջանում հաշվի առնել օրենսդրության և դրա կիրառման ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական փորձը, ինչը հնարավորություն կտա այս կամ այն ակտում առկա դրույթը գնահատել արդյունավետության տեսանկյունից:

Կաշառակերությունը, թեև ժամանակակից պայմաններում ձեռք է բերել անմախաղեպ աճ և արտահայտվում է տարբեր ձևերով, սակայն ուշագրավն այն է, որ կաշառակերությունն ու դրան առնչվող հանցագործությունները տարածված են եղել հայ պատմական իրականության պայմաններում, և դա ստիպել է մեր կանոնագրքի ու աշխարհիկ օրենքների, առանձնապես դատաստանագրքերի հեղինակներին կազմվող ակտերում ու հուշարձաններում համապատասխան իրավանորմեր մտցնել: Այդ նորմերում մախատեսվող հիմնական հանցագործություններն էին կաշառակերությունը, գոշաքաղությունը, սիմոնականությունը և կաշառատվությունը¹:

Օրենքները կաշառակերությունը համարում էին պետական, հասարակական և հոգևոր ֆունկցիաներ իրականացնող մարդկանց կողմից իրենց դիրքի չարաշա-

հումով մասնավոր անձանցից նյութական օգուտների ստացումը: Կաշառակերություն էր համարվում, օրինակ, երբ դատավորը, դրամ կամ նյութական ուրիշ արժեքներ վերցնելով, արդարացնում էր հանցագործին, կամ երբ եպիսկոպոսը նյութական որոշակի հատուցումով մեկին քահանա էր ձեռնադրում, կամ ասենք չէր հայտնում իր կողմից սպասարկվող շրջանում մծղնեության տարածված լինելու, կամ մծղնեականների գործունեության մասին²:

Չոշաքաղություն էր համարվում դրամ կամ ընդհանրապես նյութական արժեքների գջլումը՝ պաշտոնական կամ հոգևոր դիրքի չարաշահումով, նվերներ վերցնելու անվան տակ, մարդկանց կողոպտումը: Չոշաքաղ էր դիտվում, օրինակ, այն քահանան, որը, հարսանիքի, կնունքի, թաղման ծեսերը կատարելով շինականներից դրամ կամ նյութական արժեքներ էր շորթում կամ, այսպես կոչված, հողադրամ էր վերցնում: Որպես հանցավոր արարք գոշաքաղությունը սերտորեն առնչվում էր կաշառակերության հետ: Դրությունն այնպես էր, որ մեր կրոնական և աշխարհիկ օրենքների նորմերն այդ երկու հանցակազմերը հաճախ չէին սահմանազատում իրարից, դրանց մեջ կաշառք, կաշառակերություն և գոշաքաղություն տերմինները, որպես կանոն, օգտագործվում էին միաժամանակ³:

Միմոնականությունը դա շահադիտական նպատակներով՝ կաշառքի միջոցով

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (156)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ձեռնադրվելն է, փողով հոգևոր կոչում ստանալը: Կաշառատվությունը կամ կաշառք տալը նույնպես հանցագործություն է, որովհետև մարդիկ պետական, հոգևոր կամ հասարակական-քաղաքական դիրք ունեցող անձանց նյութական օգուտներ տալով, այլ կերպ ասած՝ նրանց գնելով, նրանց գործունեությունը հարմարեցնում էին իրենց սեփական շահերին ու պահանջներին, կամ, ինչպես ժողովրդական իմաստուն առածն է ասում, կուրացնում էին նրանց ու շահում դրանից⁴:

Պրոֆեսոր Թովմասյանի գնահատմամբ նշված հանցագործություններից հին և միջնադարյան Հայաստանում ամենատարածվածն ու ամենավտանգավորը կաշառակերությունն էր, այսինքն՝ կաշառք ստանալը: Ըստ նրա՝ դրա տարածվածության ու բարձր վտանգավորության մասին միաբերան վկայում են համարյա մեր բոլոր պատմիչները՝ սկսած հինգերորդ և հետագա դարերից: Նրանց հաղորդումներից պարզ կերպով երևում է, որ կաշառք վերցնելու ախտով վարակված են եղել պետական, քաղաքական, հասարակական, դատական և եկեղեցական-հոգևոր սանդուղքում դիրք գրաված գործիչները: Հեղինակը վկայակոչելով Մովսես Խորենացուն նշում է, որ վերջինս կաշառակեր է անվանում վարդապետներին, իշխաններին ու մանավանդ՝ դատավորներին: «Ողբ»-ի մեջ Խորենացին համակրանքով չի արտահայտվում նաև մյուսների՝ կրոնավորների, վիճակավորների, աշխարհական գործիչների և զինվորականների մասին⁵:

Հարկավոր է նկատել, որ հին Հայաստանում կաշառքը տրվել է տարբեր նպատակների համար: Եղիշեի վկայությամբ Վարդանանց պատերազմի նախօրեին պարսկասեր տարբերը կաշառքը միջոց էին դարձրել քաղաքական նպատակների հասնելու համար: Հայոց մարզպանը, ըստ Եղիշեի, պարսկական արքունիքից բերել էր նաև շատ դրամ և գաղտնի սրա-նրա գրպանն էր դնում, իբր թե պարզև ու պատիվ էր տալիս և մեծ նենգությամբ անմեղ

մարդկանց հրապուրում էր ու իր կողմը քաշում⁶: Փավստոս Բուզանդը պատմում է, թե մի առիթով ինչպես Անդոկը կաշառքի միջոցով աշխատում էր պարսից թագավոր Շապուհին ու հայոց թագավոր Արշակին գժտեցնել: Իր նպատակին հասնելու համար Անդոկը մեծ քանակությամբ ոսկի է տալիս հայոց Վասակ գորավարին, կաշառում բոլոր մեծամեծներին, որոնք իրենց համաձայնությունն են տալիս նրա համար աշխատելու⁷: Բուզանդի այս հաղորդումից երևում է, որ հին Հայաստանում հանցավոր տարբերը կաշառքի միջոցով հետապնդում էին նույնիսկ քաղաքական ստոր նպատակներ՝ գժտեցնել և միմյանց դեմ պատերազմի հանել տարբեր պետությունների կամ իշխանությունների: Եվ ճշմարտությունը պահանջում է ասել, որ դա նրանց երբեմն հաջողվում էր:

Կաշառակերության, զոչաքաղության, սիմոնիականության և կաշառատվության որպես հանցավոր արարքների պատժելիության անհրաժեշտության մասին առաջին խրատական դարձվածքների ու պաշտոնական իրավանդների մենք հանդիպում ենք մեր եկեղեցական-կանոնական իրավունքի հուշարձաններում: Նշված դարձվածքների ու նորմերի աղբյուրները հանդիսացել են մասամբ մովսիսական օրենքները, մասամբ էլ օտար ծագում ունեցող կանոնական օրինադրությունները: Չմայելով այդ փաստին՝ դրանց կազմավորման ու առաջացման գործում ամենավճռական դերը կատարել է հայ քաղաքական-իրավական միտքը այս բառի գիտական իմաստով:

Հայաստանի նախալուսավորիչ Թադևոս Առաքյալին ու, այսպես կոչված, սուրբ Սահակին վերագրվող կանոններում Նիկայի ժողովի, Վաղարշապատի եկեղեցական ժողովների, Շահապիվանի ժողովի, մանդակունուն վերագրվող, Անիի ու Հարքի եկեղեցական ժողովների և մյուս համարյա բոլոր ժողովների կողմից ընդունված կանոնադրություններում կարմիր թելի մման այն միտքն է գար-

Քրեական իրավունք

գացվում, որ կաշառքը, զոչաքաղությունը, սինոնականությունը և այլ նման արարքները որպես «բոլոր չարիքների արմատ հանդիսացող», «աստծու իրավունքը ծախող» արարքներ, որպես «Հուդայի և կախարդ Սիմոնի ախտի» արտահայտություններ, պետք է խստորեն հետապնդվեն և դրանց կատարողները պետք է անողորքաբար պատժվեն: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այդ կանոնադրությունները վերոհիշյալ արարքների սուբյեկտների նկատմամբ սահմանում էին թե՛ ըստ էության քրեադատական պատիժներ և թե՛ եկեղեցական-կանոնական պատիժներ: Սկզբունքն այն էր, որ հանցագործները պետք է պատժվեին միաժամանակ՝ թե՛ ֆիզիկապես և թե՛ հոգեպես: Երկարամյա տարածն ու տարաբովանդակ ապաշխարանքը, պաշտոնագրկումը, եկեղեցուց հեռացնելը, բանադրանքը, եկեղեցական նզովքը, աղվեսադրոշմը այն հիմնական պատժամիջոցներն էին, որ մեր կանոնագրքի կանոնադրությունների ուժով կիրառվում էին մեղավորների նկատմամբ⁸:

Կաշառակերության և դրան առնչվող մյուս հանցավոր արարքների քրեաիրավական էությունն ավելի պարզ դարձնելու նկատառումներով կանոնագրքում ժամանակի ընթացքում մտցված կանոնադրություններից որոշ մեջբերումներ կատարենք: Շահապիվանի ժողովում ընդունված խիստ, իսկ երբեմն էլ դաժան կանոնների մեջ հաճախ էր հիշատակվում այդ հանցագործությունների պատժելիության մասին: Նշված հուշարձանի 20-րդ կանոնը, օրինակ, ազդարարում էր, որ եթե քահանան իմանում էր ժողովրդի մեջ մծղնյա կա ու չէր հայտնում եպիսկոպոսին, նա ենթարկվում էր մծղնեությանը հարող անձի համար նշանակված պատժին, այսինքն՝ աղվեսադրոշմանը կամ որ նույնն է խառանադրոշմանը և առմիշտ զրկվում էր քահանայությանը զբաղվելու իրավունքից: Եթե հաստատվել է, որ քահանան հայտնել էր եպիսկոպոսին ու ցույց տվել մծղնեականներին, բայց եպիսկոպոսը կաշառք առնելով կամ աշառությամբ, իր դիրքը չա-

րաշահելով մծղնեականներին օգնել, այսինքն՝ հովանավորել ու թաքցրել էր, նման եպիսկոպոսը զրկվում էր իր աթոռից ու նզովվում էր: Եթե եպիսկոպոսը ցանկանում էր հանցագործներին պատժել, սակայն վերջիններս ներկայանում էին աշխարհիկ իշխանությանը, այսինքն՝ գավառի իշխանին, նախարարին կամ գյուղի գլխավորին և սրանց օգնությանն էին դիմում ու վերջիններս էլ պաշտպան կանգնելով, կաշառք վերցնելով կամ աշառությամբ, կամ այլ նկատառումներով մծղնեականներին հովանավորում ու թաքցնում էին, իրենց այդ արարքների համար իշխանությունների այդ ներկայացուցիչներն ու գործիչները հայտարարվում էին նզովված և զրկվում էին եկեղեցի մտնելու, այնտեղ աղոթելու իրավունքից այնքան ժամանակ, քանի մծղնեականներին չէին հանձնել համապատասխան մարմիններին կամ համապատասխան պաշտոնատար անձանց ձեռքը: Ավելի հետաքրքիր բովանդակություն ունի նույն հուշարձանի 16-րդ կանոնը, որտեղ կաշառքի և դրան առնչվող մյուս արարքների սուբյեկտների նկատմամբ սահմանվում են քրեական և եկեղեցական-կանոնական խիստ պատիժներ: Նիկայի ժողովի 15-րդ կանոնը նույնպես խստիվ կերպով դատապարտում էր հոգևոր սպասավորների տարատեսակ ու տարաբովանդակ չարաշահումները և դրանց թվում կաշառքը: Այս կանոնից պարզ կերպով երևում է, որ եպիսկոպոսները և մյուս ավելի վերադաս հոգևոր գործիչները, հաճախ չարաշահելով իրենց դիրքը, կաշառք են առաջարկել կամ վերցրել: Այդ արարքները դասակարգային-հասարակական այնքան բարձր վտանգավորություն են ներկայացրել, որ ժամանակին մեղավորներն առմիշտ զրկվել են պաշտամունքի գործի բնագավառում իբրև հոգևոր սպասավորներ գործելու կամ իբրև քարոզիչներ աշխատելու իրավունքից:

Կանոնը տվյալ դեպքում մեզ համար մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում հասկանալի պատճառով, այն համարյա անփոփոխ կերպով գործել է Հայաստա-

նում, մտցվել է մեր կանոնագրքում ու սրանից էլ անցել է աշխարհիկ օրենքների՝ Մխիթար Գոշի Դատաստանագրքի և Սմբատ Սպարապետի օրենագրքի մեջ, կազմելով սրանցից առաջինի առաջին մասի 49-րդ և Սմբատ Սպարապետի դատաստանագրքի 53-րդ հոդվածների բովանդակությունը:

Կանոնագրքի մեջ մտած մեկ այլ կարգի հուշարձանների կանոններից երևում է, որ կաշառքը, այդ թվում՝ առանձնապես հոգևոր ձեռնադրության համար կատարվող կաշառակերությունն ու կաշառատվությունն իրենց զգացնել են տվել նաև հետագա դարերում: XIII դարի առաջին կեսին տեղի ունեցած Սսի եկեղեցական ժողովում ընդունված կանոնադրության մեջ ասվում է, որ ձեռնադրությանն արժանի են արժանավորները: Այն պետք է տեղի ունենա առանց կաշառքի: Դրանից հետո միայն մարդիկ կարող են եպիսկոպոսական հոգևոր աստիճանի տիրանալ մեծաքանակ մարդկանց վկայությամբ և թեմի կամքով՝ առանց կաշառքի:

Կաշառքի և դրա հետ կապված հանցավոր արարքների էության ու պատժելիության հարցը չի անտեսվել Դավիթ Ավակյա որդու, Մխիթար Գոշի և Սմբատ Սպարապետի մոտ: Նրանցից առաջինն այդ հարցը շոշափել է իր կանոնադրության մի քանի հոդվածներում, որոնցից հիմնականները երկուսն են՝ 35-րդ և 98-րդ հոդվածները: Դրանցից պարզ կերպով երևում է, որ պատմական այդ շրջանում, այսինքն՝ XI-XII դարերում Աղվանից աշխարհում բնակվող հայերի մեջ լայնորեն տարածված են եղել կաշառքն ու դրան առնչվող հանցագործությունները: Հոդվածում խոսվում է կաշառակերության, շնորհավաճառության, եկեղեցական պաշտոնների հափշտակման, կաշառքով ամուսնալուծություն կատարելու կամ, ընդհակառակը, ամուսնություն կնքելու, նույն կարգով երեխաներին ուսուցանելու, վարձով հանգուցյալին թաղելու, հաղորդություն տալու և ուրիշ արարքների մասին: Այդ արարքներն այն ժամանակ խստորեն

պատժվում էին երկարամյա ապաշխարանքով, պաշտոնանկությամբ և այլն: Ավակյա որդին դառնությամբ զանգատվում է, որ տարածված կաշառքի ու չարաշահումների հետևանքով ուրիշ վատ երևույթներ էլ են տեղի ունենում:

Հարկ է նկատել, որ կաշառքի և դրան առնչվող մյուս հանցագործությունների իրավաբանական բնորոշման ու դրանց պատժելիության հարցն առավել լրիվությամբ է լուծվում Մխիթար Գոշի և Սմբատ Սպարապետի դատաստանագրքերում:

Մխիթար Գոշի Դատաստանագրքում հեղինակը դրել է կաշառակերության, որպես հանրորեն վտանգավոր արարքի պարսավանքի հիմքը նշելով. «Եվ արդ, մախ՝ այն մասին խոսենք, որ պարտավորություն է, որպեսզի դատավորները գովեստ ու պարզեն ստանան թագավորներից, որպեսզի չլինի թե ճանճրանան դատ վարելուց, նույնը լինի եկեղեցու դատավորների համար, որ են եպիսկոպոսները. **նրանք մեծամեծ պարզենք ստանան կաթողիկոսից և լիությամբ, որպեսզի չլինի թե աղքատության պատճառով Աստծո ուղիղ դատաստանը թյուրեն**»⁹: Այս մտքի տրամաբանական շարունակությունն է Դատաստանագրքի «Ե» գլխում (որտեղ խոսվում է այն մասին, թե ինչ է դատաստանը. ումից և թե ում է ավանդվել դատաստան գործելը), նշված է հետևյալ պահանջը. «Քանզի, ըստ օրենքի հատուկ են դատավորները և ըստ պատահմունքի էին թագավորները, մարգարեները և քահանաները նաև լինում դատավորներ, ինչպես նախապես ասվել էր: Այլ, քանի որ մեր մեջ այսպիսի կարգ է առաջացել, թե դատաստանի գրվածքները հարկ է ավանդել եպիսկոպոսների ձեռքով, որովհետև մեզ դրսիններից ոչ մեկը իմաստության չի վարժել: Եվ որովհետև այժմ եպիսկոպոսներին է հանձնված հոգ տանել թե եկեղեցականներին, թե աշխարհականներին և եպիսկոպոսների հետ, ըստ պատահմունքի /դատավորներ/ լինեն իշխանները և ժողովրդի գլխավորները, նաև՝ քահանաներից ու վարդապետներից իմաստունները,

Քրեական իրավունք

սակայն այս բաների ավանդապահները եպիսկոպոսները լինեն: **Քայց երբեք այն եպիսկոպոսները, որ տգետ են և արծաթասեր, այլ՝ գիտունները, որոնք ըստ Հիսուսի Խոսքի՝ ճշմարիտ օրենքների և պատվիրանների մեջ են վարժված: /.../»:**

Առավել ուշագրավ է Դատաստանագրքի «Ձ» գլուխը, որում ուղղակիորեն խոսվում է կաշառքի արգելքի մասին: Այսպես, կարդում ենք. «Արժանը այն է, որ դատավորները լինեն անկաշառ, որովհետև կաշառքը կորսացնում է իմաստունի աչքերը, ինչպես որ գրված է, թե՛ իրավունք հաստատելու համար նա կաշառք չառնի, և ով այդպես կանի, նա հավիտյան չի սասանվելու: /.../»:

Եվ արդ, չի կարելի թյուրեղ արդար դատաստանը հանուն կաշառքի, թող տխմարները չգայթակղվեն և չելնեն զնան այլազգիների մոտ դատաստանի, այլ համարձակ լինեն ասելու, ինչպես Քրիստոսն է ասել՝ թեպետ և դատեն էլ, բայց իմ դատաստանը արդար է /.../»:

/.../ Մի կաշառեք դատավորներին, հափշտակելով ձեր ընկերների ինչքերը, ախտավորվելով արծաթասիրությամբ, որն է արմատը բոլոր չարիքների/...»:

Դատաստանագրքի «ԼԸ» գլխում, որը վերնագրված է դատավորների մասին նշված է. «Կարգեցին առաքյալները և դրեցին հաստատությանը, թե նրանք, ովքեր դատավորի աստիճան ունեն և դատաստան անելու իրավունք, եթե թերանան իրենց պարտավորությունների մեջ և երեսանց աշառություն անելով պարտավորեցնեն արդարին, իսկ պարտավորին արդարացնեն, այլևս չթողնեն դատավորության կարգի մեջ և պատուհասի տրվելով, կշտամբվեն, որովհետև Մովսեսի Աստվածային ձեռքով գրված օրենքները չիմացան, որ ասում է. «Դատաստանի իրավունքը մի՛ շեղիր» և «իրավունք պահելու համար կաշառք մի՛ վերցրու»: Դատավորների դատաստանից և կանոնական հրամաններից ուսուցանվեցինք, թե ովքեր եկեղեցական դատավորներ են, չլինի թե ոմանց մյուսներից ավելի պատվեն դա-

տաստանի ժամանակ, այլ եթե իշխանը դատաստանի զնա և նրա հետ աղքատ ոմն, երկուսին միասին կանգնեցնեն և Աստծո օրենքով դատ անեն նրանց միջև, և արծաթ չառնեն և չթյուրեն ճշմարիտ դատաստանը, քանզի Աստված վրեժխնդիր է դատավորներից՝ իր օրենքների համեմատ»:

Դատաստանագրքի «ՃԻԸ» գլխում՝ իրավունքները պահելու մասին ասանված է. «Եկվորի, որքի և այրու իրավունքները մի՛ շեղիր: Դատավորների համար է օրենքը դրված, որ դատը չվարեն կաշառքներով և այլ պատրանքներով /ակնկալիքներով/ և օրինակ լինեն ուրիշների համար, իսկ ով իրավունքները շեղի, նա ընկնի իր պատվից»:

Ինչպես տեսնում ենք Մխիթար Գոշի Դատաստանագրքում դատապարտելի է համարվում ինչպես կաշառք տալը, այնպես էլ կաշառք վերցնելը: Թեև խոսքը հիմնականում հոգևոր և աշխարհական դատավորների կողմից կաշառք վերցնելու մասին է, սակայն մեզ համար կարևոր է այն, որ այդ երևույթը միջնադարյան Հայաստանում եղել է պատժելի:

1265 թվականին Կիլիկիայում Սմբատ Սպարապետը՝ թագավորադեղալյրն ու հեծելագործի հրամանատարը, գրեց իր Դատաստանագիրքը՝ Կիլիկյան հայկական թագավորության պաշտոնական օրենսգիրքը: Այս դատաստանագրքի կաշառակերության արգելքին վերաբերող դրույթներին չենք անդրադառնա, քանի որ մասնագետների վկայությամբ Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագիրքը այլ բան չէ, քան Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքը որոշ փոփոխություններով ու լրացումներով, որ կատարել է Սմբատը տեղի պայմաններին համապատասխան¹⁰:

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ հին և միջնադարյան Հայաստանում հստակ պատկերացում է եղել կաշառակերության մասին, ինչը կարելի է բացատրել նաև այդ երևույթի գործնականում գոյություն ունենալու հանգամանքով, որով

պայմանավորված անհրաժեշտություն էր առաջացել այդ արարքը նախատեսել տարբեր կանոնագրքերում, դատաստանագրքերում և այլն:

Մեզ հետաքրքրող մասով օրենսդրական բուռն զարգացումները հիմնականում տեղի են ունեցել 20-րդ դարի սկզբներին և մասնավորապես խորհրդային ժամանակաշրջանում:

Հայաստանի առաջին հանրապետության տարիներին (1918-1920թթ.) դեռևս գործում էին Յարական Ռուսաստանի պետական կառույցները: Այս հանգամանքը մտածված քայլ էր՝ հաշվի առնելով այն ժամանակվա Ռուսաստանի հարուստ իրավական բազան: 1918 թվականի դեկտեմբերի 6-ին Հայաստանի Խորհուրդը օրենք ընդունեց «Նախկին Ռուսաստանի կայսրության օրենքների գործադրման մասին Հայաստանի տերիտորիայի վրա»¹¹: Նշյալ օրենքում ամրագրված էր. «Հայաստանի Հանրապետության տերիտորիայի վրա գործադրվում են ժամանակավորապես նախկին Ռուսական կայսրության օրենքները՝ ժամանակավոր կառավարության, Անդրկովկասյան կոմիսարիատի և Մեյմի ու Հայաստանի Խորհուրդի փոփոխություններով և լրացումներով»: Նույն օրը Հայաստանի Խորհուրդը օրենքներ է ընդունել նաև Ռուսական Կայսրության դատական համակարգի ներմուծման մասին:

Հայաստանի քրեական օրենսդրությունը խորհրդային ժամանակաշրջանում հիմնականում խարսխված էր խորհրդային պետության, ավելի կոնկրետ՝ խորհրդային Ռուսաստանի քրեական քաղաքականության վրա: Հայաստանի Հանրապետությունը խորհրդայնացման ողջ ժամանակահատվածում գուրկ է եղել նշյալ ոլորտում ինքնուրույն քրեական քաղաքականություն իրականացնելուց, իսկ ստացված ժառանգությունը, ըստ էության, կիրառվել է հետխորհրդային ժամանակաշրջանում:

1917 թվականի Հոկտեմբերյան հեղափոխության արդյունքում մինչ այդ գործող ռուսական օրենսդրությունը, այդ թվում

նաև քրեականը անվանվեց բուրժուական, իսկ ըստ հետևանքի՝ անպիտան: Ժողովրդական Կոմիսարների Խորհրդի (ԺԿԽ) և Համառուսական Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեի (ՀԿԳԿ) «Դատարանի մասին» 24.11.1917թ. թիվ 1 և 07.03.1918թ. թիվ 2 դեկրետների¹² համաձայն՝ դրանք չեղյալ ճանաչվեցին: Փոխարենը նոր իշխանությունը սկսեց նոր գաղափարական հենքին համապատասխան մշակել իր օրենսդրությունը: Բազմիցս գրականությունում նշվել է, որ խորհրդային քրեական իրավունքը լուրջ տարբերվել է բուրժուականից, առ այն, որ պաշտպանել է հասարակական հարաբերությունների այլ համակարգ: Սակայն միևնույն ժամանակ խորհրդային քրեական օրենսդրության բազմաթիվ սահմանումներ չեն տարբերվել բուրժուական քրեական օրենքների սահմանումներից, քանի որ դրանք նույնպես պաշտպանել են համամարդկային արժեքներ¹³: Սա վերաբերում է նաև կաշառակերության համար պատասխանատվության մասին դրույթներին:

Որպես համեմատություն կարելի է ներկայացնել Ռուսաստանում 1845 թվականին մեկնարկված հանցավորության դեմ քրեաիրավական պայքարի նոր փուլը, որը մարմնավորվեց «Քրեական և ուղղիչ պատիժների մասին» օրենքների ժողովածուի¹⁴ հրապարակմամբ:

Օրենքների ժողովածուի 6-րդ գլուխը կոչվում էր «О МЗДОИМСТВЕ И ЛИХОИМСТВЕ»¹⁵: Օրենքում բացակայում էր այս հասկացությունների սահմանումը: Դատական պրակտիկայում «լիխոիմստվո» համարվում էր պաշտոնատար անձի կողմից նվերի ընդունում այնպիսի գործողության կատարման կամ անգործության համար, որը հանդիսանում էր իր ծառայողական պարտականությունների խախտում: Եթե պաշտոնատար անձը կաշառքի դիմաց կատարում էր գործողություն կամ անգործություն իր իրավասության շրջանակում, ապա այդ հանցագործությունը համարվում էր «մղղոիմստվո»:

Քրեական իրավունք

Գոյություն ունեւո մգոդիմստվոյի երկու տեսակ՝ կաշառք և կաշառք-շնորհակալութիւն: Կատարված արարքի բնութից կախված՝ կաշառակերութիւն համար քրեական պատասխանատւութիւնն ստարբերակված մոտեցումն անխոս կարելի է դրական ճանաչել այդ ժամանակաշրջանի ռուսական օրենսդրութիւնն համար: Թեպետ կարող ենք փաստել, որ չի կորցրել իր արդիականութիւնը նաև ներկա օրերին՝ նմանատիպ իրավակարգավորումն ապահովելու պարագայում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կաշառք-շնորհակալութիւնը, իր լատենտայնութիւնը, մեր օրերում լայն տարածում է գտել, վեր է ածվել արդեն ավանդույթի և անպատժելիութիւնն մթնոլորտ ձևավորել:

Կաշառակերութիւնն ցանկացած դրսևորման օբյեկտիվ կողմի անհրաժեշտ պայման էր համարվում չինովնիկի արարքի և նրա ծառայողական գործողութիւնների միջև կապը:

Սուբյեկտիվ կողմի տեսանկյունից թե մգոդիմստվոն և թե լիխոնստվոն միշտ հանդիսացել են դիտավորյալ հանցագործութիւններ:

Ըստ օրենքների ժողովածուի՝ լիխոնստվոյի հանցակազմի մեջ ներառված էին նաև այնպիսի դեպքեր, երբ կաշառքը կամ, այսպէս կոչված, նվերը չկա կամ ընդհանուր առմամբ դրա գոյութիւնն ապացուցված չի եղել, սակայն ոմն երրորդ անձ մեղադրյալի հակաօրինական գործողութիւնների արդյունքում՝ անօրինական եկամուտ է ստացել: Այս դրույթը հետաքրքրական է այնքանով, որ քրեական պատասխանատւութիւնն ենթարկելու հնարավորութիւնները կաշառակերութիւնն համար լայնացվել էին:

Վերլուծելով մգոդիմստվոյի և լիխոնստվոյի օբյեկտիվ կողմի հատկանիշների վերաբերյալ օրենքի ժողովածուի մեջ ամրագրված դրույթները, հարկ է նշել, որ նշյալ հանցագործութիւնների ավարտման պահը համարվել է նվերի խոստացումը և դրա ընդունման համաձայնութիւնն ստալը:

Բացի այդ, կաշառակերութիւնն համար քրեական պատասխանատւութիւնն առաջացման համար կարևորվել է այն հանգամանքը, թե արդյոք տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում: Շորթման տակ օրենքների ժողովածուն հասկացել է «ֆիզիկական և բարոյական բռնութիւնը», որը կիրառվել է պաշտոնատար անձի կողմից օգտագործելով իր պաշտոնական դիրքը՝ տուժողից ապօրինաբար դրամ կամ այլ գույք ստանալու համար:

Բացի վերը նշվածից, Օրենքների ժողովածուն քրեական պատասխանատւութիւն է նախատեսել կաշառատուների, միջնորդների և հանցակիցների համար: Միևնույն ժամանակ հանցագործութիւնն սուբյեկտներ կարող էին համարվել ոչ միայն պաշտոնատար, այլև մասնավոր անձինք:

Այսպիսով, Ֆարական Ռուսաստանի օրենսդրութիւնն համաձայն, կաշառակերութիւնն քրեաիրավական գնահատականը և համապատասխանաբար քրեական պատիժների նշանակումը կախված էր միշտք հանգամանքներից:

Արարքի որակման համար էական նշանակութիւն է ունեցել գործողութիւնների բնութիւնը, որոնք կատարվել են կաշառքի համար (իրավաչափ կամ անօրինական), կաշառք տալու կամ ստանալու միջոցը (տեղի է ունեցել արդյոք շորթում): Դրա հետ մեկտեղ նաև արարքի որակման հարցը շաղկապված էր կաշառքի առարկայի փոխանցման ժամանակի և դրանով պայմանավորված չինովնիկի համապատասխան գործողութիւնների կատարման հետ: Բացի այդ, կաշառակերութիւնն հետ կապված հանցագործութիւնն ավարտված էր համարվում պարգևավճարի խոստացման և այն ընդունելու համաձայնութիւնն պահից: Նմանատիպ մոտեցումներ այժմ նաև առկա են գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքում:

1903 թվականին ընդունված քրեական օրենքների ժողովածուն նոր քայլ դարձավ քրեական օրենսդրութիւնն զարգացման հարցում, այդ թվում՝ կաշառակերութիւնն

համար պատասխանատվության խնդրում: Այնտեղ մանրամասն ներկայացվել էին նշյալ հանցավոր արարքների համար նախատեսված պատասխանատվության տարատեսակ հիմնահարցերը: Այսպես, ծառայողի կողմից կաշառք ստանալու երեք իրավիճակներ էին նախատեսվում՝

- հասարակ մզոտիմսովո, երբ կաշառքն ընդունվում է արդեն իսկ ծառայողի կողմից կատարված արարքի համար, որն իր ծառայողական պարտականությունների շրջանակում է եղել,

- որակյալ մզոտիմսովո - կաշառքի ստացում, որն ակնհայտ նախատեսված է եղել ծառայողին իր ծառայության մասով այդպիսի արարք կատարելուն դրդելու համար,

- լիխտիմսովո՝ կաշառքի ստացում անօրինական կամ հանցավոր արարք կատարելու համար:

Բացի այդ, օրենքների ժողովածուն պատասխանատվություն էր սահմանում կաշառքի շորթման տարատեսակ եղանակների և կաշառակերության աջակցության համար: Դրա հետ մեկտեղ, կաշառքի շորթումը մեկնաբանվում էր բավականին լայն: Ըստ էության, ծառայողի կողմից կաշառքի ցանկացած պահանջ, ինչպես մինչ արարքի կատարումը, այնպես էլ արդեն իսկ կատարված արարքի համար համարվում էր շորթում: Առավել խիստ պատասխանատվություն էր նախատեսվում, երբ ծառայողի արարքը հանցագործություն էր եղել կամ ծառայողական զանցանք, ինչպես նաև, երբ կաշառքը ստացվել էր ծառայության մասով ճնշումների կիրառման կամ այդպիսիք կիրառելու սպառնալիքի ճանապարհով:

Ինչպես տեսնում ենք, Ցարական Ռուսաստանի քրեական օրենսդրությունը բավականին զարգացած է եղել և ընդհանուր առմամբ հիմք է ծառայել իրավունքի հետագա կատարելագործման համար:

Վերադառնալով խորհրդային ժամանակաշրջան՝ նշենք, որ ԺԿԽ-ի կողմից 1918 թվականի մայիսի 8-ին ընդունվեց «Կաշառակերության մասին» դեկրետը,

որում ամրագրվեցին այդ արարքների հիմնական հատկանիշները: Դեկրետի դրույթներին համապատասխան՝ կաշառակերության համար պատժվում էին այն անօրինակներ, որոնք մեղավոր էին իրենց ծառայողական պարտականությունների շրջանակում կատարվող արարքի դիմաց կաշառքի ստացման համար կամ այլ գերատեսչության պաշտոնատար անօրինակություն կազմող արարքի կատարմանը աջակցելու համար: Կաշառակերների հետ մեկտեղ քրեական պատասխանատվության էին ենթակա նաև այն անօրինակներ, ովքեր մեղավոր էին կաշառք տալու, դրդելու, միջնորդելու համար և բոլոր նրանք, ովքեր առնչվել էին կաշառք տալու հետ: Կաշառք տալու կամ ստանալու փորձը պատժվում էր որպես ավարտված հանցագործություն: Դեկրետում սահմանվում էին նաև մի շարք որակյալ հատկանիշներ՝ ծառայողի հատուկ իրավասությունները, ծառայողի կողմից իր պարտականությունների խախտումը, շորթումը:

Նշյալ դեկրետը սահմանում էր պատասխանատվության դասակարգային սկզբունքը. «Եթե անձը, ով մեղավոր է կաշառք տալու կամ ստանալու մեջ, պատկանում է ունևոր դասին և կաշառք է օգտագործում սեփականության իրավունքի հետ կապված արտոնություններ պահելու կամ ստանալու համար, ապա պատժվում է առավել ծանր, տեղի հարկադիր աշխատանքների և նրա ողջ գույքը ենթակա էր բռնագրավման»¹⁶:

Որոշ ժամանակ անց, ելնելով պետությունում տիրող կոռուպցիոն դրսևորումների՝ կաշառակերության և կոռուպցիայի այլ տեսակների հետ կապված իրական վիճակից՝ երկրի ղեկավարությունը քայլեր ձեռնարկեց հակակոռուպցիոն օրենսդրության հետագա մշակման և կատարելագործման ուղղությամբ: 1921 թվականի օգոստոսի 16-ին կաշառակերության դեմ պայքարի մասին դեկրետում առավել հստակ սահմանվեց կաշառքի ստացումը, որպես որակյալ հատկանիշ նախատեսվեց քրեական պատասխանատվություն՝

Քրեական իրավունք

կաշառակերներին օժանդակելու և թաքցնելու համար: Բացի այդ, նշյալ դեկրետը նախատեսում էր խրախուսական նորմ՝ կաշառատուների համար քրեական պատժից ազատելու հիմք, որն արտահայտվում է ժամանակին կաշառքի շորթման մասին հայտնելու կամ գործի բացահայտմանը օժանդակելու գործողություններով¹⁷:

ՆԷՊ-ի տարիներին երկրում կոռուպցիոն հանցագործությունների հերթական ան նկատվեց, որի հետ կապված՝ խորհրդային առաջին քրեական օրենսգրքում 1922թ. կաշառք ստանալու համար առավելագույն պատիժ սահմանվեց մահապատիժը: Ավելի ուշ ՀԿԳԿ 1922 թվականի հոկտեմբերի 9-ի դեկրետով փոփոխություն կատարվեց քրեական օրենսգրքի 114-րդ հոդվածում, որի ուժով պատժի առավելագույն միջոցի կիրառման հնարավորություն նախատեսվեց նաև կաշառք տալու համար, իսկ 1922 թվականի հոկտեմբերի 19-ի դեկրետում նշյալ իրավանորմերին հետադարձ ուժ տրվեց:

1922 թվականի հոկտեմբերի 9-ի դեկրետի խմբագրությամբ ՌԽՖՍՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն էր սահմանում կաշառքի ստացման հասարակ ձևի համար, 2-րդ մասը՝ որակյալ հանցակազմերի համար, որի դիսպոզիցիան սահմանում էր. «Կաշառքի ստացումը, որը կատարվել է ծանրացուցիչ հանգամանքներում, այն է՝

ա. կաշառք ընդունող պաշտոնատար անձի պատասխանատու դիրքը,

բ. եթե կաշառքի արդյունքում պետությանը պատճառվել է կամ կարող էր պատճառվել գույքային վնաս,

գ. կաշառքի համար նախկինում դատված լինելը կամ բազմակի կաշառքի ստացումը,

դ. եթե կաշառք ստացողի կողմից թույլ է տրվել կաշառքի շորթում...»:

Նշյալ դեկրետով ավելացվեց նաև 114ա-րդ հոդվածը, որը պատասխանատվություն էր նախատեսում կաշառք տալու,

կաշառքի միջնորդության համար, ինչպես նաև կաշառակերությանը որևէ կերպ օժանդակելու կամ կանխարգելիչ միջոցառումներ չձեռնարկելու համար:

Տվյալ հոդվածում նախատեսվում էին նաև քրեական պատժից ազատելու հիմքեր այն անձանց համար, ովքեր մեղավոր էին կաշառակերության համար: Օրենքն ասում էր. «Անձինք, ովքեր ընկնում են սույն և նախորդ հոդվածների գործողության տակ, կարող են ազատվել դատական կարգով պատժից այն դեպքում՝

ա. եթե նրանք կամավոր և անմիջապես կհայտնեն կաշառքի շորթման մասին,

բ. եթե ժամանակին տրված ցուցմունքներով և հաղորդումներով կաջակցեն կաշառակերության մասին գործի բացահայտմանը»:

Նշվածից կարելի է եզրակացնել, որ կաշառակերության համար քրեական պատժից ազատվելու հնարավորություն, կաշառատուից բացի, ընձեռվում էր նաև կաշառակերին, իսկ առաջին պայմանի դեպքում հատկանշական է նաև հանցագործության մասին հայտնելու համար նախատեսված ժամանակային պահանջը՝ «անմիջապես»: Կարծում ենք, որ շորթման դեպքում մնան պահանջի առկայությունն արդարացված չէ, նույնիսկ սխալ, սակայն հաշվի առնելով մարդու հոգեբանական առանձնահատկությունները, արարքի վտանգավորությունը, կոնկրետ մնան մոտեցմամբ երևույթի դեմ պայքարի միջոցի նախականխիչ նշանակություն ձեռք բերելու մեծ հավանականությունը, պետք է ընդունել, որ այն բոլորովին էլ պատահական չէ մտածված: Թերևս բացատրությունը կարող է ամփոփվել հետևյալի մեջ, որ եթե անձի նկատմամբ հանցավոր ոտնձգություն է տեղի ունենում համապատասխան չինովնիկի կողմից, իսկ բուն պահանջի չկատարման հետևանքները հանցագործությունից տուժողի կամ նրա մերձավորի նկատմամբ ֆիզիկական բնույթի վնաս կամ դրա գործադրման սպառնալիք չի առաջացնում, այլ առնչվում է անձի գույքային և ոչ նյութական իրավունքներին,

ապա հանցավոր պահանջի ընդունումը և համապատասխան արժեքի փոխանցումը նույնպես կհամարվի հանցագործություն: Ավելին, կաշառքի առարկայի փոխանցումն այս դեպքում որևէ կերպ չի արդարացվում, քանի որ անձը կարող է իր իրավունքները պաշտպանելու համար հանգիստ դիմել պետական մարմինների՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ պահանջի չկատարումը կարող է հանգեցնել ֆիզիկական բնույթի ծանր հետևանքների:

Ենթադրվում է, որ վերոնշյալ մոտեցումները լիովին համապատասխանում են քրեական օրենքի արդարության սկզբունքին:

ՌԽՖՍՀ քրեական օրենսգրքի¹⁸ 115-րդ հոդվածը նոր հանցակազմ էր պարունակում՝ «Կաշառքի պրովոկացիա», որն արտահայտվում էր պաշտոնատար անձի կողմից ակնհայտ այնպիսի իրավիճակի և պայմանների ստեղծմամբ, որոնք կաշառքի առաջարկ են հրահրում կաշառք տվողին՝ հանցագործության կատարման մեջ մերկացնելու նպատակով: Կաշառքի պրովոկացիայի նման սահմանումը հիմնականում համապատասխանում է հանցագործության պրովոկացիայի ընդհանուր հասկացությանը:

1927 թվականի հունվարի 1-ից գործողության մեջ դրվեց 1926 թվականի ՌԽՖՍՀ քրեական օրենսգրքը, որը նույնպես մահապատիժը թողեց որպես կաշառակերության համար առավելագույն պատժի միջոց: Կաշառք ստանալու դիսպոզիցիան էական փոփոխությունների չենթարկվեց: Չնայած համապատասխան հոդվածում հանցագործության սուբյեկտների շրջանակը որոշակիորեն նեղացվեց: Որպես հատուկ սուբյեկտ առաջին անգամ տրվեց պաշտոնատար անձ հասկացությունն այն դեպքում, երբ 1922 թվականի քրեական օրենսգրքով կաշառք ստանալու սուբյեկտներ էին համարվում պետական, միութենական կամ հասարակական ծառայությունում գտնվող համապատասխան անձինք: 1926 թվականի քրեական օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի ծանոթության

մեջ տրվել էր պաշտոնատար անձի հասկացությունը: Այդպիսիք էին համարվում անձինք, որոնք զբաղեցնում էին մշտապես կամ ժամանակավոր պաշտոն պետական հաստատությունում, ձեռնարկությունում, հավասարապես կազմակերպությունում կամ միավորումում, որի վրա դրված էր օրենքով որոշակի լիազորություններ՝ տնտեսական, վարչական, մասնագիտական կամ այլ համապետական գործունեության ոլորտներում՝ համապատասխան խնդիրների իրականացման առումով: Այսպիսով, պաշտոնատար անձի հասկացությունը մեկնաբանվում էր բավականին լայն: Նոր քրեական օրենսգրքը, ի տարբերություն 1922 թվականի օրենսգրքի, չէր նախատեսում կաշառք ստանալու որակյալ այնպիսի պայման, որը պատասխանատվություն կնախատեսեր կաշառքի ստացման համար, որի արդյունքում պետությանը պատճառել էր կամ կարող էր պատճառել նյութական վնաս: Մյուս տարբերությունն այն էր, որ կաշառք տալու և կաշառքի միջնորդության հանցակազմերի օրենսդրական կառուցվածքից հանվել էր պատասխանատվությունը՝ կաշառակերությանը որևէ կերպ աջակցելու կամ կանխարգելիչ միջոցառումներ չձեռնարկելու համար:

Նոր քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածում նախատեսվել էր քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հիմքեր: Այնտեղ ամրագրվել էր դրույթ, որով, ի տարբերություն հնի, քրեական պատասխանատվությունից կարող էին ազատվել միայն այն անձինք, ովքեր մեղավոր էին կաշառք տալու և կաշառքի միջնորդության համար: Քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հիմքերի ձևակերպումը նույնպես որոշակի փոփոխության էր ենթարկվել: Անձինք ազատվում էին քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրանց նկատմամբ տեղի էր ունեցել կաշառքի շորթում և եթե նրանք կաշառք տալուց անմիջապես հետո հայտնել են կատարվածի մասին: Կաշառակերի համար համապատասխան խրախուսական նորմը հանվել էր:

Քրեական իրավունք

1926 թվականի քրեական օրենսգրքի կաշառակերության մասին դրույթները պարզաբանվել են ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի Պլենումի 1946 թվականի նոյեմբերի 29-ի և 1949 թվականի հունիսի 24-ի որոշումներում: Տվյալ դեպքում հատկանշական է վերջին որոշումը «Կաշառակերության գործերով դատական պրակտիկայի մասին», ըստ որի, եթե անձը, դրդելով կաշառք տվողին, ստանում է նրանից գումար կամ այլ արժեքներ իբրև պաշտոնատար անձին փոխանցելու համար, սակայն փաստացի յուրացնում էր այն, ապա այդ հանցագործությունը դրդիչի նկատմամբ անհրաժեշտ է որակել որպես կաշառք տալու դրդություն, իսկ կաշառք տվողների նկատմամբ ինչպես կաշառք տալու փորձ»¹⁹: Այսպիսով, «կարծեցյալ» միջնորդի արարքի որակման հարցը առանց ուշադրության չի մնացել՝ չնայած լուծվել է այլ կերպ, քան այսօր: Ներկայումս այդ արարքը, միջնորդի մասով, որակվում է որպես խարդախություն, թեև Լատվիայի քրեական օրենսգրքում այն համարվում է որպես կաշառքի յուրացում: Ի դեպ, այդ արարքը կաշառքի յուրացում է դիտվել նաև Յարական Ռուսաստանի 1845 թվականի վերոնշյալ ժողովածուում²⁰:

Կաշառակերության համար քրեական պատասխանատվության մասին օրենսդրությունը երկար ժամանակ մնացել է անփոփոխ մինչև 1960 թվականը, երբ ընդունվեց ՌԽՖՍՀ նոր քրեական օրենսգրքը²¹, որը կարելի է ասել, հիմք հանդիսացավ ՀԽՍՀ քրեական օրենսգրքի ընդունման համար: Իսկ կաշառակերության դեմ պայքարի մասին հայկական օրենսդրությունն ունի գրեթե նույն էվոլյուցիան (հատկապես խորհրդային շրջանում):

Այսպես, ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը 1961 թվականի մարտի 7-ին ընդունեց և նույն թվականի հուլիսի 1-ից կիրառության մեջ դրեց նոր քրեական օրենսգրքը: Ըստ էության, այն չէր տարբերվում խորհրդային օրենսդրությունից: Օրենսգրքը մեծա-

պես հիմնվում էր խորհրդային նախկին օրենսդրության վրա: Դրա հետ մեկտեղ օրենսգրքում բացակայում էին կաշառքի պրովոկացիայի և միջնորդության մասին դրույթները: Կաշառքի միջնորդության հանցակազմն օրենսդրորեն վերականգնվեց ավելի ուշ՝ 1962 թվականի փետրվարի 22-ին: Օրենսգիրքը լրացվեց 185.1 հոդվածով:

Որպես նշյալ իրավական ակտի դրույթների հատկանշական հանգամանք, առաջին հերթին պետք նշել, որ 182-րդ հոդվածով տրվել էր պաշտոնատար անձի սահմանումը. «...Պաշտոնատար անձինք ասելով՝ հասկացվում են այն անձինք, ովքեր մշտապես կամ ժամանակավորապես իշխանության ներկայացուցիչների ֆունկցիաներ էին իրականացնում, ինչպես նաև ովքեր մշտապես կամ ժամանակավորապես պաշտոններ էին վարում պետական կամ հասարակական հիմնարկներում, կազմակերպություններում կամ ձեռնարկություններում՝ կապված կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական պարտականությունների կատարման հետ, կամ նշված հիմնարկներում, ձեռնարկություններում կամ կազմակերպություններում այդպիսի պարտականություններ են կատարում հատուկ լիազորությամբ»:

1961 թվականի քրեական օրենսգրքի ընդունումից հետո պաշտոնական հանցագործությունների կազմը ենթարկվել է բազմակի փոփոխությունների, սակայն հասարակ կաշառք ստանալու հանցակազմը գործնականորեն մնացել է անփոփոխ: 185-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան սահմանում էր. «Պաշտոնատար անձի կողմից անձամբ կամ միջնորդների միջոցով որևէ ձևով կաշառք ստանալը՝ կաշառք տվողի օգտին որևէ գործողություն կատարելու կամ չկատարելու համար, որ պաշտոնատար անձը պետք է աներ կամ կարող էր անել իր պաշտոնական դիրքի օգտագործմամբ: Նշվածից պարզ է դառնում, որ նախկինի համեմատությամբ, գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311-րդ հոդ-

վածի դիսպոզիցիայում էական առաջընթաց կա արարքի առավել հստակ բնորոշման և հասարակական հարաբերությունների շրջանակի ծավալների որոշման հարցերում, թե կաշառքի առարկայի մատուցումը «որևէ ձևով կաշառք» և թե արարքի բովանդակությամբ. «Պաշտոնատար անձի կողմից կաշառք ստանալը, այսինքն՝ պաշտոնատար անձի կողմից անձամբ կամ միջնորդի միջոցով իր կամ այլ անձի համար դրամ, գույք, գույքի նկատմամբ իրավունք, արժեթղթեր կամ որևէ այլ առավելություն ստանալը կամ պահանջելը կամ ստանալու խոստումը կամ առաջարկն ընդունելը՝ կաշառք տվողի կամ նրա ներկայացրած անձի օգտին պաշտոնատար անձի կողմից իր լիազորությունների շրջանակում որևէ գործողություն կատարելու կամ չկատարելու կամ իր պաշտոնական դիրքն օգտագործելով այդպիսի գործողություն կատարելուն կամ չկատարելուն նպաստելու կամ ծառայության գծով հովանավորության կամ թողտվության համար»:

1961 թվականի քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի հանցակազմի կառուցվածքի համաձայն, կաշառքը կարող էր վերցվել միայն հօգուտ կաշառք տվողի այնպիսի գործողությունների կատարման կամ չկատարման համար, որը պաշտոնատար անձը պետք է կատարեր կամ կարող էր կատարել՝ օգտագործելով իր ծառայողական դիրքը: Սակայն ընդհանուր հովանավորության և թողտվության դիմաց կաշառք ստանալու հնարավորության վերաբերյալ որևէ հիշատակում չկար: Միայն 1990թ. ԽՍՀՄ-ի Գերագույն դատարանի Պլենումը փորձեց վերացնել այդ օրենսդրական բացը՝ պարզաբանելով, որ նման դեպքերը ևս հանդիսանում են կաշառք ստանալ:

1961թ-ի քրեական օրենսգրքի գործողության ընթացքում կաշառք ստանալու որակյալ հատկանիշների կազմն էական փոխվեց: Ի սկզբանե, օրենսգրքի 185-րդ հոդվածում նշված էին միայն այնպիսի որակյալ հատկանիշներ, ինչպիսիք են

կաշառք ստացող պաշտոնատար անձի պատասխանատու դիրքը, կաշառակերության համար դատվածության առկայությունը, կաշառքի բազմակիությունն ու շորթումը:

1962 թվականին տեղի ունեցած փոփոխությունների արդյունքում ՀԽՍՀ քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 2-րդ մասն ուներ հետևյալ որակյալ հատկանիշները՝

- կաշառք ստանալը մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ,

- բազմիցս,

- կաշառքի շորթմամբ,

- խոշոր չափերով:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում էր կաշառք ստանալու առանձնապես որակյալ հետևյալ հատկանիշները՝

- կաշառք վերցնող պաշտոնատար անձի պատասխանատու դիրքը,

- կաշառակերության համար դատվածությունը,

- կաշառքի առանձնապես խոշոր չափերը:

Որակյալ հատկանիշների նման կազմը պահպանվեց մինչև 2003թ. նոր ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդունումը: Մինչ այդ 1997 թվականի հունիսի 20-ին ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունված օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում խոշոր չափ համարվեց Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հինգհարյուրապատիկից մինչև երկուհարյուրապատիկի չափը չգերազանցող գումարը (արժեքը), իսկ առանձնապես խոշոր չափ՝ երկուհարյուրապատիկի չափը գերազանցող գումարը (արժեքը): Այդուհանդերձ, խորհրդային օրենսդրության դրույթներն առավել խիստ քրեական պատասխանատվություն չէին սահմանում անօրինական գործողությունների կատարման դիմաց կաշառք ստանալու համար, ինչը սահմանվում է ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքով:

ՀԽՍՀ 1961թ. քրեական օրենսգրքի

Քրեական իրավունք

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (156)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

56

գործողության ընթացքում կաշառք տալու, ինչպես նաև կաշառքի միջնորդության հանցակազմերն էական բովանդակային փոփոխությունների չեն ենթարկվել: Եվ չնայած կաշառքի միջնորդության հանցակազմի օրենսդրական բովանդակությունը չփոխվեց, այն չբացառեց դատական պրակտիկայում դրա ոչ միանշանակ ընկալումը: ԽՍՀՄ-ի Գերագույն դատարանի Պլենումի 1962թ. հուլիսի 31-ին ընդունված որոշման համաձայն՝ միջնորդ էր համարվում այն անձը, ով գործելով կաշառք տվողի կամ կաշառք ստացողի խնդրանքով կամ հանձնարարությամբ, նպաստում էր կաշառք տալ-ստանալու գործընթացին կամ դրա իրականացմանը²²: Հետագայում, 1977թ. սեպտեմբերի 23-ի որոշման մեջ արտացոլվել է կաշառքի միջնորդի հասկացության առավել նեղ ձևակերպում, որի համաձայն՝ որպես միջնորդ կարող էին հանդիսանալ միայն այն անձինք, ովքեր անմիջականորեն փոխանցել են կաշառքի առարկան, գործելով կաշառք տվողի կամ ստացողի հանձնարարությամբ²³: Չնայած միջնորդ հասկացության մնան նեղացումն արդարացված չէ, այն պահպանվել է մինչ այսօր:

Բացի վերոնշյալը, 1960-1990թթ. ընթացքում ԽՍՀՄ-ի Գերագույն դատարանի Պլենումի կողմից կաշառակերության գործերով դատական պրակտիկայի վերաբերյալ ընդունվել են նաև այլ որոշումներ, ինչպիսիք են 1970թ. հունիսի 30-ի թիվ 6 և 1990թ. մարտի 30-ի թիվ 3 որոշումները: Նշված որոշումները մեծ նշանակություն ունեին նաև կաշառակերության վերաբերյալ օրենսդրական դրույթների պրակտիկ կիրառման համար, քանի որ դրանցում տրվում էին այնպիսի հասկացությունների մեկնաբանություններ, որոնք օրենքով սահմանված չէին: Դա վերաբերում է առաջին հերթին այնպիսի հասկացությունների, ինչպիսիք են կաշառքի առարկան,

կաշառքի շորթումը, միջնորդությունը, ընդհանուր հովանավորությունը ծառայության մեջ և այլն:

ՀՀ նոր քրեական օրենսգիրքն ուժի մեջ մտավ 2003թ. օգոստոսի 1-ին: Երկրի կենսապայմանների փոփոխությունը, քաղաքական և տնտեսական համակարգերի հեղաշրջումները հանգեցրին նրան, որ օրենսդրությունն անհրաժեշտություն առաջացավ հին քրեական օրենսգրքի պաշտոնական հանցագործությունների վերաբերյալ մեկ ընդհանուր գլուխը ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում երկու գլուխների բաժանելու՝ գլուխ 22՝ «Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններ»՝ առևտրային կաշառքի առումով, և գլուխ 29՝ «Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություններ»: Դրանով իսկ օրենսդիրը եկավ այն եզրահանգման, որ պետական ծառայության ոլորտում և առևտրային կազմակերպություններում ծառայության ոլորտի հարաբերություններն անհրաժեշտ է առանձին քրեաիրավական պաշտպանության տակ վերցնել:

Կաշառակերության դեմ պայքարի վերաբերյալ Հայաստանի քրեական օրենսդրության պատմական զարգացման վերլուծության արդյունքում կարելի է գալ հետևյալ եզրահանգման.

1. *ընդհանուր առմամբ, բացառությամբ որոշ դրույթների, կարելի է ասել, որ կաշառակերության դեմ պայքարի ժամանակակից քրեական օրենսդրությունը հանդիսանում է օրենսդիրների երկարատև աշխատանքի արդյունք պետականության պատմական զարգացման ողջ ընթացքում.*

2. *կաշառակերությունը և դրան առնչվող հանցագործությունները հայ իրականությանը հայտնի հին և միջնադարյան օրենսդրական հուշարձաններում: Ընդ որում, դրանք նախատեսում էին ինչպես կաշառք ստանալը, այնպես էլ տալը: Առանձին դեպքերում նաև կաշառքի շորթումը.*

3. *կաշառակերության դեմ պայքարի*

վերաբերյալ Հայաստանի համար գերակա են եղել հատկապես Յարական Ռուսաստանի և Խորհրդային Միության քրեական օրենսդրության ազդեցությունը և այն վերջինիս հետ զուգահեռ կատարելագործվել է աստիճանաբար: Հայաստանի առաջին հանրապետությունը, ինչպես նաև ամբողջ խորհրդային պետությունը չբացառեցին նախկին իրավաբանական տեխնիկայի և սկզբունքորեն ճիշտ որոշումների կիրառման հնարավորությունը: Այդ իսկ պատճառով խորհրդային ժամանակաշրջանի քրեական օրենսդրությունն ու ժամանակակից օրենսդրությունը շատ առումներով ընդունել են Յարական Ռուսաստանի ժամանակաշրջանի օրենսդրական դրույթ-

ները՝ միաժամանակ զարգացնելով դրանք: Դա մասնավորապես վերաբերում է կաշառակերության փաստացի բաժանմանը՝ կաշառք տալ և կաշառք ստանալ, կաշառակերություն պաշտոնական լիազորությունների շրջանակում և անօրինական գործողություններով արարքի կատարմանը («մզկոնստիտուցիոնալ» և «լիտիմստիտուցիոնալ»), կաշառակերության սուբյեկտի և առարկայի վերաբերյալ դրույթներին, հանցակիցների պատասխանատվությանը, կաշառքի շրթմանը: Բոլոր նշյալ հարցերը նմանատիպ ձևով, իհարկե որոշակի վերապահումներով, լուծվել են նաև Յարական Ռուսաստանի քրեական օրենսդրությամբ:

1. **Թովմայան Ա.Թ.**, նշված աշխատությունը, էջ 268:
2. Նույն տեղում:
3. Նույն տեղում, էջ 269:
4. Նույն տեղում, էջ 269:
5. Նույն տեղում, էջ 269-270:
6. «Եղիշեի վասն Վարդանանց և Հայոց պատերազմին», Երևան, 1957, էջ 54:
7. Փաստուի Բուզանդացոյ պատմութիւն հայոց», 1889, էջ 137-138:
8. **Թովմայան Ա.Թ.**, նշված աշխատությունը, էջ 270-271:
9. **Մխիթար Գոշ** Գատաստանագիրք, Գ խմբագրությամբ, Երևան 2001, էջ 5:
10. **Թորոսյան Խ., Մխիթար Գոշի** Գատաստանագրքի գործողության մասին միջնադարյան Հայաստանում // Գատմաբանասիրական հանդես, թիվ 3, 1971թ. էջ էջ 42:
11. Հայաստանի Հանրապետության պառլամենտի օրենքները. – Երևան, 1988. էջ 22:
12. О суде: Декрет СНК от 24 ноября 1917 года // Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917-1937гг.). М., 1938, с. 25-26; О суде (Декрет N2): Декрет ВЦИК от 7 марта 1918 года // Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917-1937гг.). М., 1938, с. 30-31.
13. **Улицкий С.Я.** Размышления о действии уголовного закона. Владивосток, 2003, с. 23-24.
14. Российское законодательство X-XX веков. Т. 6. Законодательство первой половины XIX века. М., 1988, с. 276-395.
15. Հայերենով, թե առաջին և թե երկրորդ հասկացությունները բարգմանաբար նշանակում են կաշառակերություն, սակայն ուսերենով դրանց հասկա-

- ցությունները տարբեր են, ուստի և հետագայում սույն աշխատության մեջ դրանք կօգտագործվեն առանց բարգմանության:
16. О взятничестве: Декрет СНК от 8 мая 1918 года // Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917-1937гг.). М., 1938, с. 31.
17. О борьбе с взятничеством: Декрет СНК от 16 августа 1921 года // Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917-1937гг.). М., 1938, с. 92.
18. Уголовный кодекс РСФСР 1922 года // Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917-1937гг.). М., 1938, с. 115.
19. О судебной практике по делам о взятничестве: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 24 июня 1949 года №7/2/У // Судебная практика Верховного Суда СССР. 1949, №8, с. 1.
20. Уложения о наказаниях уголовных и исправительных 1845г., ст. 410.
21. Уголовный кодекс РСФСР от 27 октября 1960 года // Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917-1937гг.). М., 1938, с. 591.
22. О судебной практике по делам о взятничестве: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 31 июля 1962 года. N9. Москва // Бюллетень Верховного Суда СССР, 1962, N5, с. 7-12.
23. О судебной практике по делам о взятничестве: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 23 сентября 1977 года. №16. Москва // Бюллетень Верховного Суда СССР. 1977, №6, с. 10-14.

ՀՈՒՆԻՍ 2012 7 (156)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱՍՈՒՄՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ՓՈԻԼ

Հ ա յ ա -
տ ա ն ի

Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի¹ (այսուհետ՝ Նախագիծ)¹

47-րդ գլուխը նախատեսում է միջանկյալ դատական վարույթի (նախնական դատալսումների) ինստիտուտ՝ մինչդատական վարույթի արդյունքների ամփոփումն ավելի ռացիոնալ դարձնելու և ապագա դատական քննությունն առավել արդյունավետ անցկացնելու համար:

Նախնական դատալսումների ընթացքում քննարկման ենթակա հարցերն են՝

- 1) ապացույցի թույլատրելիության որոշումը.
- 2) նոր ապացույցներ ձեռք բերելը.
- 3) գույքային պատասխանող ճանաչելը.
- 4) համաձայնեցման վարույթ կիրառելը.
- 5) խափանման միջոցն ընտրելը, փոխելը կամ վերացնելը.

6) պաշտպանության միջոց ձեռնարկելը.

7) վարույթի նյութերը դատախազին վերադարձնելը.

8) վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելը.

9) բացարկը, ինքնաբացարկը և վարույթից հեռացնելը.

10) վարույթի քննությունը հետաձգելը.

11) վարույթը կարճելը և (կամ) քրեական հետապնդումը դադարեցնելը:

Ընդ որում, 5-11-րդ կետերով նախատեսված հարցերը քննարկվում են ինչպես դատարանի նախաձեռնությամբ, այնպես էլ վարույթի մասնակիցների միջնորդությամբ, 1-3-րդ կետերով նախատեսված հարցերը՝ միայն վարույթի մասնակիցների միջնորդությամբ, իսկ 4-րդ կետով նախատեսված հարցը՝ միայն մեղադրյալի միջնորդությամբ:

Նախագծում նախնական դատալսումները հանդես են գալիս որպես քրեական դատավարության ինքնուրույն փուլ, որը պարտադիր է բոլոր վարույթներով:

Սակայն պետք է փաստել, որ քրեական դատավարության տեսության մեջ նախնական դատալսում-

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (156)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՄԱՆ

ների որպես քրեական դատավարության ինքնուրույն փուլի վերաբերյալ միասնական մոտեցում չկա: Օրինակ՝ Ն.Պ.Կիրիլովան դիտարկում է նախնական դատալսումները որպես դատական քննության մաս²:

Վ.Մ. Բոգրովը և Վ.Մ. Կոբյակովն իրավացիորեն նշում են, որ նախնական դատալսումներն օժտված են բոլոր այն հատկանիշներով, որոնք պետք է ունենա քրեական դատավարության ցանկացած փուլ³:

Այլ դիրքորոշում ունի Ա. Պ. Գուկովան, ում կարծիքով նախնական դատալսումը դատական վերահսկողության յուրահատուկ ձև է, որը գործը դատական քննության նախապատրաստելու փուլի ստուգիչ (վերահսկիչ) համակարգի մասն է: Այս տեսանկյունից, նախնական դատալսումները չեն կարող հանդես գալ որպես քրեական դատավարության ինքնուրույն փուլ⁴:

Կարծում ենք, որ այս դիրքորոշումը հիմնավոր չէ: Որպեսզի քրեական դատավարության որևէ մաս համարվի քրեական դատավարության ինքնուրույն փուլ, այն պետք է օժտված լինի մի շարք հատկանիշներով: Պրոֆեսոր Գ.Ս. Դազինյանը քրեական դատավարության փուլին բնորոշ է համարում հետևյալ հատկանիշները՝

1. դատավարության յուրաքանչյուր փուլ պետք է ունենա դատավարության ընդհանուր խնդիրներից բխող իր անմիջական խնդիրները.

2. յուրաքանչյուր փուլի համար

բնորոշ են դատավարությանը մասնակցող մարմինների և անձանց որոշակի շրջանակ.

3. քրեական դատավարության փուլին բնորոշ է վերջինիս անմիջական խնդիրների բովանդակությամբ և այդ փուլում դատավարության ընդհանուր սկզբունքների արտահայտման առանձնահատկություններով պայմանավորված գործունեության կարգ (դատավարական ձև).

4. քրեական դատավարության ամեն մի փուլի հատուկ է գործի վարույթին մասնակցող սուբյեկտների միջև առաջացող հարաբերությունների յուրահատուկ բնույթը և դրանով պայմանավորված իրավունքների ու պարտականությունների առանձնահատուկ համալիրը.

5. քրեական դատավարության յուրաքանչյուր փուլ ավարտվում է ամփոփիչ (փուլային) դատավարական որոշման կայացմամբ, որը եզրափակում է այդ փուլի դատավարական գործողությունների և հարաբերությունների շարքը, և նախադրյալ է հանդիսանում դատավարության հաջորդ փուլին անցնելու համար (եթե գործը չի կարճվում կամ կասեցվում)⁵:

Կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է հակիրճ կերպով կանգ առնել այս հատկանիշներից յուրաքանչյուրի վրա, որպեսզի պարզենք, թե արդյոք նախնական դատալսումներն օժտված են քրեական դատավարության ինքնուրույն փուլին բնորոշ բոլոր հատկանիշներով:

Անդրադառնալով նախնական դատալսումների անմիջական խն-

Քրեական դատավարություն

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (156)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

60

դիրներին՝ հարկ ենք համարում նշել, որ քրեական դատավարության տեսության մեջ կարելի է հանդիպել տարբեր մոտեցումներ այս ինստիտուտի խնդիրների վերաբերյալ: Բայց, քանի որ այդ հանգամանքը սույն հոդվածում քննարկվող հարցի բովանդակության վրա չի ազդում, մենք այդ մոտեցումների վրա մանրամասն կանգ չենք առնի: Նշենք միայն, որ մեր կարծիքով նախնական դատալսումների անմիջական խնդիրները հանգում են հետևյալին.

ա) նախնական քննության որակի ստուգում.

բ) առաջիկա դատական քննության անցկացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծում⁶:

Կարծում ենք նախնական դատալսումների այս խնդիրներն օբյեկտիվորեն ու օրինաչափորեն բխում են դատավարության ընդհանուր խնդիրներից, ինչպես նաև նախնական դատալսումներին նախորդող և հաջորդող փուլերի էությունից:

Նախնական դատալսումների պարտադիր մասնակիցներն են դատավորը, դատախազը, մեղադրյալը և նրա պաշտպանը: Դատավարության այլ մասնակիցները նույնպես պատշաճ կարգով ծանուցվում են նախնական դատալսումների անցկացման տեղի և ժամանակի մասին: Դատախազի կամ վարույթի մասնավոր մասնակիցներից որևէ մեկի՝ նախնական դատալսումներին չներկայանալու դեպքում դատարանը ղեկավարվում է Նախագծի 301-302-րդ և 304-րդ հոդվածներ-

ով սահմանված պահանջներով:

Նախնական դատալսումների անցկացման կարգը (դատավարական ձևը) և մասնակցող սուբյեկտների միջև առաջացող հարաբերությունների բնույթը և դրանով պայմանավորված իրավունքները ու պարտականությունները զգալիորեն տարբերվում են գործը դատական քննության նախապատրաստելու գործող կարգից, քանի որ նախնական դատալսումներն անցկացվում են դռնբաց դատական նիստում, որն արձանագրվում է դատական նիստի քարտուղարի կողմից և ձայնագրառվում: Նախնական դատալսումները Նախագծի 19-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերում և կարգով անցկացվում են դռնփակ դատական նիստում:

Նախնական դատալսումների ընթացքում իրացվում են այնպիսի սկզբունքներ, ինչպիսիք են օրինականությունը, արդարադատության իրականացումը միայն դատարանի կողմից, կողմերի հավասարությունը և մրցակցությունը, հրապարակայնությունը և այլն:

Նախնական դատալսումների արդյունքում կայացվում են հետևյալ որոշումները՝

1) վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու մասին.

2) դատավորի ինքնաբացարկի կամ նրան հայտնված բացարկն ընդունելու մասին.

3) դատաքննություն նշանակելու մասին.

4) վարույթի նյութերը դատախազին վերադարձնելու մասին.

5) վարույթը կարճելու և (կամ)

Քրեական դատավարություն

քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին:

Այն դեպքում, երբ նախնական դատախոսների ընթացքում քննարկվում են Նախագծի 336-րդ հոդվածի 1-ին մասի միայն 1-6-րդ, 10-րդ կետերը, ինչպես նաև դատախազին կամ վարույթի մասնավոր մասնակցին հայտնված բացարկի, նրանց ինքնաբացարկի կամ վարույթից հեռացնելու հարցերը, ապա

ավարտին կայացվում է որոշում դատաքննություն նշանակելու մասին:

Այսպիսով, շարադրվածի հիման վրա կարող ենք արձանագրել, որ նախնական դատախոսները քրեական դատավարության ինքնուրույն փուլ են, քանի որ օժտված են քրեական դատավարության փուլին բնորոշ բոլոր հատկանիշներով:

1. Նախագիծը տեղադրված է ՀՀ արդարադատության նախարարության ինտերնետային կայքում (www.moj.am):

2. **Кириллова Н.П.** Суд присяжных в России и мировой опыт // Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе» / науч. ред. Б.В. Волженкин. СПб., 1998, с. 12.

3. **Бозров В.М., Кобяков В.М.** Некоторые процессуальные аспекты назначения судебного заседания и порядка предварительного слушания в суде присяжных // Государство и право. 1996, №6, с. 22.

4. **Гуськова А.П.** Процессуально-правовые и организационные вопросы подготовки к судебному

заседанию по УПК РФ / Избранные труды /Оренбург: Издательский центр ОГАУ, 2007, с. 275.

5. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Ընդհանուր մաս. (4-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)\ Ս. Դիլբանդյան, Ա. Հարությունյան, Գ. Վազինյան և այլք.- Երևանի պետ. համալս. – Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2006, էջ 18-20:

6. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учеб.- 2-е изд., перераб. И доп./ Башкатов Л.Н. [и др.]; отв. Ред. Петрухин И.Л. М., ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006, с. 14.

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԵՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԵ (ԱՅՍՈՒՂԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2012 թվականի հունիսի 8-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Անդրանիկ Գարիկի Առուստամյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 4-րդ կետերով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2011 թվականի դեկտեմբերի 21-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Ա.Առուստամյանի և նրա պաշտպան Հ.Մամաջանյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2011 թվականի հունիսի 1-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 4-րդ կետերի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 38103011 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի 2011 թվականի հունիսի 3-ի որոշմամբ Անդրանիկ Գարիկի Առուստամյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 4-րդ կետերով:

2011 թվականի սեպտեմբերի 30-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանը, կիրառելով դատական քննության արագացված կարգ, 2011 թվականի նոյեմբերի 8-ի դատավճռով ամբաստանյալ Ա.Առուստամյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 4-րդ կետերով և դատապարտել է ազատազրկման՝ 6 (վեց) տարի ժամկետով:

3. Ամբաստանյալ Ա.Առուստամյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2011 թվականի դեկտեմբերի 21-ի որոշմամբ վերաքննիչ բողոքը մերժել է՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի 2011 թվականի նոյեմբերի 8-ի դատավճիռը:

4. Վերաքննիչ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 21-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք են բերել ամբաստանյալ Ա.Առուստամյանը և նրա պաշտպան Հ.Մամաջանյանը, որը վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի ապրիլի 6-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Ամբաստանյալ Ա.Առուստամյանը դատապարտվել է այն բանի համար, որ 2011

ՀՈՒՆԻՍ 2012 7 (156)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒՄՆԵՐԿԱՆ

թվականի հունիսի 1-ին՝ ժամը 14.00-ի սահմաններում, 100.000 ՀՀ դրամ հափշտակելու նպատակով, ապօրինի մուտք է գործել «ՀԱՅԷԿՈՆՈՄԲԱՆԿ» ԲԲԸ-ի Իջևանի մասնաճյուղի միջանցիկ հանգստյան սենյակ և ձեռքին եղած, կենցաղային նշանակության ծալովի դանակի գործադրմամբ, սպառնացել է առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրել բանկի հաշվապահ, գանձապահ Քնարիկ Արարատի Խաչատրյանին (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, էջ 211):

6. Նախաքննության մարմնի 2011 թվականի հուլիսի 20-ի որոշմամբ նշանակվել է դատահոգեբուժական ամբուլատոր փորձաքննություն, որի կատարումը հանձնարարվել է ՀՀ ԱՆ դատահոգեբուժական փորձաքննությունների հանձնաժողովին (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, էջ 94):

Ամբուլատոր դատահոգեբուժական փորձաքննության արդյունքում 2011 թվականի սեպտեմբերի 6-ին կազմված թիվ 334/11 եզրակացության համաձայն. «[Փորձաքննվողը] (...) հարցերին պատասխանում է փոքր-ինչ ուշացումով, (...) տալիս է (...) մակերեսային, պարզունակ պատասխաններ: (...) Ընդհանուր գիտելիքների և պատկերացումների պաշարը աղքատիկ է: Մտածողությունն ավելի կոնկրետ տիպի է, որոշ դատողություններ մակերեսային են, թեթևակշիռ, պրիմիտիվ: Բանականությունը բարձր չէ: (...) Վերոգրյալի հիման վրա հանձնաժողովը հանգում է այն եզրակացության, որ Անդրանիկ Գարիկի Առուստամյանը որևէ հոգեկան հիվանդությամբ չի տառապել և չի տառապում, հանդիսանում է պրիմիտիվ անձ: Որպես հոգեկան հիվանդությամբ չտառապող անձնավորություն փորձաքննվողը կարող էր ու կարող է հաշիվ տալ իրեն իր գործողությունների համար և ղեկավարել դրանք ինչպես իրավախախտումը կատարելու պահին, այնպես էլ ներկայումս: Ուստի Անդրանիկ Գարիկի Առուստամյանին իրեն մեղադրվող արարքի նկատմամբ հարկ է ճանաչել մեղսունակ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, էջ 129):

7. Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտում առկա է հետևյալ ձևակերպումը. «Մինչև դատաքննությունն սկսելն ամբաստանյալ Անդրանիկ Գարիկի Առուստամյանը միջնորդեց դատական քննությունն անցկացնել արագացված կարգով և հայտարարեց, որ միջնորդությունը ներկայացրել է կամավոր, խորհրդակցել է պաշտպանի հետ, գիտակցում է արագացված կարգով դատաքննություն անցկացնելու հետևանքները, առաջադրված մեղադրանքն իրեն պարզ է, համաձայն է մեղադրանքի հետ:

Միջնորդությունը պնդեց նաև ամբաստանյալի օրինական ներկայացուցիչը և պաշտպանը» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, էջ 211):

8. Գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ա.Առուստամյանը ծնվել է 1994 թվականի հուլիսի 24-ին, իսկ հանցանքը կատարել է 2011 թվականի հունիսի 1-ին (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, էջ 211):

3. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում.

9. Բողոքի հեղինակները փաստարկել են, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումներ: Մասնավորապես, խախտվել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի պահանջները:

Վկայակոչելով Հ.Հաբեշյանի և Հ.Հովհաննիսյանի գործերով կայացված որոշումները՝ բողոքաբերները նշել են, որ սույն գործով առկա բացառիկ հանգամանքները բավարար էին Ա.Առուստամյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածը կիրառելու համար:

Դատական պրակտիկա

Ի հիմնավորումն իրենց վերոշարադրյալ փաստարկի՝ բողոքաբերները նշել են Ա.Առուստամյանի անձը բնութագրող տվյալները, պատիժը և պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանքները, այն է՝ հանցանքը կատարելու և ներկա պահին անչափահաս լինելը, հոգեկան զարգացման աստիճանը և առողջական վիճակը (պրիմիտիվ անձ լինելը, տարօրինակություններ ունենալը), նախկինում հանցանք չկատարելը, դատապարտված կամ արատավորված չլինելը, դրական բնութագրվելը, իրեն մեղավոր ճանաչելը և կատարածի համար զղջալը, տուժողի հետ հաշտվելը, պետք է գնահատվեին որպես բացառիկ հանգամանքներ: Բողոքաբերները փաստարկել են նաև, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածում ամրագրված՝ արդարացի պատիժ նշանակելու օրենսդրական պահանջը վերացական չէ և պետք է ուղղված լինի պատժի նպատակների իրականացմանը:

Վերոշարադրյալից բողոքաբերները եզրակացրել են, որ սույն գործով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի հիման վրա՝ Ա.Առուստամյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելով կամ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի հիման վրա՝ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելով հնարավոր է հասնել պատժի նպատակների իրականացմանը:

10. Բողոքաբերները փաստարկել են, որ Առաջին ատյանի դատարանը, կիրառելով դատական քննության արագացված կարգ, խախտել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375¹-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերի, 375³-րդ հոդվածի 3-րդ, 4-րդ մասերի պահանջները:

Ի հիմնավորումն իրենց վերոշարադրյալ փաստարկի՝ բողոքաբերները նշել են, որ քրեադատավարական օրենսդրությունը չի պարունակում որևէ դրույթ, որը կասեցնի անչափահասների նկատմամբ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու առանձնահատկությունները, ինչը կասկածի տակ է դնում անչափահասի նկատմամբ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու հնարավորությունը:

Ըստ բողոքաբերների՝ դատական քննության արագացված կարգի կիրառումը պետք է բացառվի անչափահասի նկատմամբ այն դեպքում, երբ վերջինս բանակային քննության ցածր աստիճան, տարօրինակություններ, պրիմիտիվ և մակերեսային մտածողություն ունի, քանի որ մնան դեպքում դատարանի համար անհնարին է դառնում ամբաստանյալի կողմից ներկայացված՝ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու միջնորդության բնույթը, միջնորդության հետևանքները զիտակցելու կարողությունը, միջնորդության ներկայացման կամավորությունը պարզելը:

11. Ելնելով վերոգրյալից՝ բողոքի հեղինակները խնդրել են բեկանել և փոփոխել Վերաքննիչ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 21-ի որոշումը կամ գործն ուղարկել Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

12. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքաբերներն ըստ էության երկու իրավական հարց են բարձրացրել, որոնցից առաջինն առնչվում է ամբաստանյալի նկատմամբ նշանակված պատժի արդարացիությանը, երկրորդը՝ ամբաստանյալի նկատմամբ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու իրավաչափությանը: Այլ կերպ՝ բողոքաբերների առաջին հարցն առնչվում է նյութական իրավունքի ենթադրյալ խախտմանը, որը դրսևորվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ կամ 70-րդ հոդվածների չկիրառմամբ, իսկ երկրորդը՝ դատավարական իրավունքի ենթադրյալ խախտմանը, որը դրսևորվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375¹-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերի, 375³-րդ հոդվածի 3-րդ, 4-րդ մասերի պահանջ-

ների խախտմամբ: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դատավարական խախտման առկայությունը հաստատված ճանաչելու պարագայում այն կարող է ազդեցություն ունենալ ամբաստանյալի նկատմամբ նշանակված պատժի վրա՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ առաջին հերթին անհրաժեշտ է քննության առնել սույն գործով թույլ տրված դատավարական իրավունքի ենթադրյալ խախտման հարցը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակը օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրական գործառույթի իրացումն է: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անչափահասի նկատմամբ դատական քննության արագացված կարգի կիրառման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի, անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

13. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հարցը հետևյալն է՝ հիմնավորվա՞ծ է արդյոք Ա.Առուստամյանի վերաբերյալ գործն արագացված կարգով քննելու վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը:

14. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375¹-րդ հոդվածի համաձայն.

«Եթե մեղադրողը մեղադրական եզրակացությունում չի առարկել արագացված կարգ կիրառելու դեմ, ապա ամբաստանյալը կամ մեղադրյալն իրեն առաջադրված մեղադրանքի հետ համաձայնվելու դեպքում իրավունք ունի միջնորդելու արագացված դատական քննության կարգ կիրառելու մասին այն հանցագործություններով, որոնց համար Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատիժը չի գերազանցում 10 տարի ժամկետով ազատազրկումը:

(...)

2. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված դեպքում դատարանը կիրառում է դատական քննության արագացված կարգ, եթե՝

1) ամբաստանյալը գիտակցում է իր կողմից ներկայացված միջնորդության բնույթը և հետևանքները, և

2) միջնորդությունը ներկայացված է կամավոր, և

3) պաշտպանի հետ խորհրդակցելուց հետո, (...):»:

3. Դատարանը, գտնելով, որ ամբաստանյալի կողմից միջնորդություն ներկայացնելիս չեն պահպանվել սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասերով նախատեսված պայմանները, որոշում է ընդունում ընդհանուր կարգով դատաքննություն անցկացնելու մասին:

(...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375³-րդ հոդվածի համաձայն.

«(...)

3. Դատավորը հարցեր է տալիս ամբաստանյալին համոզվելու համար՝ պարզ է արդյոք նրան առաջադրված մեղադրանքը, համաձայն է արդյոք նա մեղադրանքի հետ, պնդում է արդյոք արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելու մասին միջնորդությունը, արդյոք միջնորդությունը ներկայացվել է կամավոր, մինչև միջնորդությունը ներկայացնելը արդյոք խորհրդակցել է պաշտպանի հետ (եթե ամբաստանյալն ունի այդպիսին), գիտակցում է արդյոք արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելու հետևանքները:

4. Հարցերի արդյունքում դատարանը, համոզվելով, որ առկա է սույն օրենսգրքի 375¹ հոդվածով նախատեսված պայմանները, որոշում է կայացնում արագացված

Դատական պրակտիկա

կարգով դատական քննություն անցկացնելու մասին: Հակառակ դեպքում դատական քննությունն իրականացվում է ընդհանուր կարգով:

(...):»:

Վերոշարադրյալ նորմերի վերլուծությունից երևում է, որ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու հիմքն ամբաստանյալի կամ մեղադրյալի կողմից իրեն առաջադրված մեղադրանքի ամբողջ ծավալի հետ համաձայնվելն է, իսկ պայմաններից մեկը՝ ամբաստանյալի՝ իր կողմից ներկայացված միջնորդության բնույթը և հետևանքները գիտակցելը: Այլ խոսքով՝ դատական քննության արագացված կարգի կիրառումը թույլատրելի է այն դեպքում, երբ ամբաստանյալը գիտակցում է դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու միջնորդության բնույթը և դրա հիման վրա իրականացվող դատական քննության էությունը, հետևանքները, դատավճիռ կայացնելու կարգը և կայացված դատավճիռը բողոքարկելու սահմանափակումները:

15. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված քրեադատավարական դրույթները Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Շ.Ամիրխանյանի և Գ.Ֆարմանյանի* գործով կայացված որոշման մեջ և իրավական դիրքորոշում ձևավորել այն մասին, որ «(...) դատական քննության արագացված կարգի կիրառման համար, ի թիվս այլոց, անհրաժեշտ են հետևյալ պայմանները.

1) ամբաստանյալը կամ մեղադրյալն իր միջնորդության մեջ հայտարարել է առաջադրված մեղադրանքի հետ համաձայն լինելու և արագացված դատական քննության կարգ կիրառելու մասին,

2) ամբաստանյալը կամ մեղադրյալը գիտակցում է իր ներկայացրած միջնորդության բնույթն ու հետևանքները,

3) միջնորդությունը ներկայացված է կամավոր, պաշտպանի հետ խորհրդակցելուց հետո և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375²-րդ հոդվածով նախատեսված ժամանակահատվածում, այն է՝ քրեական գործը դատարան ուղարկելու պահից մինչև դատաքննությունն սկսվելը,

4) մեղադրողը չի առարկում արագացված կարգ կիրառելու դեմ,

5) անձը մեղադրվում է այնպիսի հանցանք գործելու մեջ, որի համար նախատեսված պատիժը չի գերազանցում 10 տարի ժամկետով ազատազրկումը:

(...) վերը շարադրված պայմանների հետ մեկտեղ, դատական քննության արագացված կարգի կիրառման համար անհրաժեշտ է նաև հետևյալ պայմանների առկայությունը.

1) դատարանը ճշտել է դատական քննության արագացված կարգի կիրառման կապակցությամբ տուժողի դիրքորոշումը (տե՛ս Տիգրան Քամայանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի մարտի 26-ի ԵՇԳ/0097/01/09 որոշման 19-րդ կետը):

2) ամբաստանյալը կամ մեղադրյալը անչափահաս չէ և ենթադրյալ հանցանքը կատարելու պահին նրա տասնութ տարին լրացած է եղել,

3) բացակայում են քրեական գործը կարճելու հիմքերը:

(...) թվարկված պայմաններից որևէ մեկի բացակայության դեպքում դատական քննության արագացված կարգի կիրառումն անթույլատրելի է: Այլ կերպ՝ միայն նշված բոլոր պայմանների համակցությունն է դատարանին իրավունք տալիս դատավճիռ կայացնել՝ առանց ընդհանուր կարգով դատական քննություն անցկացնելու: Ուստի, դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու միջնորդությունը մերժելու հիմք են՝

1) մեղադրողի համաձայնության բացակայությունը,

2) առաջադրված մեղադրանքի հետ ամբաստանյալի կամ մեղադրյալի մասնակի

համաձայնությունը,

3) ամբաստանյալին կամ մեղադրյալին մեղսագրվող հանցագործության՝ առանձնապես ծանր լինելը,

4) ամբաստանյալի կամ մեղադրյալի կողմից միջնորդությունը ներկայացվել է ճնշման տակ, այսինքն՝ հարկադրաբար,

5) ամբաստանյալը կամ մեղադրյալը չի գիտակցում ներկայացված միջնորդության բնույթն ու հետևանքները:

(...) եթե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375¹-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերում ամրագրված և [վերևում] թվարկված պայմաններից որևէ մեկը չի պահպանվել, ապա դատարանը պետք է որոշում կայացնի արագացված դատական քննություն չկիրառելու և ընդհանուր կարգով դատաքննություն անցկացնելու մասին» (տե՛ս Շոդակաթ Ամիրխանյանի և Գառնիկ Ֆարմանյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԳ/0209/01/10 որոշման 24-27-րդ կետերը):

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի համաձայն.

«Միայն ապացույցների հիման վրա են հաստատվում՝

1) դեպքը և հանգամանքները (կատարման ժամանակը, տեղը, եղանակը և այլն).

2) կասկածյալի և մեղադրյալի առնչությունը դեպքին.

3) հանցագործության՝ քրեական օրենքով նախատեսված հատկանիշները.

4) անձի մեղավորությունը քրեական օրենքով չթույլատրված արարքը կատարելու մեջ.

5) քրեական օրենքով նախատեսված պատասխանատվությունը մեղմացնող և խստացնող հանգամանքները.

6) այն հանգամանքները, որոնցով դատավարության մասնակիցը կամ քրեական դատավարությանը մասնակցող այլ անձը հիմնավորում է իր պահանջները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Սույն գլխի դրույթները կիրառվում են այն անձանց հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, ում տասնութ տարին չի լրացել հանցանքը կատարելու պահին:

2. Անչափահասների գործերով վարույթի կարգը կարգավորվում է սույն օրենսգրքի ընդհանուր կանոններով, ինչպես նաև սույն գլխի հոդվածներով»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 440-րդ հոդվածի համաձայն. «Բոլոր գործերով հաստատման ենթական հանգամանքներից բացի, անչափահասների գործերով անհրաժեշտ է պարզել նաև անչափահասի՝

1) տարիքը (ծննդյան օրը, ամիսը, տարեթիվը).

2) կյանքի և դաստիարակության պայմանները.

3) առողջության և ընդհանուր զարգացման վիճակը»:

Մեջբերված նորմերի վերլուծությունից երևում է, որ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված են անչափահասների վերաբերյալ գործերով վարույթի առանձնահատկությունները, որոնք վերաբերում են ընդհանուր կարգով իրականացվող դատական քննություններին: Նույն դրույթների վերլուծությունից երևում է, որ անչափահասների գործերով դատական քննության արագացված կարգի կիրառման իրավական հիմք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված չէ:

Վերոշարադրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև ՀՀ գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված չէ անչափահասների գործերով դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու ուղղակի արգելք, սակայն օրենսգիրքը չի նախատեսում անչափահասների գործերով ընդհանուր կարգից տարբերակված՝ դատական քննության արագացված կարգի կիրառման հատուկ կա-

Դատական պրակտիկա

նոններ: Անչափահասների գործերով վարույթի իրականացման հատուկ կանոնները լրացուցիչ երաշխիքներ են սահմանում գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության, հանցագործության կատարմանը նպաստող պատճառների ու պայմանների բացահայտման, անչափահասի կողմից իր դատավարական իրավունքների իրականացման, գործի արդարացի քննության համար, ինչպես նաև անչափահասների կողմից կատարված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով՝ որպես անչափահասների իրավունքների երաշխավորման միջոց, նախատեսվում է ապացուցման առարկայի ընդլայնված շրջանակ: Այսինքն՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ հոդվածում նախատեսված՝ ապացուցման ենթակա ընդհանուր հանգամանքներին զուգահեռ պետք է քննարկման առարկա դարձվեն նաև անչափահասի անձին վերաբերող տեղեկությունները:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անչափահասների գործերով դատական քննության արագացված կարգ չպետք է կիրառվի:

17. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 15-16-րդ կետում շարադրված վերլուծությունը, համապատասխանաբար նաև *Շ.Ամիրխանյանի և Գ.Ֆարմանյանի* գործով կայացված որոշմամբ ձևավորված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անչափահասի վերաբերյալ գործի քննության ժամանակ, ի թիվս այլոց, ենթակա են պարզման նաև հետևյալ հանգամանքները՝

- 1) անչափահասի վրա այլ անձանց ազդեցությունը,
- 2) հակաիրավական հայացքների, հակումների առաջացման պատճառները,
- 3) հանցանքի կատարմանը նպաստող պատճառները և պայմանները,
- 4) անչափահասի սոցիալական ինտեգրման աստիճանը,
- 5) հոգեկան խանգարումների հետ չկապված մտավոր թերզարգացվածության մասին վկայող տվյալների առկայությունը:

Վերոշարադրյալ տվյալների հիման վրա հնարավոր է պարզել, թե արդյոք անչափահասը դժվարություններ ունի իր արարքներին գնահատական տալու, դրանք վերահսկելու, վարքագծի այս կամ այն ձևն ընտրելու, իր արարքին ուղեկցող հանգամանքները հաշվի առնելու, իր արարքի հնարավոր հետևանքները կանխատեսելու կապակցությամբ: Բացի այդ, վերոնշյալ տվյալները հնարավորություն են տալիս յուրաքանչյուր դեպքում պարզել անչափահասի վարքագծի շարժառիթները:

18. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն որոշման նախորդ կետում շարադրված հանգամանքները կարող են պարզվել միայն ընտանիքում, ուսումնական հաստատությունում կամ աշխատավայրում անչափահասի վարքը և միջանձնային հարաբերությունները, ինչպես նաև հանցագործություն կատարելուց առաջ և հետո նրա վարքագիծն ուսումնասիրելու արդյունքում: Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անչափահասի վերաբերյալ գործի քննության ժամանակ պարզման ենթակա հանգամանքների լրիվ և բազմակողմանի ուսումնասիրությունը, անչափահասի կողմից իր դատավարական իրավունքների իրացումը և գործի արդարացի քննությունը հնարավոր է արդյունավետորեն ապահովել միայն գործի ընդհանուր կարգով դատական քննության պայմաններում՝ համապատասխան հանգամանքները բացահայտելու նպատակով ապացույցներ հավաքելու, ստուգելու և գնահատելու միջոցով:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ անչափահասների գործերով դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու՝ վերոնշյալ արգելքը չպետք է դիտարկվի որպես անչափահասի իրավունքների սահմանափակում: Վճռաբեկ դատարանի այս եզրահանգումը հիմնված է այն հանգամանքի վրա, որ ՀՀ գործող քրեական օրենսդրության համաձայն՝ անկախ անչափահասի կողմից

կատարված արարքի ծանրության աստիճանից՝ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում նրա նկատմամբ պատիժը նշանակվում է հատուկ կանոններով, որոնք ենթադրում են ավելի մեղմ չափանիշների կիրառում, քան պատժի նշանակման ընդհանուր դրույթներն են: Հետևաբար, անչափահասների գործերով դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու արգելքը որևէ կերպ չի սահմանափակում նրանց նկատմամբ մեղմ պատիժ նշանակելու հնարավորությունը:

Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է նաև, որ անչափահասների գործերով դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու արգելքը, հետևաբար ընդհանուր կարգով դատական քննության իրականացումը չպետք է հանգեցնի գործի չիմնավորված, անհարկի ձգձգումների, այլ հաշվի առնելով անչափահաս անձի իրավական պաշտպանության կարևորությունն ու առանձնահատկությունը, պետք է իրականացվի արդյունավետ և որակյալ քննություն հնարավորինս սեղմ ժամկետներում:

19. Վճռաբեկ դատարանի վերոհիշյալ դիրքորոշումները բխում են անչափահասների շահերի պաշտպանության վերաբերյալ ուղղորդող նշանակության ունեցող մի շարք միջազգային-իրավական կարգադրագրերից: Մասնավորապես՝ «Անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ» ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների («Պեկինյան կանոններ») 5.1-րդ մասի համաձայն. «Անչափահասների վերաբերյալ արդարադատության համակարգն ուղղված է առաջին հերթին անչափահասի բարեկեցության ապահովմանը, որպեսզի անչափահաս իրավախախտների վրա ազդեցություն գործող ցանկացած միջոց միշտ համաչափ լինի ինչպես իրավախախտի անհատական առանձնահատկություններին, այնպես էլ իրավախախտման հանգամանքներին»:

Նույն կանոնների 14.1-րդ մասի համաձայն. «Դատական քննությունը պետք է պատասխանի անչափահասի շահերին և իրագործվի ըմբռնողության մթնոլորտում, որն անչափահասին հնարավորություն կտա մասնակցելու դատաքննությանը և այնտեղ ազատ շարադրելու իր տեսակետները»:

Նույն կանոնների 20.1-րդ մասի համաձայն. «Անչափահասի ցանկացած գործ սկզբից ևեք պետք է վարել արագ, թույլ չտալով անհարկի ձգձգումներ»:

«Երեխաների իրավունքների մասին» Նյու Յորքի 1989 թվականի նոյեմբերի 20-ի կոնվենցիայի (Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել է 1992 թվականի հունիսի 1-ին) 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովության հարցերով զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում երեխայի շահերի առավել ապահովմանը:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից 2003 թվականին ընդունված «Անչափահասների շրջանում հանցագործությունների նկատմամբ նոր մոտեցումների և անչափահասների գործերով արդարադատության նշանակության մասին» NR(2003) 20 հանձնարարականի 14-րդ կետի համաձայն. «Քրեական դատավարության բոլոր փուլերը պետք է անցկացվեն կարճ ժամանակահատվածներում, որպեսզի նվազեցվեն հետաձգումները և հնարավորության սահմաններում ապահովվեն հանցավորության արագ կանխարգելումն անչափահասների շրջանում: Սակայն բոլոր գործերով քննության արագացման և արդյունավետության բարձրացման միջոցները պետք է հավասարակշռվեն քրեադատավարական նորմերի պահպանման պահանջների հետ»:

20. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ա.Առուստամյանը հանցանքը կատարել է մինչ չափահաս դառնալը (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

Դատական պրակտիկա

Դատահոգեբուժական փորձաքննության եզրակացության համաձայն՝ ամբաստանյալ Ա.Առուստամյանը բնութագրվել է որպես հարցերին ուշացումով պատասխանող, մակերեսային, պարզունակ պատասխաններ տվող, մակերեսային դատողություններ ունեցող, թեթևակշիռ, պրիմիտիվ անձ, ինչպես նաև նշվել է, որ նրա բանականությունը բարձր չէ (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը):

Մինչև դատաքննությունն սկսելն Ա.Առուստամյանը միջնորդել է դատական քննությունն անցկացնել արագացված կարգով և հայտարարել է, որ գիտակցում է արագացված կարգով դատաքննությունն անցկացնելու հետևանքները (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

Առաջին ատյանի դատարանում գործի քննությունն իրականացվել է դատական քննության արագացված կարգով և Ա.Առուստամյանի նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 6 տարի ժամկետով (տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը):

Մեջբերված փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ա.Առուստամյանի գործով դատական քննության արագացված կարգը կիրառվել է ոչ միայն վերջինս կողմից հանցանքը անչափահաս տարիքում կատարված լինելու, այլ նաև մակերեսային դատողություններ, բանականության ցածր աստիճան, կարողությունների ցածր մակարդակ, միջանձնային հարաբերություններում առանց խորքային պատկերացումների անմիջական հավատ ունենալու պայմաններում:

21. Սույն որոշման 14-19-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո գնահատելով սույն որոշման 20-րդ կետում մեջբերված և վերլուծված փաստական հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Առուստամյանի վերաբերյալ գործի քննության արագացված կարգ կիրառելու հետևանքով Առաջին ատյանի դատարանը լրիվ և բազմակողմանի ուսումնասիրության չի ենթարկել անչափահաս ամբաստանյալի կողմից իր արարքներին գնահատական տալու, դրանք վերահսկելու, արարքին ուղեկցող հանգամանքները և հնարավոր հետևանքները հաշվի առնելու հետ կապված դժվարությունների առկայության հանգամանքը, չի պարզել Ա.Առուստամյանի վարքագծի շարժառիթները և այլն, ինչպես նաև չի գնահատել արագացված կարգով դատաքննությունն անցկացնելու հետևանքները վերջինիս կողմից հիմնովին չգիտակցելու հավանականությունը:

Ելնելով վերոգրյալից, ինչպես նաև հիմք ընդունելով սույն որոշման 17-18-րդ կետերում ձևավորված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով հիմնավորված չէ Ա.Առուստամյանի վերաբերյալ գործն արագացված կարգով քննելու վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը: Հետևաբար, Առաջին ատյանի դատարանը թույլ է տվել դատավարական իրավունքի խախտում, որը դրսևորվել է արագացված կարգով դատական քննությունն անցկացնելու կարգի ու պայմանների վերաբերյալ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված պահանջների անտեսման ձևով: Իր հերթին, Վերաքննիչ դատարանը, դատական ստուգման ենթարկելով Առաջին ատյանի դատարանի նշված որոշման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը, օրինական ուժի մեջ է թողել այն՝ չանդրադառնալով և չվերացնելով քրեադատավարական օրենքի խախտումը:

22. Հիմք ընդունելով սույն որոշման նախորդ կետում շարադրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով ստորադաս դատարանները թույլ են տվել քրեադատավարական օրենքի էական խախտում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ են դատական քննության ժամանակ սույն օրենսգրքի սկզբունքների և այլ ընդհանուր դրույթների խախտումները, որոնք գործին մասնակցող անձանց՝ օրենքով երաշխավորված իրավունք-

Դատական պրակտիկա

ներից զրկելու կամ դրանցում սահմանափակելու կամ այլ ճանապարհով խոչընդոտել են գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտմանը, ազդել են կամ կարող էին ազդել գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա: (...)»:

Ստորադաս դատարանների կողմից թույլ տված խախտումները ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի իմաստով էական են և հիմք են հանդիսանում նրանց կողմից կայացված դատական ակտերը բեկանելու և գործն Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար:

Ինչ վերաբերում է բողոքաբերների կողմից բարձրացված՝ նյութական իրավունքի ենթադրյալ խախտման հարցին (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը), ապա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նշված հարցին հնարավոր է անդրադառնալ միայն սույն որոշման մեջ արձանագրված դատավարական իրավունքի խախտումը վերացնելուց հետո:

Վերոգրյալի հիման վրա և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Անդրանիկ Գարիկի Առուստամյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 4-րդ կետերով Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2011 թվականի նոյեմբերի 8-ի և ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 21-ի դատական ակտերը բեկանել և գործն ուղարկել Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒՎԻՍ 2012 7 (156)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵ
ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ
ԲՆԵՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

71

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑՈՒՄԵՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԿԱՆ ԴԱՍԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՂԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2012 թվականի մարտի 23-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով Երևանի քաղաքապետի (այսուհետ՝ Քաղաքապետ) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 09.09.2011 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Քաղաքապետի ընդդեմ «Թրու Ֆրենդս» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն)՝ տարածքի վարձակալության պայմանագիրը վաղաժամկետ լուծելու, վարձավճարը բռնագանձելու պահանջների մասին, և հակընդդեմ հայցի՝ պայմանագրային պարտավորությունը կատարելուն, այն է՝ վարձակալած տարածքն իր փաստաթղթերով, ներառյալ՝ շինարարության թույլտվությամբ տրամադրելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

ՀՈՒՂԻՍ 2012 7 (156)

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Քաղաքապետը պահանջել է վաղաժամկետ լուծել 05.05.2003 թվականի վարձակալության պայմանագիրը, ինչպես նաև բռնագանձել Ընկերությունից 10.614.671 ՀՀ դրամ՝ որպես չվճարված վարձավճարի և գոյացած տույժի գումար:

Հակընդդեմ հայցով դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է պարտավորեցնել Երևանի քաղաքապետարանին կատարելու վարձակալության պայմանագրով սահմանված պարտավորությունը, այն է՝ տրամադրել վարձակալած տարածքն իր փաստաթղթերով, ներառյալ՝ շինարարության թույլտվությամբ:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի (նախագահող դատավոր՝ Ա. Մուքոյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 26.04.2011 թվականի վճռով հայցը և հակընդդեմ հայցը մերժվել են:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 09.09.2011 թվականի որոշմամբ Քաղաքապետի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 26.04.2011 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Քաղաքապետը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Ընկերությունը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, փաստարկները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության

ԴԱՏԱՎԱՐԱՆ
Իշխանություն

օրենսգրքի 48-րդ, 123-րդ, 130-րդ, 131-րդ, 132-րդ հոդվածները, սխալ է մեկնաբանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 606-րդ, 613-րդ հոդվածները, չի կիրառել նույն օրենսգրքի 345-րդ, 448-րդ հոդվածները, որոնք պետք է կիրառեր:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանի այն հետևությունը, որ վարձակալությամբ տրված տարածքն օդային տարածություն է, չի համապատասխանում գործով ձեռք բերված ապացույցներին, քանի որ գործում առկա է անշարժ գույքի վարձակալության իրավունքի գրանցման վկայական, որն անվավեր կամ առոչինչ չի ճանաչվել, իսկ «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ գրանցման են ենթակա միայն անշարժ գույքի նկատմամբ գույքային իրավունքները, այսինքն՝ տվյալ դեպքում վարձակալի իրավունքը գրանցված է անշարժ գույքի նկատմամբ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 09.09.2011 թվականի որոշման՝ հայցը մերժելու մասը և այդ մասով այն փոփոխել՝ հայցը բավարարել:

2.1 Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Բողոք բերած անձը բողոքում նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ, 123-րդ, 130-132-րդ հոդվածները, սակայն չի բերել այդ խախտումների վերաբերյալ հիմնավորումներ:

Անհիմն է բողոք բերած անձի այն պատճառաբանությունը, որ Ընկերության իրավունքը գրանցված լինելու պայմաններում գույքը համարվում է վարձակալին հանձնված, քանի որ վարձակալության առարկան օդային տարածություն է, որտեղ Ընկերությունը պետք է կառուցեր հարթակներ, իսկ դրանց վրա՝ առևտրի սրահներ, սակայն այդ հարթակները կառուցելու հնարավորություն չի ունեցել շինարարական թույլտվություն չստանալու պատճառով:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Քաղաքապետի 21.02.2002 թվականի «Երևան քաղաքի ստորգետնյա անցումների վերակառուցման և վերին հարթակում առևտրի սրահների շինարարության թույլտվություն տալու մասին» թիվ 268 որոշմամբ Ընկերությանը թույլատրվել է սեփական միջոցների հաշվին Աբովյան և Իսահակյան փողոցների հատման մասում գտնվող չորս ստորգետնյա անցումների մուտքի և ելքի աստիճանների վրա, ծածկի նիշի մակարդակում կառուցել հարթակներ՝ առևտրի սրահների տեղադրման նպատակով (հատոր 1-ին, գ.թ. 7-8):

2) Երևանի քաղաքապետարանի (վարձատու) և Ընկերության (վարձակալ) միջև 05.05.2003 թվականին կնքված թիվ 139 վարձակալության պայմանագրի համաձայն՝ վարձատուն պարտավորվել է վճարի դիմաց վարձակալի ժամանակավոր տիրապետմանը և օգտագործմանը հանձնել Երևան քաղաքի Աբովյան և Մոսկովյան փողոցների հատման մասում ստորգետնյա անցման երկու մուտքերի և ելքերի աստիճանահարթակների վերնամասում 90 քմ մակերեսով տարածք՝ առևտրի և սպասարկման սրահների տեղադրման նպատակով: Պայմանագրի գործողության

ՀՈՒՆԻՍ 2012 7 (156)

Դատական պրակտիկա

Ժամկետը սահմանվել է 25 տարի՝ մինչև 05.05.2028 թվականը (հատոր 1-ին, գ.թ. 13-17):

3) 14.05.2003 թվականի անշարժ գույքի վարձակալության իրավունքի գրանցման թիվ 0035575 և 0035576 վկայականների համաձայն՝ նշված վարձակալության պայմանագրից ծագած իրավունքները ենթարկվել են պետական գրանցման (հատոր 1-ին, գ.թ. 11-12):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ է գույքը՝ ներառյալ դրամական միջոցները, արժեթղթերը և գույքային իրավունքները:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ անշարժ գույք են համարվում հողամասերը, ընդերքի մասերը, մեկուսի ջրային օբյեկտները, անտառները, բազմամյա տնկիները, ստորգետնյա և վերգետնյա շենքերը, շինությունները և հողին ամրակցված այլ գույքը, այսինքն՝ այն օբյեկտները, որոնք անհնար է հողից անջատել՝ առանց այդ գույքին կամ հողամասին վնաս պատճառելու կամ դրանց նշանակության փոփոխման, դադարման կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարիանության:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 202-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքը տարածվում է դրա սահմաններում գտնվող վերգետնյա և ստորգետնյա տարածքի վրա, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ ի թիվս այլոց քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ է նաև հողամասի սահմաններում գտնվող վերգետնյա տարածքը, որի նկատմամբ, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի, հնարավոր է ազատորեն գործարք կնքել:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 606-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարձակալության պայմանագրով վարձատուն պարտավորվում է վճարի դիմաց վարձակալի ժամանակավոր տիրապետմանը և (կամ) օգտագործմանը հանձնել գույք:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 608-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ վարձակալության կարող են հանձնվել հողամասեր և մեկուսի բնական այլ օբյեկտներ, շենքեր, շինություններ, սարքավորումներ, տրանսպորտային միջոցներ և այլ գույք, որոնք օգտագործման ընթացքում չեն կորցնում իրենց բնական հատկությունները (չսպառվող գույք): Օրենքով կարող են սահմանվել գույքի տեսակներ, որոնց վարձակալության հանձնելը չի թույլատրվում կամ սահմանափակված է:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 613-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ վարձատուն պարտավոր է գույքը վարձակալին տրամադրել վարձակալության պայմանագրի պայմաններին և գույքի նշանակությանը համապատասխանող վիճակում:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը և այլ գույքային իրավունքները, այդ իրավունքների սահմանափակումները, դրանց ծագումը, փոխանցումն ու դադարումը ենթակա են պետական գրանցման:

Գրանցման ենթակա են անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը, օգտագործման իրավունքը, հիփոթեքը, սերվիտուտները, ինչպես նաև նույն

օրենսգրքով և այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում՝ այլ իրավունքները:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը յուրաքանչյուր ապացույց գնահատում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտության վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 5-րդ ենթակետի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանի որոշման մեջ պետք է նշվեն գործով պարզված և վերաքննիչ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը, ինչպես նաև այն օրենքը, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով ղեկավարվել է վերաքննիչ դատարանը որոշում կայացնելիս:

Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներում բազմիցս անդրադարձել է դատական ակտերի իրավական հիմնավորվածության հարցին:

Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պարտավոր է տալ որոշման իրավական հիմնավորումը:

Որոշման իրավական հիմնավորումը հաստատված փաստերի և իրավահարաբերությունների նկատմամբ իրավունքի համապատասխան նորմի կամ նորմերի ընտրությունն ու կիրառումն է, այն նորմի (նորմերի), որի հիման վրա դատարանը եզրակացություն է անում վիճելի իրավահարաբերության առկայության կամ բացակայության մասին:

Որոշման մեջ ոչ միայն պետք է ցույց տալ նորմատիվ ակտի այս կամ այն հոդվածը, որում ամրագրված է կիրառման ենթակա նորմը, այլև պետք է պատճառաբանել, թե հատկապես ինչու պետք է կիրառել հենց այդ նորմը:

Որոշման իրավական հիմնավորումը բնութագրում է ինչպես դատարանի, այնպես էլ նրա որոշման իրավակիրառ գործառնությոը, ընդգծում դատական գործունեության և դատական որոշման օրինականությունը:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատարանը ոչ միայն պետք է նշի այն ապացույցները, որոնց վրա հիմնվել է վիճելի փաստերը հաստատելիս և արդյունքում որոշում կայացնելիս, այլև պետք է պատճառաբանի, թե ինչու է կողմի ներկայացրած այս կամ այն ապացույցը մերժվում: Միայն նման հիմնավորումը կարող է վկայել գործի բազմակողմանի հետազոտության մասին (տես ըստ հայցի Ռ-ազմիկ Մարությանի ընդդեմ Ստեփան և Անահիտ Մարությանների, ՀՀ Կենտրոն նոտարական գրասենյակի՝ ժառանգական գույքի ընդունման փաստի ճանաչման և ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագիրը մասնակի անվավեր ճանաչելու պահանջների մասին, Ստեփան և Անահիտ Մարությանների հակընդդեմ հայցի՝ սեփականության իրավունքով պատկանող բնակելի տան և հողամասի բաժանման պահանջի մասին քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.03.2008 թվականի թիվ 3-54 (ՎԳ) որոշումը):

Սույն գործով Վերաքննիչ դատարանը, օրինական ուժի մեջ թողնելով Դատարանի դատական ակտը, պատճառաբանել է, որ 05.05.2003 թվականի վարձակալության պայմանագրով Երևանի քաղաքապետարանն Ընկերությանը վարձակալության է հանձնել Երևան քաղաքի Աբովյան և Մոսկովյան փողոցների հատման մասում ստորգետնյա անցման երկու մուտքերի և ելքերի աստիճանահարթակների վերնամասում 90 քմ մակերեսով տարածք, որն օղային տարածություն է և անհատականորեն որոշվող գույք հանդիսանալ չի կարող: Ավելին, այն չի համարվում անշարժ գույք, որից ելնելով՝ վարձակալության պայմանագրից ծագած իրավունքները

Դատական պրակտիկա

ենթակա չեն պետական գրանցման: Նշված տարածությունը կարող էր դառնալ օգտագործման համար պիտանի, վարձակալության օբյեկտ միայն Քաղաքապետի 21.02.2002 թվականի թիվ 268 որոշման 1-ին կետով արձանագրված ծածկի նիշի մակարդակում հարթակները կառուցելուց հետո:

Մինչդեռ սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Քաղաքապետի 21.02.2002 թվականի «Երևան քաղաքի ստորգետնյա անցումների վերակառուցման և վերին հարթակում սրահների շինարարության թույլտվություն տալու մասին» թիվ 268 որոշմամբ Ընկերությանը թույլատրվել է սեփական միջոցների հաշվին Աբովյան և Իսահակյան փողոցների հատման մասում գտնվող չորս ստորգետնյա անցումների մուտքի և ելքի աստիճանների վրա, ծածկի նիշի մակարդակում կառուցել հարթակներ՝ առևտրի սրահների տեղադրման նպատակով: 05.05.2003 թվականի թիվ 139 վարձակալության պայմանագրով Երևանի քաղաքապետարանը պարտավորվել է վճարի դիմաց Ընկերության ժամանակավոր տիրապետմանը և օգտագործմանը հանձնել Երևան քաղաքի Աբովյան և Մոսկովյան փողոցների հատման մասում ստորգետնյա անցման երկու մուտքերի և ելքերի աստիճանահարթակների վերնամասում 90 քմ մակերեսով տարածք՝ առևտրի և սպասարկման սրահների տեղադրման նպատակով, ընդ որում, նշված վարձակալության պայմանագրից ծագած իրավունքները ենթարկվել են պետական գրանցման:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ 05.05.2003 թվականի վարձակալության պայմանագրի առարկա է հանդիսացել Երևան քաղաքի Աբովյան և Մոսկովյան փողոցների հատման մասում ստորգետնյա անցման երկու մուտքերի և ելքերի աստիճանահարթակների վերնամասում 90 քմ մակերեսով տարածքը, այսինքն՝ Երևանի քաղաքապետարանին պատկանող հողամասի սահմաններում գտնվող վերգետնյա տարածքը, որի նկատմամբ վարձակալության իրավունքը ստացել է պետական գրանցում: Հետևաբար, անկախ Քաղաքապետի 21.02.2002 թվականի թիվ 268 որոշմամբ նշված հարթակները կառուցելու հանգամանքից, նշված տարածքը կարող էր դառնալ վարձակալության առարկա:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը չի հիմնավորել իր եզրահանգումները և պատշաճ իրավական գնահատական չի տվել գործում առկա ապացույցներին, մասնավորապես՝ 05.05.2003 թվականին կնքված թիվ 139 վարձակալության պայմանագրին և դրա հիման վրա 14.05.2003 թվականին տրված անշարժ գույքի վարձակալության իրավունքի գրանցման թիվ 0035575 և 0035576 վկայականներին:

Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանների կողմից անտեսվել է նաև այն հանգամանքը, որ Քաղաքապետարանի հայցապահանջը հիմնված է Ընկերության հետ կնքված անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագրի վրա, որից ծագած իրավունքները ենթարկվել են պետական գրանցման, իսկ վերոնշյալ պայմանագիրը և դրանից ծագող իրավունքի պետական գրանցումը վիճարկված չլինելու պայմաններում ստորադաս դատարանների կողմից վարձակալության պայմանագրի վավերականության հարցին անդրադառնալն օրինաչափ չէ:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանում նշված փաստարկները հերքվում են վերոնշյալ պատճառաբանություններով:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և

Դատական պրակտիկա

228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-2412-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 09.09.2011 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (156)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

77

RESUME

COMPENSATION FOR HARM AS THE RESULT OF THE DEATH OF THE BREADWINNER

GRIGOR BEKMEZYAN

DOCTOR OF LAW, ASSOCIATED PROFESSOR OF YSU FACULTY OF LAW

The compensation for harm as the result of the death of the breadwinner plays a unique role in the civil law. In the view of the fact that this institute provides for compensation in case of the death, there's a need for a special study of the scope of the people who have the right for compensation and the amount of it.

In case of the death breadwinner, the following shall have the right to compensation for harm:

- 1) Persons not capable of work those were dependent upon support by the decedent or having by the day of his death the right to receive support from him;
- 2) a child of the decedent born after his death;
- 3) one of the parents, spouse, or other member of the family regardless of ability to work who does not work and engages in care of children, grandchildren, bothers, or sisters of the decedent who were dependent upon support by the decedent and have not attained fourteen years of age or who, although they have attained this age, but on conclusion of medical bodies need, due to condition of health, outside care;
- 4) persons that were dependent upon support by the decedent and have become incapable of work in the course of five years after his death.

One of the parents, the spouse or other member of the family who was not working and was engaged in care of children, grandchildren, brothers, or sisters of the decedent and who became unable to work during the time period of conducting care preserves the right to compensation for harm after the ending of care for these persons.

The role of the mentioned groups, time periods of the compensation and amount of it are being discussed in the article, where the nuances of legislation are touched upon, and the deficiencies are identified and appropriate solutions are suggested.

FINANCIAL ACTIVITY AS A FORM OF REALIZATION OF STATE UNITED AUTHORITY, MANIFESTATION OF ITS LEGAL PECULIARITIES AT PRESENT

NAZELI SUKIASYAN

PhD IN LAW, DOCENT

The article covers one of the main state peculiarities at present. The article covers one the main state peculiarities — taxes, which nowadays form the base for economical power in all the countries. The peculiarities of legal regulations for taxes and other obligatory payments characterize the direction of a stat's financial activity as well as the arrangements of legal methods to fight against financial offences.

RESUME

STRIKE AS A PROTECTION FOR LABOR RIGHTS

CHRISTINE GHAZARYAN

The article presents the problems of comparative legal analysis of the developed European countries, where the right to strike has grown from a collective right into an individual one. Thus the author concludes that the right to strike is a subjective right, expressed in a collective way.

The article indicates the minimum number of employees who have the opportunity to exercise their right to strike.

THE ROLE OF THE DECISIONS OF INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE (UN) IN INTERNATIONAL LAW-CREATION PROCESS

HRACHIK YARMALOVAN

EXPERT IN GIZ "LEGAL AND JUDICIAL REFORM ADVICE IN SOUTH CAUCASUS" PROGRAM

The question of ability of law creation by international courts has always been in the center of studies in the science of international law, but its importance has increased especially in the last years. The international courts, especially the International Court of Justice (ICJ), have played a great role in the development of international law in the last few decades.

Hence, the author has made study on ICJ and analyzed the possibility of law creation by the latter.

Article 38 of the Statute of ICJ states that The Court, whose function is to decide in accordance with international law such disputes as are submitted to it, shall apply (a) international conventions, whether general or particular, establishing rules expressly recognized by the contesting states, (b) international custom, as evidence of a general practice accepted as law, (c) the general principles of law recognized by civilized nations, (d) subject to the provisions of Article 59, judicial decisions and the teachings of the most highly qualified publicists of the various nations, as subsidiary means for the determination of rules of law.

The question, whether ICJ can create law is directly connected to Article 38 d of the Statute. The subparagraph d, where the decisions of the courts are considered as subsidiary means for determination of rules of law, was drafted with the intention, that the Court cannot create rules of law in its decisions. Many authors have the opinion, that ICJ determines rules of laws in a way of finding out, what already exists in international law. On the contrary, another group of authors believe that ICJ can create rules of law in its decisions, and as a proof for it, a number of ICJ decisions are presented, where ICJ has created such rules of law which didn't exist before even in the customary law.

ՀՈՒՆԻՍ 2012 7 (156)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմաթիոն

RESUME

SOME ISSUES OF THE QUALIFICATION CRIMINAL CODE 2011 MAY 23 CHANGES OF CERTAIN CONTEXT

SERGEY MARABYAN
*ADVISER TO THE CHAIRMAN OF THE CASSATION COURT OF THE RA,
PhD IN LAW*

The article refers to the amendments to the Criminal Code in 2011 as a result of theft crime analysis: The author is of the opinion that this change is not only not solved the problems which arise from the change in the existing regulation, but also created new ones. The author offers the concept of theft, to define the quality characteristics and practices, and legislative proposals for significant changes.

SOME ISSUES OF THE EMBEZZLEMENT AGGRAVATING CIRCUMSTANCES

ARA POGHOSYAN
*POLICE SENIOR LIEUTENANT, POLICE SENIOR INVESTIGATOR OF THE
CENTRAL INVESTIGATIVE DIVISION OF YEREVAN INVESTIGATIVE
DEPARTMENT OF THE GENERAL INVESTIGATIVE
DEPARTMENT OF THE RA POLICE*

Fight against plunder will remain one of the main directions of criminal politics a long time. Inseparable part of the latter is fight against plunder with the use of criminal legal means.

The analysis done in the work allows us to say that the aggravating circumstances of the plunder have a great danger and especially such aggravating circumstances which are not provided in the Criminal Code of RA.

THE ISSUES OF LEGISLATIVE ORIGIN AND DEVELOPMENT ON BRIBERY IN THE HISTORY OF ARMENIA

GRIGOR SARGSYAN
DIRECTOR OF THE "PROSECUTOR'S SCHOOL" SNCO

The scientific article is devoted to the issues of legislative formation on bribery in Armenia.

The author attaches importance to the perception of the history of law origin and development especially in the process of further development of legislation. For the aim of implementing productive legal reforms it is necessary to take into consideration not only the positive, but also the negative practice of the legislation

RESUME

and its application, which will give an opportunity to assess the provision available in this or that act from the efficiency point of view.

As a result of relevant research the author came to the following conclusions:

1. In general, with the exception of certain provisions, it can be said that modern criminal legislature of the fight against bribery is a result of the legislators' long-term work during the whole period of historical development of the state;

2. The bribery and crimes related to it were known to the Armenian reality in the ancient and medieval legislative monuments. Besides, they envisaged not only taking the bribe, but also giving it, in certain cases the extortion of bribe.

3. The impact of especially the Tsarist Russia's and the Soviet Union's criminal legislation played a prior role for Armenia for the fight against bribery and it has simultaneously refined with the latter in a gradual manner. The first Armenian republic, as well as the whole Soviet republic did not exclude the opportunity of using the former legal technique and principally right decisions. Therefore the criminal legislation of the soviet period and modern legislation has received the legislative norms of Tsarist Russia period at the same time developing them. It particularly relates to the factual separation of the bribery: giving a bribe and taking a bribe, bribery in the scope of official powers and the act of unlawful acts, to the provisions on the subject and object of the bribery, the responsibility of accomplices, the extortion of the bribe. All the mentioned issues were solved also by the criminal legislation of Tsarist Russia in a similar manner, of course with some reservations.

PRELIMINARY JUDICIAL HEARING AS A STAGE OF THE CRIMINAL PROCEDURE

VLADIMIR HOVHANNISYAN

*PhD STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY*

At the meeting of the RA Government on 10.03.2011, the concept of the new RA Criminal Procedure Code was approved which provides the introduction of a preliminary judicial hearing institute.

The scientific article summarizes the most important issue- whether to accept the preliminary judicial hearing as a stage of the criminal procedure. After analyzing different approaches of various scientists on the issue mentioned above, our own approach has been proposed and grounded.

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (156)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմացիոն

Թեւավոր խոսքեր

Մարդու իսկական արժանապատվության հատկանիշն այն է, որ նրա նախանձողներն անգամ հարկադրված են նրան գովաբանել:

Ֆ.ԼԱՐՈՇՅՈՒԿՈ

Իսկական արժանապատվությունը նման է գետի, որքան այն խորն է, այնքան ավելի քիչ է աղմկում:

Մ. ՄՈՆՏԵՆ

Մարդու առաքինությունը չափվում է ոչ թե արտակարգ սխրագործություններով, այլ նրա ամենօրյա ջանքերով:

Բ. ՊԱՍԿԱԼ

Քաղաքավարությունն ու համեստությունը վկայում են մարդու իսկական կրթվածության մասին:

Օ. ԲԱԼՉԱԿ

Կեղծ գիտունությունը անգիտությունից ավելի վատ է: Անգիտությունը մերկ դաշտ է, որը կարելի է մշակել ու ցանել. կեղծ գիտունությունը մոլախոտով ծածկված դաշտ է, որը քաղհանել գրեթե անհնար է:

Չ. ԿԱՆՏՈՒ

ՀՈՒԼԻՍ 2012 7 (156)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմացիոն